Синтакса српскохрватског језика за средње школе, 1936.

Садржај

Предговор

Предмет синтаксе

Реченица

Проста реченица

А. Субјекат и предикат

I Субјекат

II Предикат

III Слагање предиката са субјектом (конгруенција)

Б. Додаци

I Глаголски додаци

II Именски додаци

III Именско-глаголски додаци

Сложена реченица

А. Напоредне реченице

I Саставне (копулативне) реченице

II Раставне (дисјунктивне) реченице

III Супротне (адверсативне) реченице

IV Искључне (ексклузивне) реченице

V Закључне (конклузивне) реченице

Неке особине напоредних реченица

Б. Зависне реченице

I Намерне (финалне) реченице

II Начинске (модалне) реченице

III Временске (темпоралне) реченице

IV Изричне (декларативне) реченице

V Узрочне (каузалне) реченице

VI Последичне (консекутивне) реченице

VII Погодбене (кондиционалне) реченице

VIII Допусне (концесивне) реченице

IX Односне (релативне) реченице

X Зависноупитне реченице (индиректна питања)

Додатак сложеној реченици

Речи

А. Значење и употреба речи

I Именице (супстантиви)

II Придеви (адјективи)

III Бројеви (нумералија)

IV Заменице (прономина)

V Глаголи (верба)

VI Прилози (адверба)

VII Предлози (препозиције)

VIII Свезице (конјункције)

IX Одрицање (негација)

X Узвици (интерјекције)

Б. Значење и употреба облика

Именски облици

Падежи без предлога

I Номинатив

II Генитив

III Датив

IV Акузатив

V Вокатив

VI Инструментал

VII Локатив

Падежи са предлозима

I Предлози с једним падежом

II Предлози с два падежа

III предлози с три падежа

Глаголски облици

I Садашње време (презент)

II Заповедни начин (императив)

III Пређашње несвршено време (имперфекат)

IV Пређашње свршено време (аорист)

V Прошло време (перфекат)

VI Давнопрошло време (плусквамперфекат)

VII Будуће време (футур)

VIII Прво предбудуће време (футур егзактни I)

IX Друго предбудуће време (футур егзактни II)

X Могућни начин (потенцијал)

XI Неодређени гл. облик (инфинитив)

XII Глаголски прилози

XIII Глаголски придеви

Гл. придев прошли

Гл. придев трпни

Додатак глаголским облицима. Трпно стање (пасив)

В. Ред речи у реченици

Г. Посебне напомене о неким нашим речима и о употреби туђих речи

Синоними и хомоними

Провинцијализми

Старије особе у дијалектима

Архаизми

Неологизми

Туђе речи

Варваризми

Реченични знаци (интерпункција)

I Тачка

II Две тачке

III Запета

IV Тачка и запета

V Наводници

VI Прекидни знаци

VII Узвичник

VIII Упитник

IX Везица

X Заграда

XI Апостроф

XII Други знак

Правопис

Први одељак

I Азбуке

II Писање великих и малих слова

III Одвојено и састављено писање речи

Други одељак

I О самогласницима

II Књижевни изговори

III Писање гласа j

Трећи одељак

I О групама самогласника

II Удвајање сугласника

III Једначење сугласника по звучности

IV Групе различних сугласника

V Губљење сугласника

Четврти одељак

Транскрибовање туђих речи и имена

81'367=163.4
(075.3)

25 ИЗДАЊА ЗАДРУГЕ ПРОФЕСОРСКОГ ДРУШТВА 25

Илија Лалевић

СИНТАКСА
СРПСКОХРВАТСКОГ ЈЕЗИКА

ЗА СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

ЈЕДАНАЕСТО ИЗДАЊЕ
ДОПУНОМ ПРЕМА ПРОГРАМУ НАРОЧИТО ПОДЕШЕНО ЗА УЏБЕНИК IV РАЗРЕДА СРЕДЊИХ ШКОЛА

На основу мишљења Главног просветног савета од 10 новембра 1934 С.бр. 1257, г. Министар просвете, одлуком својом од 29 новембра 1934 С.Н.бр. 41134, одобрио је ову књигу за уџбеник у средњим школама

ЦЕНА 20 ДИНАРА

Инв. бр. 35281

Штампарија Драг. Поповића
Београд, Луја Бартуа бр. 3

ПРЕДГОВОР

Једанаесто издање садржи исту грађу коју и десето, само су учињене дветри више формалне измене.

1. Грађа која је у десетом издању била додата на крају ради допуњавања уџбеника за IV р. средњих школа — у овом издању је распоређена у самом тексту, и то: *грађење речи* код именица, код придева и код глагола, а остало на крају излагања *о речима,* у одељку под Г. Тако је тај додатак с краја овог издања отпао.

Односно грађења речи треба још напоменути да Програм тражи само грађење сложених речи. Али за боље познавање сложених речи потребно је бар штогод знати и о грађењу простих речи. Стога су и о томе дата главнија упутства, више ради најопштијег упознавања неголи ради систематског учења.

2. Граматички називи, уколико су били различни, замењени су називима које је прописало Министарство просвете у *Граматичкој терминологији,* штампаној у Држ. штампарији 1932.

3. Званични правопис (П.бр. 15142 од 15 јуна 1930) изложен је у овом издању краће, јасније и прегледније него у десетом, а на неким местима је и допуњен.

На први поглед чини се да је званични правопис требало допунити и излагањем о гласовима *ћ* и *ч*, *ђ* и *џ*, као и гласа *х*, јер се у њиховој употреби овде онде греши, као на пример: чебе, Панћево; џаво, ђамија; аљина, хрђав; итд. Али за тако што, поред теориског излагања, потребан би био и речник дотичних речи, а то би, због врло ретких грешака, несразмерно повећало уџбеник. Стога се такве појединости и не износе у уџбеницима уз другу грађу, него у засебним правописним прегледима, као што је, на пример, *Није — него* од Д. Костића и друге такве књиге.

Најзад, уз те три напомене о изменама, потребна је и напомена о количини грађе, а то је да ова књига, обухвата-

јући целу синтаксу, обухвата и нешто грађе која је пређена у ранијим разредима и која се не тражи за IV р. ср. школа. Али тај сувишак потребан је зато што с осталом грађом чини целину, која корисно може послужити и IV разреду ради понављања за нижи теч. испит и свакоме другоме коме би била потребна синтакса нашега језика у целини и укратко.

У Београду, маја месеца 1936 **Илија Лалевић**

ПРЕДМЕТ СИНТАКСЕ

Граматика говори о врстама речи и о правилним променама, које се код њих јављају, тј. о облицима и гласовним законима; затим износи значења речи и облика, њихову службу и њихово слагање при изрицању мисли. Овај други део граматике зове се још и *синтакса*, по грчкој речи „синтаксис“ (слагање, уређивање), и предмет му је *реченица* и њени саставни делови, тј. *речи*.

РЕЧЕНИЦА

Једна или више речи којима је казана каква мисао чине реченицу. Мисао може бити проста или сложена. Према томе и реченице могу бити *просте* (Грми. Сунце греје) или *сложене* (Сунце зађе, а месец изађе).

Проста реченица

Кад се нешто, и то једно, о некоме или нечему мисли, то је проста мисао. Кад се проста мисао искаже, постаје проста реченица; на пр.: Војници се враћају кућама. У простој реченици две су речи главне: једна о којој се говори, тј. *субјекат* (војници), и друга којом се нешто о субјекту казује, тј. *предикат* (враћају се). Уз субјекат и предикат може бити и других споредних речи (кућама). Према томе, *проста је реченица састављена или само из субјекта и предиката или из субјекта, предиката и других споредних речи.*

По свом значењу проста је реченица или *приповедна* (Киша пада) или *упитна* (Ко је дошао?), или *узвична* (Ох, што ме боли глава!), или *заповедна* (Читај) или *жељна* (Срећан био!), или најзад претставља *могућност* (Рекао би ко. Ако затражи, *дао бих* му), и уз то је свуда потврдна или одречна.

А. Субјекат и предикат

I Субјекат

1. Реч о којој се у реченици говори зове се *субјекат*. О свакој врсти речи може се нешто говорити и према томе свака реч може бити субјекат. Кад је субјекат лична заменица првог, другог или трећег лица, он се обично не наводи. Речи које се мењају по падежима бивају субјекти само у номинативу (једнине, множине и двојине), а тек у народним песмама јавља се као субјекат и вокатив, који стоји место номинатива.

Примери:

Мајка преде танку жицу. Небом *свеци* сташе војевати. Два су *бора* напоредо расла. *Сит* гладну не верује. *Отето* (је) проклето. *Ви* ћете пропасти. *То* ће проћи. *Шта* се догодило? (али: Шта је *наука?*) Ко си *ти?* Жедан сам *(ја)*. Молите се и радите *(ви)*. И побеже *(он)* главом без обзира. *Два* лоша убише Милоша. Слатко је за отаџбину *умрети* (= умирање, смрт). Лепо је *бити попа* (= поповати). Мучан је човек *мораш*. *Сутра* бринуће се за се. *Никад* је прилог. *Али* девојци срећу губи. *Ух* показује неко узбуђење. Подиже се *Страхинићу Бане*.

Субјекат може бити и читава реченица, на пример: *Познај себе самога* стајало је на делфском храму. *Много сам учио* не значи ништа, него треба научити. *Ко је путник* срећно путовао! *Ко* рано *рани* две среће граби.

2. Неке реченице казују само какву радњу, стање или бивање и немају субјекта, на пр.: Грми. Свиће. Облачи се. Једном се рађа, једном умире. Обноћ се спава. Кад би ујутру. Код нас господе никад се не наређује. Овако се обично почиње кад се зове на крсно име.

Овамо долазе и реченице у којима се, истина, налази оно о чему се говори, али то не стоји у номинативу, него у ма ком зависном падежу, и стога такве реченице по граматици немају субјекта, него само по смислу (логички подмет); на пр.: Докле траје *сунца* и *месеца*. Стаде вика *људи* и *жена*. *Мене* тамо није било. Неста *блага*, неста *пријатеља*. *Нас* је мало, а много *Мађара*. Нигде се *тога* (то) није видело у Израиљу. Има *паса* и осим шарова. Но *њему* не беше до чекања. Не пристоји се *мени*. Жао *ми* је; боли *ме;* итд.

II Предикат

Исказ од једне или више речи којим се о субјекту нешто исказује зове се *предикат*. Тај исказ обично чини лични глаголски облик, сам или здружен с именима или с прилозима.

1. Већина глагола сами исказују нешто о субјекту, на пр.: Човек *ради*. Отац је *дошао*. Време *ће* све *променити*.

2. Други опет глаголи (јесам, бити, постати, учинити се, звати се, изгледати итд.) непотпуна су значења и тек с допунама склапају предикате. Те допуне су или придевске речи или имењице по различним падежима (с предлозима или без предлога), или прилози.

На пр.: Небо је *плаво*. Кућа *је моја*. Сан *је лажа*, а Бог *је истина*. Куће *су* обично *од дрвета*. Сад *сам* ја *на коњу*. Ливада *је за брдом*. Виноград *је Љутице Богдана*. Сад *су* људи *чудновате ћуди*. *Онде су* њихови двори. Анђео се *начини калуђер*. Они *се зову учитељи*. Петар *постаде трговац*. Откада *сам кнезом постануо*. *Створићу се змијом*. *Учини* га дружба *старешином* (= застарешини). *Кума мећу* Крститељ-Јована. *Поставише* га *за кмета*. Душан *се прогласи за цара*.[1]

3. Предикати могу бити и неки безлични облици.

а) При изрицању жеље и допуштања предикат је глаголски придев прошли; на пр.: Од руке му ништа *не родило! Терао не терао*, нећеш га стићи.

б) Глаголски прилози нису ништа друго него предикати скраћених реченица; на пр.: *Рекавши то* (= кад то рече), изађе.

в) Као предикат може служити и неодређени глаголски облик (инфинитив); пр.: Ти мене *напасти!*

4. Често се предикат не наводи, кад је познат или се по смислу може погодити. Из тога разлога се понекад и глагол *јесам* изоставља из предиката.

На пр.: Сунце у море *(паде)*, а он на кућни праг *(стиже)*. Ја у кућу *(ућох)*, а он из куће *(изађе* или *побеже)*. Други

[1] Уобичајено је да се предикат од ког личног глаголског облика (хвалим, хваљах, хвалићу итд.) или од облика гл. *јесам-бити* и гл. придева (хвалио сам, хваљен сам итд.) зове *глаголски* предикат, а склоп од непотпуних глагола и имена *именски* предикат. Та подела је незгодна зато што има предиката који нису ни *глаголски* ни *именски;* на пример, у реченици: Кућа им *је далеко* — *далеко* није ни глагол ни име, него прилог. Стога овде и нема те поделе.

петли у пољу цетињском *(запеваше)*, а Новица паде на Цетиње. Дуга болест смрт *(је)* готова. Бог високо, а цар далеко. Небо високо, а земља тврда. Био *(је)* један човек.

III Слагање предиката са субјектом (конгруенција)

1. а) Ако је предикат који прости глаголски облик, разуме се лични, он се слаже са субјектом у лицу и броју; на пр.: Милош *пева*, вила му *отпева*. *Зачуше се* гласови и муње *засеваше*. *Певај*, брате, ти *се не бој* виле!

Уз речи *сваки, један другога, један другоме* итд. предикат је у једнини, али он често стоји у множини и тада се не слаже са субјектом у броју; на пр.: *Побегоше* сваки својем шатору. Лаж *говоре* један другоме (упореди с примерима: Па *опрема* сваки коња свога. Онда *укори* један другога).

Тако се слаже предикат с именицама *народ, јато, дружина* и њима сличним, тј. уз њих је предикат обично у једнини, али може бити и у множини, нарочито у реченици која долази иза тих речи; на пр.: Народ *се скупља*. Он се стане молити савету да му *дадну* допуштење. Каже народу да *се не противе*. Чувши то род његов, *изађоше* да га *ухвате*.

б) Ако је предикат сложени глаголски облик или уопште има какав склоп из ког личног глаголског облика и какве придевске речи, онда се лични облик слаже са субјектом у броју и лицу, као и пре, а придевска реч у роду, броју и падежу; на пр.: Тешке су ме *освојиле* ране. Сви се Богу беху *обрнули*. *Грнуо* би ватру рукама. Бог је *добар*. Снег је *мали*. Град је *порушен*. Који се споља виде *лепи*.

2. Ако у реченици има више субјеката у једнини, предикат је у множини или се придружи најближем субјекту па остане у једнини; на пр.: Орао и лисица *учине* међу собом друштво. Поп, ђак и учитељ *певају*. У походе *иде* невестин отац, мати, брат и који рођак.

3. а) Ако су субјекти у једнини и различитих родова или су сви средњег рода, а предикатом се може обележити род, онда свуда долази мушки род. Где се предикат управља по најближем субјекту, ту ће се, дакако, и род по њему управљати. На пр.: Отац, сестра и њено дете *дошли* су. Ваздух и море беху *мирни*. Стаја и сено *однесени су*. Село и поље беху *опустошени* (упор.: Мати и тетка *остале* су код куће). Пак је нама Бог и срећа *дала*.

Тако се исто узима мушки род и у другом лицу множине које се говори из почасти; на пр.: Ви сте *говорили* — каже се не само човеку него и жени.

б) Ако су сви субјекти у множини или неки у множини, а неки у једнини, предикат се управља по најближем, али се понекад слаже и с првим у реченици. На пр.: *Пропала* су многа писма, речници и новине. Тада се *смрзне* баба и њени јарићи. Занати и трговине још се не *бејаху* довољно *развили*.

Ако су сви субјекти у множини и истога рода, онда ће се предикат управљати по том роду, на пр.: Села и поља *беху опустошена*.

4. Кад су субјекти, ма ког броја били, различитих лица, предикат стоји у множини и у оном лицу које је јаче (прво је лице јаче од другога и трећега, а друго од трећега); на пр.: *Писаћемо* ја и ти. Ја и Петар *читамо*. *Пропашћете* ви и ваша кућа.

Предикат се може управљати и по најближем лицу: *Чека* те срећа и ја.

5. Именице *браћа, деца, господа, властела* и именице на *-ад* по граматици су женског рода у једнини, а по смислу су множина од именица *брат, дете, господин, јагње* итд. Значење тих речи намеће глаголу множину, а облик даје придевском делу предиката једнину и женски род. На пр.: Господа им Божју помоћ *зваху*. Браћа се *сваде*. Кљусад се *поплашише*. Господа се *јесу завадила*. Немој да учиниш као што *су* наша браћа *учинила*.

Дешава се да ту глагол буде и у једнини, на пр.: Дубровачка *је* властела љубила свој језик. Код њега *је* господа изабрана.

6. а) Бројеви *два (обадва), три, четири* и заменица *неколика* дају придевској речи у предикату облик старе двојине, ако је субјекат мушког рода, а ако је женског или средњег, то се не види, јер се ту двојина изједначила с множином. Већ по себи је јасно да ће ту глагол стајати у множини. На пр.: Од прве жене *остала су* му два сина. Сава прича да *су* га оба брата *позвала* у Србију. Код мене *су* данас *била* четири човека. У двору му три кола *играју*. *Пала су* неколико храста. *Дошле су* две жене. *Изгорела су* три села.

Место двојине, дакако код мушког рода, може доћи множина. То нарочито бива у даљој реченици која се односи на ту двојину.

На пр.: Два млађа сина *били* су код старијег брата. Где су два или три *сабрани* у моје име, онде сам ја међу њима. Она четири пастира дошла су јуче к мени и казала ми све што су *чули* и *видели*.

б) Бројне именице *двојица, тројица, петорица* итд. по граматици су једнина жен. рода, а по смислу множина мушког рода, и глагол уз њих стоји обично у множини, а придев час у једнини женског рода, час у множини мушког рода.

На пр.: Обојица *отрчаше* у шуму. Остала тројица јамачно *су имала* много мање. На та два писма *потписана су* обојица. Па су ова тројица *били отишли* да га отму.

Мушки род нарочито преовлађује у реченици која се односи на те речи: на пр.: На гори Тавору су била двојица *који* су Бога *гледали*.

в) С бројним именицама средњега рода *двоје, троје, четворо* итд. предикат стоји у множини и у мушком роду, ако се род може познати, ређе у једнини у средњем роду; на пр.: Врана мисли о буњишту, а соко о месу, па обоје на Ђурђев дан *излете*. *Беху* обоје *праведни* пред Богом. Што *смо* синоћ двоје *беседили*. Где двоје *говори*, ту је трећи кост у грлу. Обоје се тешко *разболело*. Не *би* га *надлајало* деветоро паса.

г) Код простих бројева даље од *четири*, код заменичких и придевских прилога *колико, толико, мало, много, неколико* итд. предикат се час управља по граматичком субјекту (броју) и стоји у једнини и у средњем роду, где се род може познати, а час по логичком субјекту и стоји у множини и у роду бројене именице.

На пр.: На њему *је* рана седамнаест. *Смије* му се тридесет сердара. *Устало је* тридесет момака. А кад *прошло* девет годиница. *Спасло* се неколико људи.

Тада му се *навршише* четрдесет година. *Отидоше* триста јаничара. *Прошле* су зимус сто година равно. То *слушали* тридесет сердара. Више људи више *су урадили*. Неколико људи *могли су* писати којекако.

7. Уз инфинитив као субјекат и у реченицама без субјекта предикат стоји у једнини, а придевска реч, ако је има, у једнини и у средњем роду; на пр.: *Не пристоји се* викати (викање). *Ласно је* зборити, али није творити. Особито му *се ражали*. *Нестало је* греха. Врло је *мало* таквих људи. Дању *се ставало*, а ноћу *ишло* у поље.

То исто бива и код реченица у којима су привидни субјекти *срам, срамота, стид, страх, зима*, јер, уистину, то су речи које улазе у састав предиката као прилози и такве реченице немају субјекта. На пр.: *Чинило* ми *се* срамота (= срамно) да онамо идем. Срам га *било!* Зима ми *је било* (= хладно ми *је било*). Страх ме *је било*.

Уз граматички субјекат *сила* у значењу *много* долази средњи род: Сила се народа *сабрало*.

Б. Додаци

Ретке су реченицс које немају ништа друго сем субјекта и предиката (*Ђак чита*), него много чешће бива да реченица, поред тога двога, има и додатака; на пр.: *Добар* ђак чита. *Добар* ђак чита *књигу*. *Добар* ђак *марљиво* слуша *предавања*. Кад у таквим реченицама одредимо субјекат и предикат, све речи које су изван тога додате су или *глаголима* или *именима*,[1] или стоје засебе, као на пр. вокатив.

Проста реченица у којој нема никаквих додатака (*Ђак чита*) зове се *проста непроширена*, а проста реченица у којој поред субјекта и предиката има макар један додатак (*Ђак чита књигу*) зове се *проста проширена*. Додаци којима се проширује реченица деле се на *глаголске*[2] и на *именске додатке*.

I Глаголски додаци

Свака реч која одређује глагол или зависи од њега *глаголски* је *додатак*. Од тих додатака једни показују *објекат* глаголске радње, други *место*, трећи *време* итд.

1. **Објекат** је свако име које трпи глаголску радњу или стоји у сличном односу према њој; на пр.: Гради *кућу*. Отворићу *дворе* јаворове. *Мајке* немам, а *сестрице* немам. Своје сам се сетио *сестрице*. Помислите *на* старе *јунаке*. Закон влада *над човеком*.

2. Додатак за **место** или **простор:** *Тамо* ћете изгубити главу. *Дунавом* плови лађа лагана. Оде право *ка Солуну* граду. Војник приближујући се *кући* поче певати.

---

[1] Имена су именице, заменице, придеви и бројеви.

[2] Како је глаголским облицима главна служба да казују предикате, то се ови додаци зову и *предикатни додаци*. Али како овде није узета подела додатака по субјекту и предикату и како могу имати своје додатке и глаголски облици који нису предикати (*Истину* **говорити** лепо је), — то је за ове додатке уопште подеснији назив *глаголски додаци*.

3. Додатак за **време:** *Сад* су људи чудновате ћуди. Бог не плаћа *сваке суботе. Ону ноћ* ударе онуда хајдуци. Она ће је *зором* окупати. Човек се учи *до смрти.* То *рекавши,* баци новчић у поток. Сукобив се *оне ноћи* с хајдуцима, би рањен.

4. Додатак за **начин:** Иде *мудро,* проговори *лудо. Јунački* ћу тебе дочекати. Све ћу урадити *драге воље.* Соко њему *писком* одговара. Лете коњи *као* горске *виле. У глас* викну господа хришћанска. Многи народ слушаше га *с радошћу.* Слушао сам га *стојећи.* Певајући *лепо* зарадићеш коју пару.

5. Додатак за **узрок:** *Због сирота* сунце греје. *Са тебе* сам ропства допануо. Свака птица *од* свог *кљуна* гине. Сирота *не знајући* шта јој се спрема пристане на шетњу. *Не могавши* прећи преко воде, врате се натраг. Умре мучећи се *због неправде.*

Сем ових важнијих, има још доста и других глаголских додатака; на пр.: за **средство** (Пишем *пером*); за **ближу ознаку** (Људи се разликују *обликом*); за **изузимање** (Дођоше сви *сем њега*); за **замену** (*Место сина* посла слугу); за **количину** (*Много* сам спавао); итд.

II Именски додаци

Све ближе одредбе које налазимо по различним падежима уз нека имена (именице или личне заменице) јесу додаци тих имена и зову се *именски додаци,* а има их две врсте.

1. Свака реч која показује каквоћу, припадање и друге сталне особине некога лица или предмета додатак је имену тога лица или предмета и зове се **атрибут** (описни додатак). Атрибути су обично придевске речи, али то могу бити и поједини падежи, сами или с предлозима.

На пр.: *Тиха* вода брег рони. *Најгоре* прасе *најбољу* крушку добије. Ја сам пастир *добри.* Стаде брати цвећа *свакојега.* Састала се *четири* табора. Имам *стару самохрану* мајку и *једнога* брата *рођенога.* Почнимо у име *Бога.* Доведе му *без белеге* вранца. Рад *у школи* много вреди. Нисам ја тиква *без корена.*

Неке се именице у народним песмама узимају место придева и, као такве, врше службу атрибута: Полегла је *белица* пшеница. Бога моли *лепота* девојка. Платно бели *Варадинка* Мара. У сличној

улози налазимо и именице које се не могу заменити придевима: Вели њему *царица* Милица. *Река* Морава тече кроз Србију. Тада стнгоше у *село* Слатину. Прођ' се, бего, *барјактар*-ђевојке. Дође човек *трговац.*

Бројеви даље од *четири* и други изрази за количине по граматици су главна имена, а реч у генитиву атрибут; логички пак, бројеви су атрибути, а генитив је главно име. На пр.: Сто мисли дуга не плаћа. Што говоре двоје младенаца. Мало зрна гомилу начине. Више је људи помрло од глади. Ево теби неколико блага. Отуд лети јато соколова. Видео сам пет путника.

2. Ако се неко лице или неки предмет обележава не само својим именом или заменицом него и неком другом одредбом (од једног или више имена), онда та одредба обично стоји иза свог имена и зове се **апозиција** (друкчија одредба) тога имена; на пр.: Него мене *старца* послушајте. Ми *сиромаси* носимо им колаче. Поздрави ми Краља, *таста мога.* Нума Помпилије, *други краљ римски,* бејаше врло побожан.

III Именско-глаголски додаци

Често придеви описују привремене особине лица или предмета и слажу се с њиховим именима, а ближе одређују или допуњују глаголе као прилози и њима слични изрази. Стога се такви придеви зову *именско-глаголски додаци.*

Примери:

Та река често *мутна* (= мутно) тече. Да *здрав* (= здраво) отидеш. Пође *жалостан.* Моја мајко, ожени ме *млада* (= док сам млад). Мислиш ли ме *мртва* пожалити? Кад те видесмо *гладна* (= да си гладан) и не нахранисмо или *жедна* и не напојисмо? Видех оца *збуњена.* Њега је тешко наћи *насмејана.* Затећи ћеш га *жива* (= у животу, док је жив).

Сложена реченица

Две или више простих реченица које заједно казују неку сложену мисао чине *сложену реченицу.* У таквој реченици једна је *главна,* а остале се око ње нижу независно или зависно. Ако у сложеној реченици од две реченице стоји поред главне која реченица независно, онда је то *напоредна реченица* с главном. Реченица која главну допуњава и зависи од ње зове се *зависна* или *споредна реченица.* У сложеној реченици од више реченица просте реченице могу бити напоредне или зависне не само према главној него и једна према другој.

Примери:

Позовем Милоша (главна речен.)[1] и он дође (напоредна с главном). Ја сам наумио (главна) да је мало намучим (зависна од главне) и да је научим (напор. са зависном). Гдекоји мисле (главна) да је мора девојка (завис. од главне) која ће постати вештица (завис. од зависне) док се уда (завис. од зависне: *која ће постати вештица)*. Кад он у некаквих кирицијa види шарено губаво ждребе (завис. од главне), учини му се (главна) да ће од њега добар коњ бити (завис. од главне) и узме га за реп (напор. с главном), да омахне око себе (завис. од напор.), као што је остале коње огледао (завис. од зависне), али се оно не даде ни с места помаћи (напор. са зависном: *да омахне)*.

По односу према својим главним реченицама *напоредне* се деле на пет врста, а *зависне* на десет, и све, разуме се, могу бити потврдне или одречне.

А. Напоредне реченице

Напоредне су реченице везане за своје главне реченице свезицама, које се зато зову *напоредне свезице*. Такве се реченице, а према њима и свезице, деле на *саставне, раставне, супротне, искључне* и *закључне*.

I Саставне (копулативне) реченице

Саставне реченице везују се за своје главне свезицама: *и, па, пак, те, ни, нити, а;* на пр.: Дан освану *и сунце ограну*. Он га изведе пред кућу *па му рече*. Долазе свако јутро на језеро *те се купају*. Не иди са њима *нити куни тога народа*. Књигу пише Жура Вукашине, тајно пише *а тајно је шаље*.

Саставне реченице могу стајати и без свезица: Божић дође, *зима прође*.

Овде нам је згодно учинити две напомене, које се не тичу састављања реченица, него речи.

1. *Напомена*. Кад у којој реченици има две или више речи које треба саставити, онда свезица *и* веже другу за прву или последњу за претпоследњу, али се често узима и испред сваке речи, па и испред прве, и тако истиче сваку за себе. На пр.: Речи које значе траве, дрвета *и* животиње. Даду му одела *и* пара, *и* земљу, *и* кућу, *и* стоку. *И* ја *и* ти треба да идемо.

[1] Независно сложене реченице су равноправне, али ми и код њих прву реченицу којој се друга независно додаје сматрамо као главну.

С погледом на сложеност, проста реченица која је засебе може се звати *самостална проста реченица* (Тада устадоше сви).

На тај начин свезица *и* често истиче само по једну реч и има значење речи *такође*, које је управо саставно, само што се не спомиње оно с чим се саставља, него се оставља замишљању; на пр.: *И* камен би речима подигао. *И* крава се репом брани. *И* код нас је добра нестало.

2. *Напомена*. Свезица *па, пак* може имати и временско значење, на пр.: Испеци *па* реци.

II Раставне (дисјунктивне) реченице

Раставне реченице везују се за своје главне реченице свезицом *или*, која значи да се једна од две радње изузима, на пр.: Доћи ћу сам *или ћу вам јавити по коме*. Продужиће се одмор *или ће се отпочети рад*.

Свезица *или* може растављати и поједине речи: Узми једно *или* друго.

Свезица *или* често стоји и испред прве речи или реченице *(или—или): Ил'* умрла *или* преболела, ја не могу ваша снаха бити. *Или* грми *ил'* се земља тресе.

III Супротне (адверсативне) реченице

Супротне реченице имају значење супротно оној реченици уз коју стоје и везане су за њу свезицама: *а* (често: *а то, а оно*), *али, док, кад (кадли), него, но, па (пак), само, већ*. На пр.: Ти носиш једнога, *а ја троје*. Ја правим држалицу, *а оно се начини кијак*. Бог је спор, *али достижан*. Она поче лава миловати и хранити погачом, *док уједанпут чује звеку од оружја*. Бежећи обазру се, *кадли њезина мати за њима трчи*. Ласно је научити, *него је мучно одучити*. Ја сам царица, *па немам тога*. Удри колико ти драго, *само немој кости пребити*. То није мени штета, *већ ми је корист*.

IV Искључне (ексклузивне) реченице

Изузетне реченице сличне су по значењу супротним и наводе се свезицама: *до, него, осим, само, већ, ако, тек, те,* које значе да се нешто од значења главне реченице изузима или ближе одређује; на пр.: Дођоше сви, *само (само што) Петра нема*. Тај занат знаду и сељаци, *само што немају сви алата*. Ми за то не знамо, *већ ако је тајно отишао тамо*. Нећу га нападати, *тек ћу му истину рећи*.

V Закључне (конклузивне) реченице

Закључне реченице наводе се свезицом *дакле* и значе закључак који се изводи из главне реченице, на пр.: И ти си био с њим, *дакле мораш знати све.*

Неке особине напоредних реченица

1. Реченица с једним субјектом и с два или више узастопце поређаних предиката изгледа, на први поглед, као реченица особите врсте, а у самој ствари она није ништа друго него сложена реченица. Другим речима, предикат (лични глаголски облик) је оно што казује мисао и колико има предиката толико има и реченица; на пр.: Сунце земљу *греје* и *обасјава.* Човек *ради, мучи се* и *бори* за своју земљу.

2. Напротив, реченица с два или више узастопце поређаних субјеката и с једним предикатом не може се рачунати ни као сложена ни као проста проширена, него је то реченица особите врсте и зове се *реченица с два (више) субјекта и с једним предикатом;* на пр.: *Отац, мати* и *сестра* дођоше.[1]

3. Ако се оба та случаја налазе спојена, онда, разуме се, имамо сложену *реченицу с два (више) субјекта и с два (више) предиката: Мати* његова и *браћа* његова *стајаху* напољу и *чекаху.*

Б. Зависне реченице

Зависне реченице везане су за своје главне свезицама, које се зато зову *зависне свезице.* Такве реченице, а према њима и свезице, деле се на осам група, и то су: *намерне, начинске, временске, изричне, узрочне, последичне, погодбене* и *допусне.*

Сем тих, имамо још две врсте зависних реченнца: *односне* и *зависноупитне.* Дакле, свега је десет група зависних реченица.

I Намерне (финалне) реченице

Намерна реченица везује се за своју главну свезицама *да, како, ли, нека* и казује циљ радњи глаголској из главне реченице. У главној реченици већином су глаголи којих се радња врши у неком циљу, а то су глаголи *кретања* (*ићи, послати* итд.), *мољења, заповедања* итд. У неком циљу може

[1] Реченица: *Во* се веже за рогове, а *човек* за језик — слична је тој само по изгледу, а по значењу је сложена, само што предикат у њеној другој реченици није наведен, јер се подразумева *(веже се).*

се вршити и радња глагола: *рећи, казати* итд. Примери: Дошли смо *да вас видимо.* Пође у лов *не би ли и браћу нашао.* Науми да се здружи с аждајом, *како ће више зла чинити.* Молићемо Бога истинога *нек нам даде кључе од небеса.* Рећи ћемо још нешто, *да бисмо то боље разумели.*

1. *Напомена.* Ако је субјекат у обема реченицама исти, онда се погдекад место финалне реченице јавља инфинитив: Рано рани Туркиња ђевојка на Марици бијелити платно.

2. *Напомена.* Реченица зависна од глагола *желети* сродна је с финалном реченицом и заједно с тим глаголом, односно са својом главном реченицом, казује *жељу;* на пр.: *Желим да будеш здрав.*

3. *Напомена.* Свезице *да* и *нека* често стоје и с независним реченицама и с њима казују *жељу* и *заповест: Да Бог благослови!* Одмах *да* то *учините.* Сад *да* ми *кажеш* истину. *Да (нека)* сви овамо *дођу.* Чарне очи, *да би не гледале! Да се ниси макао* одатле. *Нека умрем,* ако то није истина!

II Начинске (модалне) и поредбене (компаративне) реченице

Ове реченице казују начин на који се врши радња главне реченице меру или с којом се упоређује. Оне се за своју главну везују свезицама: *како, као што, као и, што, да не; него, неголи, него и, него што, но, камоли, акамоли, толи.* На пр.:

Рећи ћу ти *како сам чуо.* Он сада не ради *као што је пре радио.* Бежи натраг *што брже можеш.* Можеш ли попити ову чашу, *да не (а да не) предушиш?*

Нећу ићи пре *него ме позову.* Они су друкчије радили *него што им је заповеђено.* Преварио би ђавола, *а камоли мене.*

Напомена. Много чешће бива поређење с речима: Петар је бољи *него Павле.*

III Временске (темпоралне) реченице

Временска реченица казује време главној и везује се за њу свезицама: *кад, како (откако), док (докле), чим, пошто, тек (тек што), истом;* на пр.: *Кад се вратих,* не нађох га. *Како* (= *чим*) *уђе,* стаде се свађати. *Откако је света,* овога било није. Седи код куће *кад нема посла. Док дијете не заплаче,* мати га се не сјећа. *Чим се он појави,* сви се препадосмо. Дуго је говорио и *пошто сврши говор,* диже се и оде. *Тек он уђе,* ми видесмо шта је.

1. *Напомена.* Према тим свезицама често стоје у главној реченици различне партикуле (речце), као: *тим, а, а то, а оно, тад*

БЕОГРАД

тако итд.; на пр.: *Чим* га виде, *тим* га и познаде. *Кад* он то рече, *а* буздован заујн више куће. *Док* су они још ту говорили, *а то* се помоле кола и коњи. *Докле* бјеше војевода Мирко, бјеше *тада* много војевода. *Како* дође, *тако* капу скида.

2. *Напомена.* Понека временска реченица може се заменити глаголским прилозима: *Освојив* Галију, врати се у Рим.

IV Изричне (декларативне) реченице

Изрична реченица везана је за своју главну свезицама: *да, како, е,* ређе *где.* У главној реченици налазе се тада глаголи који означавају говор (*рећи, казати, приповедати, јавити* итд.) или осећање какво (*осећати, мислити, знати, видети, хтети* итд.). Сем тога, изрична реченица стоји и уз изразе: *зло је, право је, јасно је, тешко је, добро је, боље је* итд. Кад се погледа на однос изричне реченице према главној, онда се види да је она час објекат, а час субјекат главне реченице, или боље рећи, да је она час *објекатска,* а час *субјекатска изрична реченица.*

Примери: Признајем *да сам погрешио* (= Признајем своју *погрешку*). Људи мисле *да је то лако.* Знао сам *да ћеш данас доћи.* Он каже *да тамо има рада.* Причао неко *како јести не може.* Збори млада *е их дома нема.* Да л' не видиш *где си погинуо?* Прича се *да си рђаво радио* (= Прича се твој рђав *рад*). Приповеда се *како је некакав цар питао* које је зло највеће. Познато вам је *да ствар друкчије стоји.* Право је *да ми платите.*

1. *Напомена.* Изричне реченице после глагола и израза: *радовати се, љутити се, жалити, стидети се, жао ми је, мило ми је, драго ми је* итд. имају у себи и нешто узрочног значења и наводе се свезицом *што;* на пр.: Радујем се *што си дошао.* Љуте се *што задоцњавате.* Мило ми је *што си ме послушао.*

2. *Напомена.* Изричне реченице нису ништа друго него приповедне зависно казане. Управо, реченице тврђења и приповедања као независне зовемо *приповедним,* а као зависне — *изричним,* и тако обележавамо разлику која између њих постоји само у облику, као што се види из примера: Он каже: *„То није право"* (или: *да то није право*). Верујмо, *не знам* (или: *да не знам*). Ја сам мислио, *мене зову* (или: *да мене зову*).

V Узрочне (каузалне) реченице

Узрочна реченица казује узрок главне и везује се за њу свезицама: *јер, будући да, кад, како, што, пошто;* на пр.: Спреми се, *јер ћеш бити звати. Будући да се ствари тако*

развијају, ја морам доћи. Ти можеш бити задовољан, *кад ти толико плаћају. Како су се сви спремали* да нас нападну, морали смо побећи. Бог није крив, *што људи зло чине. Пошто се не противиш,* пристаћу и ја.

1. *Напомена.* Често према тим свезицама узрочне реченице стоје у главној реченици партикуле: *то, тако, зато;* на пр.: Будући да си крив, *то* није могуће избећи казну. Како сам се вама надао, *то* нисам ништа ни предузимао.

2. *Напомена.* Погдекоја се узрочна реченица може заменити глаголским прилозима: *Не знајући* заната, морао сам се мучити.

VI Последичне (консекутивне) реченице

Кад су у главној реченици речи *такав, тако, толико* итд. или облици глаголски *догодило се, збило се, преостаје, биће* и њима слични, онда зависна реченица казује последицу главној и везана је за њу свезицама *да, те.* Примери: Толико сам радио *да нисам од умора могао мићи.* Тако си ме ударио *да ме још и сада боли.* После неког времена догоди се *те Кајин принесе Господу жртву.* И ту мајка тврда срца била, да од срца сузе не пустила.

VII Погодбене (кондиционалне) реченице

Погодбеном реченицом казује се погодба од које зависи хоће ли се догодити оно што се казује главном реченицом.

1. Ако се наводи погодба под којом нешто бива (*реална погодбена реченица*) или се замишља као могућност уз коју нешто може бити (*потенцијална погодб. реченица*), онда такву погодбу означавају свезице: *ако, ли,* ређе *кад;* на пр.:

Ако је празник, иде се у цркву. *Ако си то учинио,* погрешио си. *Мислиш ли ме мртва пожалити,* пожали ме док сам у животу.

Ако бих га нашао, рекао бих му. *Дознадне ли он штогод,* биће зло. *Кад би било по реду мријети,* на тебе би остануло царство.

2. Ако је радња у погодби претпоставка противна истини (*ирреална погодба*), она се наводи свезицом *да,* на пр.: *Да ми је отац жив,* био бих срећан (значи: мртав је). *Да је паметан,* он би друкчије радио.

Свезица *да* може покаткад значити и могући случај и тако стајати место свезице *ако,* на пр.: *Да* (= *ако*) *те оставимо,* побећи ћеш.

Свезица *кад* често има значење свезице *да*, на пр.: *Кад бисте знали мене*, знали бисте и оца мојега. *Кад би трговац стално добивао*, не би се звао трговац него добивалац.

1. *Напомена.* Према погодбеним свезицама често налазимо неке партикуле у главној реченици, на пр.: Ако не можемо како хоћемо, *а* ми ћемо како можемо. Ако нећеш тако, *а оно* ћеш силом. Ако тако буде, *то* смо ми пропали.

2. *Напомена.* Понека погодбена реченица може се заменити императивом или гл. прилозима: *Откини* комарцу једну ногу, он сакат довека. *Дружећи се* с рђавима, и сам ћеш постати рђав.

3. *Напомена.* Употребу погодбеног начина у погодбеној реченици видећемо доцније.

VIII Допунске (концесивне) реченице

Допусним реченицама казује се неко уступање које је противно значењу главне реченице.

Допусна реченица наводи се свезицама: *ако, иако, ако и, да, и да, да и, ма, ма да, макар, премда;* на пр.: Жао ми је детета, *ако је и црно. Иако сам био у тамници*, доста си ме напојио вином. Ко проси, *да круну носи*, ваља му дати. Идем, *да бих се и не вратио. Ма да си прав*, наћи ће те крива. *Премда ми није угодно*, рећи ћу све.

1. *Напомена. Ма* и *макар* редовно стоје уз глаголски придев прошли или уз које име; на пр.: *Ма* шта *било*, рећи ћу му. Извршићу то, *макар* главу *изгубио*. Продаћу *макар за грош*.

2. *Напомена.* Према допусним свезицама, чешће него према другим, стоје неке партикуле *(опет, али, ипак)* у главној реченици, јер се тако јасније претставља допусно значење; на пр.: Ако је дете и најгоре, *опет* је родитељима мило. Ма да си се добро бранио, *ипак* се ниси одбранио. Ако је Христос и у гроб сишао, *али* је разбио силу пакла.

3. *Напомена.* Погдекад се место допусне реченице може употребити глаголски придев прошли или императив, ређе гл, прилози: *Мољакао не мољакао*, опет ћеш платити. *Правдај се не правдај*, ништа ти неће помоћи.

IX Односне (релативне) реченице

Реченице које се односе на какву реч друге реченице везују се за ту реч односним заменицама или односним прилозима и зову се односне реченице. Примери:

Ко се хвали, тај се квари. *Ко брзо суди* брзо се и каје.[1] Рад *који је леп* свакоме се допада. Девојка узме сандук *који је најлепши био*.[2] Петар, *који је сиромах*, пристаје да дође о свом трошку. Позову Милића, *који је био поуздан човек*.[3]

Али тамо плода бити неће *где не цвета у пролеће цвеће* (односна реченица за место). Ићи ћу *камо ме пошаљу*.

X Зависноупитне реченице (индиректна питања)

Упитна реченица која зависи од ког глагола рачуна се као зависна зато што личи зависним реченицама, а у самој ствари она је више независна и стоји према томе глаголу час као објекатска, а час као субјекатска реченица; на пр.: Све знам, али не знам *кад ћу умрети*, (тј. не знам време своје смрти). Изјутра се види *какав ће дан бити* (тј. види се дан). Пита се *шта имате*. Не зна *шта мисле*.

Зависноупитна реченица, каогод и независна (директна), казује се упитним свезицама (*ли, да ли, еда, еда ли, зар*), упитним заменицама н упитним прилозима; на пр.: Желим чути *да ли то знаш* (тј. желим чути твоје знање). Па ми реци *говорим ли право* (незав.: Говорим ли право?). Запита их *еда би имали што* да му даду за јело.

Видећемо *ко је вера*, а *ко је невера*. Пита се *шта сте урадили*.

Запитај га *где му је кућа*. Кажи ми *како ће доћи*. Објасните *зашто сте се посвађали*.

Напомена. Реченице после израза *страха* наводе се свезицом *да, да не* или без ње, и значење неких изгледа као нека врста питања, на пр.: Бојим се *да отац не дође*. Страх ме је *да ме не нападну*. Плашим се *да нису погрешили (нису ли* или *да ли су* погрешили), што су пристали.

---

[1] У таквим примерима односна реченица стоји место субјекта и зато су те реченице сложене само граматички, а логички су просте. Много се ређе место имена у предикату нађе односна реченица; на пр.: Бог је *који је створио* све (= створитељ свега). При оваквом описивању имена много је обичније *онај који, тај који*: Ја сам тај који се противи. Ја сам тај који је говорио.

[2] Такве односне реченице врше исту улогу коју и атрибути, и зато се то двоје може често замењивати: *Леп* рад свакоме се допада.

[3] Овде односна реченица има исто значење које и апозиција. Зато се ту може рећи: Позову Милића, *поуздана човека*.

Неке, опет, више личе на изричне реченице, на пр.: Бојим се *да ћеш пострадати* (или: пострадаћеш). Плашим се *да неће доћи*. Бојим се *да није послушао мој савет* и *да је стога пострадао*.

Због таквих особина реченице после израза страха могу се сматрати и као засебна група зависних реченица.

Додатак сложеној реченици

1. Кад се наводи чији говор, просте се реченице могу јављати у два облика: или у оном облику у ком су говорене, *управан говор* (*директан*), или у промењеном, који претставља само мисли, *неуправан говор* (*индиректан*); на пр.: Старац му рече тада: „Наредићу ти нешто што заиста нећеш моћи извршити, јер немаш снаге за то, иако си млад.“ Старац му рече тада да ће му нешто наредити што заиста неће моћи извршити, јер нема снаге за то, иако је млад.

2. Ред реченица је слободан. Тако зависна реченица може стајати пред главном (*Кад дођеш*, јави ми се), иза главне (Јави ми се *кад дођеш*) и међу њеним члановима (На то бегунци, *да би им било лакше бежати*, збаце са себе кабанице и оружје).

Место да стоји главна и иза ње зависна, често се зависност не обележава, него се главна умеће између речи реченице која је требала да буде зависна; на пр.: Ја сам, *рече девојка*, онамо поставила златну јабуку. Код куће је, *верујем*, боље.

Често бива да није уметнута само једна реченица, него две или три, а често опет међу речи уметнуте реченице уметнута је друга која реченица; на пр.: Јанковић је Стојан, *кад га је нашао лички Мустај-бег где спава под јелом*, осим капе био одевен управо као данашњи Ришњани. Доброћани, *за које се*, **као што је познато**, *приповеда да су се доселили с Цетиња*, на оваквим местима не изговарају никакво слово.

3. Место односне уметнуте реченице радо се узима односна реченица која стоји пред главном.

Ако је односна заменица у истом падежу као и име на које се односи, она се с тим именом често ставља на право место, а у главној реченици се узима лична или показна заменица. Та заменица не узима се само онде где би имала да буде у номинативу. На пр.: *Људима којима* се не мили радити нема помоћи — или: *Којим се људима* не мили радити, *њима* нема помоћи. *Ученици који* раде добро ће проћи — или: *Који ученици* раде добро ће проћи.

Где би пак име и односна заменица били различитих падежа, ту име радо долази иза заменице и узима њен падеж, а место имена у главној реченици попуњава се личном или показном заменицом трећег лица. На пр.: *Руку која* може посјећи ваља цјеливати — или: *Која рука* може посјећи, ваља *је* цјеливати. *Човеку који* — или: *Који човек* зна педесет народних песама, *њему* је лако нову песму спевати. *Списатеља који* — или: *Који списатељ* у свом писању нема никаквих правила, *онога* треба нападати. *Дрво* с *кога* — или: С *кога дрвета* само воће пада, не ваља *га* трести.

4. Код сложених реченица, у више прилика, не казују се изриком све просте реченице, него се изостављају или целе или само предикати; на пр.: Царев син, сиромах, чујући то, да се убије (изостављено: *беше готов*; дакле: беше готов да се убије). Биографчићи нека остану овде, па ми с њима како урадимо (изостављено: *тако ће бити*). То је игра у којој се скаче, (тј. *да се види*) ко може даље скочити. Ја сам то урадио, а не ти (тј. а ти *ниси* то *урадио*). Донеси ми хлеба, али одмах.

Такве реченице зову се крње реченице.

5. Ако се просте реченице у сложеној реченици деле у групе, па прва група казује извесне споредне мисли, а друга главну мисао (узрок, супротност), онда се таква сложена реченица зове *период*; на пр.: Сви наши савети нису помогли; сва наша довијања била су узалудна; сви наши напори да га избавимо остали су без успеха: толико је Петар немаран човек; толико не води рачуна о себи и својој кући.

РЕЧИ

А. Значење и употреба речи

I Именице (супстантиви)

Именице су речи које казују имена лица, животиња, ствари, особина, глаголских радња итд.

Грађење именица и њихово значење

Именице су по свом постанку, као и друге речи, *неизведене* и *изведене*.

Неизведене су оне именице које су самосталне; друкчије казано, оне које нису начињене од других речи (град, село, коза).

Изведене су, пак, оне које су начињене од других речи (грађанин, сеоце, козар).

За изучавање начина како се изводе именице и друге врсте речи важно је знати *корен, основу* и *наставак за основу*.

Корен је најмањи заједнички део сродних речи који садржи основно значење тих речи. На пример, у речима: кос-а, кос-ач, кос-и-дба, кос-и-о — корен је *кос*.

Основа је заједнички део сродних речи и гради се од корена неким наставком. На пример, *коси* је заједнички део речима: коси-дба, коси-лац, коси-ти, коси-о итд., а направљен је од корена *кос* наставком *и*, и то је основа тих речи.

Од тако направљене основе (коси-) могу се правити нове основе (коси-дб-) и добијати све нове и нове речи.

Наставци којима се праве основе, од корена (кос-и) или од готове основе (коси-дб-), зову се наставци за основу.

Код многих речи корен је у исто време и основа: град, град-а, град-ом; кос-а, кос-у, кос-ом.

Изведене именице граде се од глагола, придева и именица.

а) Највише се граде од **глагола** и грађење се врши различитим наставцима.

1. Именице изведене од глагола наставцима: *-ач, -(а)ц, -л(а)ц, -лица, -ар, -тељ, -ица* — већином значе вршиоца радње глаголске; на пр.: ковач, ловац, владалац, пратилац, варалица, пекар, возар, учитељ, издајица.

2. Именице изведене од глагола наставцима *-ште* (*-ште*), *-лиште, -оница* најчешће значе место какве радње: ловиште, пасиште, шеталиште, учионица.

3. Именице изведене од глагола наставцима: *-дба, -ње, -ња, -јај, -еж, -ба* — поглавито значе име глаголске радње: косидба, читање (читан-је), слутња, опроштај, грабеж, уредба.

б) Врло многе именице направљене су од **придева**, обичних и глаголских.

1. Именице направљене од придева наставцима: *-(а)ц, -ик, -ица, -ак, -јак, -(а)к, -ина, -ача* — углавном служе као описне ознаке лица или ствари, или као ознаке које казују коме што припада или од чега је што; на пр.: старац, праведник (-ица), крадљивица, печеница, простак, кисељак, почетак; краљевина, клековача.

2. Именице направљене од придева наставцима: *-ост, -ота, -оћа, -ство, -ина, -иња, -оба* — поглавито служе као имена особина које казују дотични придеви; на пр.: младост, лепота (испор.: страхота), хладноћа, богатство (испор.: царство), брзина, пустиња, ругоба.

3. Наставак *-ић* се врло често додаје присвојним придевима и с њима прави презимена, особна и општа: Бошковић, царевић.

4. Најзад, именице се праве од придева и овим ређим наставцима: *-ја* (суша, тврђа), *-оња* (сивоња, во), *-уља* (сивуља, крава), *-ов* (шаров, пас), *-аш* (богаташ), *-еж* (ситнеж).

в) Именице се изводе и од **именица** и тиме добијају унеколико друкчије значење од значења основних именица.

1. Именице изведене од именица наставцима *-(а)ц, -јанин, -ин* углавном казују порекло и народност: Босанац, Београђанин, Арапин.

2. Наставцима *-а, -ја, -иња, -киња, -ка, -ица* праве се именице женскога рода од именица мушкога рода: тетак—тетка, гост—гошћа, роб—робиња, Рус—Рускиња, Косовац—Косовка, лав—лавица.

3. Наставцима *-ад, -је, -а, -ја* праве се збирне именице од неких заједничких именица: јагњад, класје, цвеће, господа, браћа (братја).

4. Именице се често граде од именица наставцима: *-це, -анце, -енце, -ашце, -ца, -ица, -ић, -чић, -(а)к, -ич(а)к, -че* и претстављају умањено значење основних именица; на пр.: сеоце, псетанце, буренце, брдашце, речца, црквица, црвић, каменчић, цветак, камичак, кумче.

Противно томе, именице направљене од именица наставцима *-ина, -етина, -ура, -урда, -урина* претстављају увећано значење основних именица, често у подругљивом смислу: јуначина, женетина, главура, главурда, главурина.

5. Именице начињене од именица наставцима *-ар* или *-јар* претстављају човека који се занима оним што значи основна именица (дрвар, овчар), а начињене наставком *ара* имају различита значења: столара, брвнара, свилара.

6. Именице се праве од именица наставцима: *-аш, -јак, -њак, -ка, -ина, -бина, -овина* и казују различита значења: гајдаш, сељак, воћњак, биљка, летина, јагњетина, родбина, домовина, итд.

г) Властите и заједничке именице често се покрећу или мало измењују, да би се тако означило као неко тепање и нека интимност у фамилијарном и пријатељском разговору, или у шаљивом причању (као у баснама).

Такве речи зову се *речи одмила* или *хипокористичке* и најобичније су: Божа (Божидар), Гавра (Гаврило), Јова, Јоца (Јован), Ђока (Ђорђе), Пера (Петар), Паја (Павле), Рада (Радоје), Лаза (Лазар), Јела (Јелена), Мара (Марија), Мица (Милица), Вука (Вукосава), Драга (Драгиња), итд.; бака (баба), сека, сеја (сестра), нева (невеста), прија (пријатељица), снаша (снаха), деша (девер), теча (тетак), тета (тетка), побра (побратим), кале (калуђер), кока (кокошка), маца (мачка), итд.; зека, зеја (зец), лија (лисица), вуја (вук), меда (медвед), мија (миш).

д) Именице могу бити не само од једне него од две или више речи. Именице од две или више речи зову се **сложене именице** и постају на различне начине.

1. Придев се саставља с именицом којој служи као атрибут: Београд (бео град), велигдан, Сланкамен.

2. Две именице везане свезом *и* могу се заменити сложеном именицом, у којој се први део завршује на *-о*: југозапад, североисток.

3) Састављају се у сложену именицу придев и именица или прилог и глаголски корен, који се често претвара у именицу; на пр.: белограб, дубодолина, зловоља, пустосват, Старословен, ситногорица; краснопис, кривоклетник, Злопоглеђа, хитропреља.

Благодарност, благоверност, благонаклоност су речи из црквених књига и треба их избегавати.

4. Покаткад и број с именицом чини сложену именицу: трокатница, шестоперац, стонога.

5. Врло често се спаја именица с глаголским кореном или с именицом која се самостално ретко употребљава и која значи какву радњу. Прва реч стоји према тој радњи као њен објекат или субјекат, а може бити и у друкчијем одношају; на пр.: злотвор, земљопис, Богородица, гласоноша, дрводеља, мишоловка, злогласница, судопера; главобоља, листопад; пушкомет, домородац, добродошлица, сунцокрет, рукопис.

Сложена именица *бољоглава*, како се понегде може чути, није добро састављена.

6. Од императивног облика на *-и* који нема императивног значења и именице прави се сложена именица, у којој други део стоји према првом као објекат, а покаткад и као

субјекату: кажипут, распикућа, надрикњига, гуликожа; висибаба, трчилажа, плачидруг.

7. Сложену именицу врло често прави предлог с кореном или с именицом, која може бити потпуна или измењена; на пр.: потпис, помор, ускок, расплет, зарез; доручак, помајка, сумрак, предговор; безакоње, напрстак, низбрдица, побратим, узглавље, приморје.

8. Одрични прилог *не* саставља се с именицама и даје им значење противно ономе које су пре имале: нечовек, непријатељ, неслога, несрећа.

Употреба именица

Значење именице одређује хоће ли она имати облике за једнину и множину или само за једно од тога двога, али се често бројни облик именице не слаже с њеним значењем.

1. *Властите именице* не могу имати множину зато, што свака служи као нарочито обележје само једне јединице (лица или ствари) и тако је претставља као различну од свих других: Милан, Петар, Београд.

Властита именица може имати множину само кад не означава неко лице, него као заједничка именица претставља лица као слична ономе чије је име; на пр.: Нема више *Демостена*. То су неверне *Томе*.

Затим, једнака имена земаља, планина, река, места итд. добијају природу заједничких именица и могу имати множину; на пр.: *Америке, Комови, Ситнице* итд.

2. *Заједничке* (апелативне) *именице* служе као заједнички знаци сличних јединица и могу имати облик за јединицу и облик за више јединица; на пр.: *ђак — ђаци, зуб — зуби, овца — овце, Бајић — Бајићи*, итд. Често се мање сличне јединице губе и спајају у веће целине, које нису ништа друго него јединице ширег обима; на пр.: *народ — народи, јато, стадо, чета, шума* итд.

3. *Збирне* (колективне) *именице* означавају збир од више јединица, само што се те јединице не губе у скупу, него се осећају и дају претставу сличну множини: на пр.: *цвеће, грање, трње, момчад, деца* итд.

Отуда је јасно да је облик множине непотребан збирним именицама.

Погдекад само њихово значење даје повода да им се да и облик множине; на пр: Подај *момчадима* хлеба. Зашао као зијев по *чељадма*. Спусти своја златна *перја*. Роби *робља*, а сијече главе.

Како збирна именица има исто значење као и множина, то се множина често замењује збирном именицом; на пр.: *цвешови — цвеће, робови — робље, гране — грање,* итд. С тим у вези, има заједничких именица које немају множине, него множину казују добијајући други наставак једнине и претварајући се тако у збирне именице; на пр.: *браћа, властела, господа, деца, момчад, пилад* итд. Од тих именица само именица *брат* може имати множину, и то само генитив: Имам дома девет милих *брата.*

4. Грађа или материја не јавља се у целинама, него у деловима, и зато имена материје, *градивне* или *материјалне именице,* немају множине, него једнином казују како сваки део, тако и саму врсту; на пр.: *вино, снег, песак* итд.

Ако се количине исте врсте међу собом разликују због различитих особина, оне тиме постају целине или јединице те врсте и казују се множином потребних градивних именица; на пр.: У његову подруму налазе се најбоља *вина* (црно, бело, старо, македонско итд.).

5. Именице радње, каквоће и других сличних особина јесу *мисаоне* (апстрактне) и већина од њих обично стоји у једнини; на пр.: *младост, туга, мудрост, храброст, детињство* итд. Неке се опет, каогод и заједничке, могу употребљавати и у једнини и у множини; на пр.: *мисао — мисли, уздах, свађа, срдња, препирање, тврђење* итд.

Понекад се мисаона именица употребљава са стварним значењем и казује лице; на пр.: Јунаци су *вера и невера.* Знаш, *неверо,* како си се клео? *Младост* често греши.

У вези с тим именичким групама треба имати на уму још неке појединости.

1. Многе се именице јављају само у множини, ма да би им значење тражило једнину. Друге опет имају само тај облик зато, што им у самом значењу лежи множина. Ево по неколико таквих именица из сва три рода:

наочари, Карловци, резанци, Млеци, Врњци, Влашићи, Духови итд.; — *гусле, јасле, груди, новине, ножице, токе, наћве, прси, десни, ости, Беране, Баре, богиње, остице, бројанице, месојеђе* итд.; — *кола, врата, уста, недра, леђа, клешта, гвожђа* итд.

Понекад и именице које имају оба броја узимају облик множине место облика једнине; на пр.: Сад су настала друга

времена. И баци их небу у *висине* (= у висину). Нека робињу пусте на *откуте.* Мисли да је заронила у морске *дубине.*

С друге стране, заједничка именица може, каогод и збирна, својом једнином значити множину; на пр.: Ту је силан *војник* пао. Језгра је народа нашег *сељак* и *тежак.* Све девојке *ружу* беру.

2. Именице *слуга, војвода, владика, судија, старешина, поглавица, књигоноша* и њима сличне по облику су женскога рода (граматички род), а по природи мушког (природни род), и у једнини се узимају као именице мушкога рода, а у множини као женскога; на пр.: *наш* слуга — *наше* слуге. Слуга ми је *веран.* Војводе су *изабране.*

У народним песмама оне се понекад узимају и у једнини као именице женског рода; на пр.: А слуга им *једна* вино служи. Скидај рухо, *незнана* катано!

С друге стране опет, придевске речи из друге реченице често стоје уз множину ових именица и у мушком роду; на пр.: Нареди судијама да прегледају све што су пре *судили.*

Неке се именице узимају час у једном, а час у другом роду. Ево неколико таквих именица: бездан — бездана, порез — пореза, врисак — вриска, зрак — зрака, бедра — бедро, тетива — тетиво, клеште — клешта, плећи — плећа, прси — прса, итд.

3. Заједничке именице, поред означавања различних јединица, често се узимају уз особне именице да покажу звање, врсту или какву другу особину; на пр.: *војвода* Марко, *кнез* Станоје, *царица* Јелена, Јован *ђак, река* Дрина, итд.

Неке се именице у народним песмама често употребљавају место придева; на пр.: Бога моли *лепота* девојка. Коњ *зеленко* росну траву пасе. Полегла је *белица* (= бела) пшеница. Те он пије *црвенику* вино. Јер ја нисам дрво *врбовина.* Подиже се *кита* и сватови (= кићени сватови).

У обичном говору тога ређе има: У двору му остала *јединица* кћи.

Слично томе, опет у народним песмама, бива да се узму заједно две именице од којих једна изриче шири, а друга ужи појам; на пр.: Девојка је *јечам житто* клела. *Извор вода* извирала. И он носи *птицу ластавицу.* Прођ' се, бего, *барјактар-ђевојке.*

У обичном говору тога ретко има, на пр.: Дође *човјек* трговац. Приступи му *жена* удовица. Много је обичније: трговац, удовица итд.

II Придеви (адјективи)

Придеви су речи које показују какво је што, од чега је што и чије је што, и слажу се са својим именом у роду, броју и падежу.

Грађење придева и њихово значење

Каогод именице тако су и придеви *неизведени* (нов, леп, стар) и *изведени*.

Изведени се праве од именица, глагола, придева и прилога.

а) Од **именица** се изводе различним наставцима.

1) Придеви изведени од именица наставцима: *-ов* (*-ев*), *-ин*, *-ји* (*-ији*), *-ски*, *-овски*, *-ински*, *-ињи* — углавном казују да нешто припада ономе што значе те именице (присвојни придеви); на пр.: Мирков, учитељев, сестрин, козји, човечји (-ији), градски, кметовски, матерински, детињи.

Присвојни придеви на *-ов* и *-ин* праве се од именица које значе неко познато лице или животињу и казују да нешто припада таквоме лицу или животињи (братов, родин). Остали присвојни придеви казују припадање уопште (братски дар, лавовски део).

Наставак *-ов* може се додати и именицама које не значе што живо, али он ту не значи припадање, него од чега је што: церова шума, јелово слеме.

2) Придеви изведени од именица наставцима *-ен*, *-ан* (*-јан*) казују од чега је што (градивни придеви): вунен, чохан, земљан.

3) Придеви изведени од именица наставцима: *-(а)н*, *-ј(а)н*, *-ав*, *-јав*, *-аст* (*-јаст*) — означавају особине сличне значењу именица од којих су направљени: хладан, грешан, длакав, грозничав; коритаст, љубичаст.

4) Придеви изведени од именица наставцима: *-ат*, *-ит*, *-овит*, *-ив*, *-љив* — имају особине према значењу именичких основа, само често појачане: плећат, глават, брадат, каменит, баровит, милостив, страшљив.

б) Сем глаголских придева (читао, читан), други се придеви ретко праве од **глагола**. Придеви који су направљени од глагола у основи имају значење тих глагола и праве се наставцима *-љив*, *-ит*, *-ећи*: осетљив, крадљив, срдит, љутит, спаваћи, пијаћи.

в) Тако исто, придеви се ретко праве од **придева** и већином значе умањену или појачану особину основног придева: црн — црнкаст, црвен — црвенкаст, леп — лепушкаст; пун — пунцат, нов — новцат.

г) Најзад, придеви се праве од **прилога**, и то наставком *-шњи*: садашњи, овдашњи, пређашњи.

д) Каогод именице тако су и **придеви** често **сложени** од две или више речи.

1. Два придева везана свезицом *и* покаткад се замењују сложеним придевом, у коме се први део завршује на *о*: стародревни, црножут, глухонем (испор.: југозапад), стармали (без *о*).

2. Прилог и глаголски корен чине сложени придев: брзоплет, самоук, самохран, саможив.

3. Именица се здружује с непотпуним придевом који значи радњу и стоји према тој радњи као објекат или као какав друкчији њен додатак; на пр.: чудотворан, крволочан, сребролубив (испор.: судопера); зимоморан, бесомучан (испор.: рукопис).

4. Од придева и именица, окрњених или пуних, постају сложени придеви, који значе исто што и њихови саставни делови засебно употребљени: гологлав, црноок (= црних очију), празнорук, дугокос, кривоврат, скупоцен.

5. Покаткад и именица или број чини с тако скраћеном именицом сложени придев: змијоглав, псоглав; троглав, седмокрак.

6. Предлози се врло често састављају с придевима и чине с њима сложене придеве: превелик, подунавски, повољан, бесмртан.

Предлози *на*, *о*, *по*, *про* већином умањују значење придева с којима су сложени: натруо, омален, повелик, просед.

Неки прости придеви направљени од именица јављају се само састављени с предлозима; на пр.: уљудан, уредан, домишљат, бездушан, прекомеран, итд.

7. Одрични прилог *не* састављен с придевима даје им значење противно ономе које су раније имали: немиран, невесео, неправедан, несрећан (испор.: несрећа), неопран.

Употреба придева

1. Придеви се јављају у *одређеном* и *неодређеном* облику.

При употреби тих облика стално је само то, што многи придеви имају само одређени облик (*дивљи*, *мали*, *десни*,

предњи, годишњи итд.) и што су од присвојних придева неки увек у одређеном (*дечји, градски* итд.), а неки у неодређеном облику (*соколов, мајчин* итд.). Сем тога, придев има одређени облик кад год с именицом склапа име којему предмету; на пр.: *стари* сват, *млада* недеља, *часни* пост, *Нови* Сад, *Нови* завјет, *суха* болест, итд.

2. Придев је обично у неодређеном облику кад стоји као саставни део предиката или као именско-глаголски додатак, или као атрибут именице из предиката; на пр.: Петар је *добар*. Отиде *жалостан*. Господар нађе слугу *будна*. И тако га он срете *пијана*. Он је *добар* човек.

За остале случајеве нема сталних правила, јер оба облика често долазе за исто значење; на пр.: Ниси *гладног* нахранила ни *жедног* напојила, нит' *си гола* преодела, нити *боса* преобула, нит' си *слепом* уделила.

Углавном само можемо рећи да одређени облик казује каквоћу која је раније споменута (пита се: који?), а неодређени, каквоћу уопште (пита се: какав?). На пр.: Она навали на мене са псовкама и клеветама, које су јој се још једнако чиниле мале за *луди* мој поступак. *Рђав* певач и добру песму рђаво упамти. Он је човек *добра* срца.

3. Описни придеви, сем неких (*тадашњи, горњи, једнак* итд.), могу имати два степена поређења: компаратив и суперлатив. Компаратив казује да је каквоћа неког предмета у већој мери од каквоће других предмета, а суперлатив, да је каквоћа неког предмета у највећој мери према каквоћи других предмета, најмање двају. На пр.: *Шире* је небо од мора. *Јача* су двојица него Радојица. Он је *највиши* од свију. *Најбољи* између вас нека се изабере.

Често се ти облици узимају и тамо где нема поређења, на пр.: Тога има само код *богатијих* људи. И *најбољи* јунаци могу се уплашити.

Ако се придев с придевом пореди, онда оба стоје у компаративу; на пр.: *Срећнији* си него *паметнији*.

Каткад се и компаратив и суперлатив здружују с речцом *по*, која им значење нешто умањује; на пр.: *побољи, погори, понајстарији, понајвиши* итд.

Ако је нека каквоћа у врло великој мери, али се предмет у којега се она налази ни с чим не пореди, онда се уз придев

придаје речца *пре* или се узимају прилози *врло, веома;* на пр.: *предобар, прекрасан, веома леп* итд.

4. Често се уз придев као атрибут не спомиње име, те он остаје сам и служи као именица. То вреди и за заменице и бројеве који имају родове.

Примери:

Мушки род: *Сит гладну* не верује. Не требају *здрави* лекара, него *болесни*. Ваљда је *какав* дошао на свадбу. Примаче се њима па рече *једном*.

Придеви у мушком роду могу се овако узимати само за лица.

Средњи род: И проклињу и *старо* и *младо*, ко растави и *мило* и *драго*. Риба по *дубоку* плива. Онда изађе на *сухо*. У дворове куга ударила, поморила и *мушко* и *женско*. Богу *Божје*, а цару *царево*. Ја ћу да скупљам *оно* што је народ измислио.

Множина је средњег рода у овој служби необична. Речи *благо, добро, зло* постале су праве именице, те се као придеви и не осећају.

Женски род: Овде се ретко мисли на какву именицу која значи женско чељаде, као у примеру: *Некаква* (тј. жена) се потурчила, — него већином на именицу која значи неку ствар; на пр.: Бог ти и *братска* (тј. љубав)! *Царска* (тј. реч) се не пориче. Ко *лијевом* перчин држи *десном* сијече куда хоће. Ви певате, а нама *крваве* (тј. сузе) полећу.

Према таквим примерима употребљава се женски род од придева у неким случајевима код којих се тачно не зна на какву се именицу мисли; на пр.: Цар на цара без *велике* неће. Није то без *неке*.

III Бројеви (нумералија)

Бројеви су речи које показују колико је на броју неких јединица (лица, ствари итд.).

1. а) Број *један — једна — једно* може имати множину у ова три случаја: кад се *један* узима у значењу заменице *неки;* даље, уз речи које имају само множину и напослетку уз речи којих множина чини целину за бројење. На пр.:

Једни веле да то неће бити. Ако *једнима* дам, морам дати и другима.

Једна кола, *једна* врата, *једна* клешта; купио сам једне *опанке; једни* сватови, итд.

Понекад се број *један* узима у значењу *једнак* и има множину; на пр.: Они су *једних* година.

б) Уз номинатив или акузатив бројева *два (оба, обадва), три* и *четири* именица мушког рода стоји у ном. или ак. двојине (Два *ђака* читају. Видео сам два *ђака*), а именице жен. и средњега рода у ном. или ак. множине.[1] У осталим падежима ти бројеви стоје у својој двојини, а именице свију родова у множини (двају пастира, двема женама, двама селима, итд.).

Кад уз тај склоп стоји који предлог, онда и број и именица радије стоје у акузативу. Тако, може се рећи: *из двају градова, код двеју сестара, с четирма путницима,* али је много обичније: *из два града, код две сестре, с четири путника, међу два брда;* стоји *на две ноге;* био сам *на два места;* преко *три воде;* тражио сам га *у три куће.*

Чак ти бројеви с именицама радије стоје тако и онда кад су без предлога, а имали би стајати у генитиву; на пр.: с допуштењем *два старија брата;* из књига *обадва споменута списатеља;* земље *сва четири краља;* на свршетку *ове три недеље.*

в) Уз бројеве *пет, шест* итд. именице стоје у генитиву множине; на пр.: пет *кућа,* шест *ђака,* пет *добрих девојака.*

Ако су атрибути тих именица заменице *овај, онај, неки, сав* и *сваки,* те заменице могу стајати и у ном. или ак. једнине средњега рода; на пр.: Што се догодило *ово* десет дана (или: ових дана)? Камо иде *оно* седам девојака? Дошао је с *неко* осамдесет људи. Посекао је *све* дванаест шљива (или: свих дванаест шљива).

г) Сви прости бројеви могу се узимати и без именица и тада значе људе; на пр.: *Два* без душе, а трећи без главе. Овде нас је данас *десет,* а сутра ће нас бити *петнаест.*

2. а) Место бројева *два, три* и даље до 99 могу се узети за мушка лица бројне именице женског рода *двојица, тројица, петорица, тридесеторица* итд.: Јача су *двојица* од једнога. Он ради за *тројицу.*

Ако се уз ове бројеве налази именица, она стоји у ген. множине, односно једнине, ако је збирна; на пр.: Познајеш

[1] Само код именица средњега рода пете врсте двојина се разликује од множине било акцентом било што многе именице из те врсте немају множине; на пр.: Два ћѐбета (двојина), лепа ћебѐта (множина); два плѐмена и наша племѐна; два детета — двојина, множине и нема, него се узима збирна именица *деца.*

ли ону *тројицу* путника? Реци оној *седморици* косача. Што се тиче оне *десеторице* ђака. Подај то оној *петорици* браће.

1. *Напомена.* Заменице и придеви могу се слагати и с именицом у генитиву; на пр.: Што се тиче *оних* петорице *ђака.* Нашао сам тројицу *паметних људи* (или: паметну тројицу људи).

2. *Напомена.* Личне заменице стоје овде, каогод и именице, у ген. множине, али могу и како реченичко значење тражи; на пр.: *нас* двојица, пред *вас* тројицом, *њих* двојица чекају (или: *ми* двојица, пред *вама* тројицом, *они* двојица итд.).

б) Бројне именице средњега рода *двоје, троје, шестoро, десеторо* итд. употребљавају се: уза збирне именице којих је једнина средњега рода и значи што живо; затим, кад се мисле помешани родови, и напослетку, кад стоје саме, где обично казују на колико се делова нешто дели. Имена стоје у генитиву. На пр.: *двоје* јаради, *троје* пилади, *седморо* деце; — нас *двоје* (мушко и женско), вас *троје, осморо* коња, *двоје* младенаца; — Бојно копље преби на *седморо.* Па на *троје* разделио војску.

1. *Напомена.* Кад уз ове бројне именице стоји предлог, онда се оне већином не мењају, него стоје у акузативу; на пр.: код *троје* јаради, с *троје* деце (место: с трома деце).

2. *Напомена.* Место *двоје, троје, четворо* уз споменуте именице средњега рода могу стајати прости бројеви *два, три, четири;* на пр.: *два* јарета, *три* пилета, *четири* детета (али: *петоро* деце, *седморо* пилади итд.).

3. Од бројних именица имамо бројне придеве у множини и они се, каогод множина броја *један,* употребљавају уз именице које имају само множину или им множина чини целину за бројење; на пр.: *једна* кола, *двоја* кола, *троја* кола, *четвора* врата; *једни* сватови, *двоји, четвори* сватови, *петоре* рукавице, *двоји* опанци, итд.

4. Редни бројеви нису ништа друго него једна врста одређених придева.

IV Заменице (прономина)

Заменице су речи које замењују именице и придеве. Стога се неке употребљавају самостално као именице, а неке, и то велика већина, као придеви.

1. Заменице *ја, ти, он (она, оно)* и *себе* имају у генитиву, дативу и акузативу једн. дуже и краће (енклитичке) облике. Дужи се облици употребљавају: а) кад је на заменици сила

говора (Дај *мени*, а не Стојану); б) с предлозима (*к мени, од мене, из тебе, у себе*, али често и краћи облици: *на ме, за те, у се, пода се, уза те*, а редовно: *на њ, по њ, преда њ* итд.); в) у почетку реченице (*Мени* се чини); г) иза свеза *а, и* (Дошао си, *а мене* ниси опазио. Сутра ћу *и теби* дати).

У свима другим приликама употребљавају се енклитички облици; на пр.: дај *ми*, молим *те*, видим *га*, тражи *је*, итд.[1]

Као енклитички облик за акузатив једнине женскога рода служи речца *је* (видим *је*), али кад би она имала стајати пред глаголом *је*, место ње стоји речца *ју*, на пр.: Сава *ју је* нашао.

То *ју* нигде се више и не употребљава, бар по правилу.

2. а) Уза субјекте првог, другог или трећег познатог лица место заменица које одговарају тим лицима (*ја — мени, мене, мој; ти — тебе, твој; он — његов*, итд.) узимају се заменице *себе* или *свој* (*ја — себи, ти — себи, он — себи; ја — свој, ти — свој, он свој*, итд.). На пр.: *Себе* чувамо, а туђе не тражимо. С тебе срећу изгубила нисам, ни *са себе* ни са *своје* мајке, ни са *свога* стара родитеља. Да ми *своје* коње одморимо (место наше). Повешћу га са *собом*. Побрини се за *се*. Продао је *своју* кућу. Кажи *своје* мишљење.[2]

Исти се појав налази и уза зависне падеже који су логички субјекти; на пр.: Мени је *своја* (место: *моја*) мала кућа милија него туђа велика. Тамо нам нема *своје* (место: *наше*) вере.

б) Заменице *себе* и *свој* означавају враћање радње на општи, неодређени субјекат, или какво припадање таквом субјекту, који може бити не само граматички него и логички; на пр.: Ко *себе* чува, и Бог га чува. Свако *своје* брани. Ко *своје* чува добро ће проћи. Бити остављен сам *себи* тешко је. Боље је *своје* јаје него туђа кока. Тешко свуда *своме* без *својега*. Свакоме је *своје* најмилије.

3. Показне заменице *овај, тај, онај* и све изведене од њихова корена не односе се на лица као друге заменице, на пример присвојне, него *овај* значи нешто што је близу првом лицу; *тај*, што је близу другом лицу; а *онај*, што је далеко и од првог и од другог лица.

---

[1] Облици личне заменице понекад се јављају без потребе (плеонастично): Смерно *ми* се цару поклонише. Шта *га* је оваца!

[2] Упореди с француским или с латинским језиком, у којима се, на пример, каже: ја хвалим *мога* коња, ти хвалиш *твога* коња, — а тек у трећем лицу: он хвали *свога* коња.

Као појединости ваља упамтити:

а) Заменица *овај* радо долази за оно што тек наступа у говору; на пр.: Не могу ти то учинити из *ових* разлога: прво што немам новаца; друго, што сам заузет, итд.

Заменица *тај* често долази за показивање онога што је у говору пре споменуто; на пр.: Он је многе ствари радио на своју руку и ја сам *то* осуђивао. Он ми је причао многа чуда, али ја у *те* ствари не верујем.

Заменица *тај* може се узети и за треће лице, а то бива кад се што одређено хоће да каже неодређено; на пр.: Каже му он да ће га препоручити *томе* и *томе* трговцу. Пошљи ме, вели он, у *ту* и *ту* земљу. А ти дођи у *тај* и *тај* дан.

б) Те заменице у средњем роду употребљавају се као субјекти предиката који су састављени из глагола *јесам-бити* и имениця ма кога рода и броја; на пр.: *То* је одличан човек. *Ово* је ваљана жена. *То* су људи од речи. *То* су села која се противе.

в) Средњи род ових заменица употребљава се уз именице као субјекте ма кога рода и броја, уз бројеве с именицама и у значењу заменичких прилога за количину. На пр.:

Лепа беше *оно* (место: она) књига што сам је код тебе видео. Каква ти је *то (ово, оно)* ђаволска ограда? Који су *то* људи?

Остани с *ово* седам другова. *То* педесет људи нека остане овде.

Петар одмах побегне с *оно* војске што је имао. Бежи с *ово* људи куд знаш. *То* пара биће ти доста.

1. *Напомена.* Средњи род тих заменица употребљава се још и у другим значењима, као што се види из ових примера: Куд се *то* (ради јачег истицања) дева род с наше јабуке? Кад се у зору пробуди, а *то* (додаје се главној реченици према свезици зависне реченице) јабука обрана. Већ он иде у *то* (плеонастично) поље равно, те он пије *оно* рујно вино.

2. *Напомена.* Кад су субјекти различнога рода, ређе истога, онда се иза њих, а испред предиката, често узима средњи род заменице *тај* или *сав;* на пр.: Закон и власт, *то* је темељ свакоме државноме напретку. Заклетва, сведоци, потпис онога који писмо даје и печат, *то* су била сигурна јемства. Јаблан, топола и јасика, *све* је налик једно на друго. Лав, вук, рис и медвед, *све* су опасни зверови.

4. Заменице *који, ко, што, колик* и *чији* употребљавају се на једној страни као упитне, а на другој као односне; на пр.: *Ко* је то урадио? *Ко* тако мисли, он се вара.

5. а) Придевске односне заменице слажу се с именицом на коју се односе у роду и броју, а у падежу могу, али не морају; на пр.: Иди у другу *земљу, коју* ћу ти ја показати. *Речи које* вам рекох дух су и живот су.

Ако се пак односе на више именица различитога рода, онда се слажу с њима као што се придев из предиката слаже с више субјеката: Ту су *брат* и *сестра који* се томе противе.

б) Лице предикатово управља се по лицу на које се односи заменица *који;* на пр.: *Ти* који *ведриш.* Ако се ова заменица односи на више лица, за њен предикат вреде она иста правила која смо видели код слагања предиката са субјектом различитих лица; на пр.: Говорићемо *ја* и *ти,* који све *знамо.*

6. Заменице *који, какав, ко, што* и *чији* често долазе у смислу неодређених заменица *некоји, неки, некакав, неко, нешто, нечији;* на пр.: Покажи ми *коју* лепу слику. Кад бих где нашао *коју* погрешку, ја бих је исправио. Ако је *ко* луд, не буди му друг. Може *ко* рећи да ствар друкчије стоји. Упитај га еда ли има *што* за јело. Ако *чија* стока уђе у туђ забран, биће затворена.

7. Заменица *који* понекад казује последицу главне реченице и стога се може заменити свезицом *да;* на пр.: У тој земљи скоро нема човека *који* (= да) не зна читати и писати. Нема власти *која* није од Бога. Има ли још кога *који* није дошао?

8. Заменице *што* и *нешто* могу имати значење заменичких прилога за количину *колико* и *неколико;* на пр.: *Што* (колико) је који робља заробио. *Што год* имаш војника позови. Он нам је довео *нешто* (неколико) радника. Добио сам *нешто* новаца.

9. Реч *што* као односна заменица има ове две службе:

а) Узима се кад се односи на који придевски или заменички средњи род, или на смисао какве реченице; на пр.: Причаћу вам само оно *што* сам чуо. *Тамо сам се често шетао по брдима, што* ми је веома користило.

б) Употребљава се место односне заменице *који, која, које:* Дај то ономе човеку *што* је напољу. Кажи оним ђацима *што* вичу. Тамо има доста жена *што* раде пољске радове.

Ако заменица *што* замењује који други падеж сем номинатива, онда јој се додаје потребни падеж личне заменице трећег лица; на пр.: Где му је коњ *што га* (= којега) је јахао? Молитве *што их* деца уче у школи. Видео сам човека *што* су *му* коња украли. Ето човека *што* смо дошли *с њим.*

10. Заменица *што* често стоји уз компаратив или суперлатив: Иди *што брже* или *што најбрже* можеш.

11. Уместо да се две речи наведу везане свезицом *и* или више речи са том свезицом између последње и претпоследње, понекад се испред сваке речи мање заменица *што* и има значење свезице. *Што* нас *што* Турака било је око 200 људи, — или: *Које* нас *које* Турака итд.

12. Реч *што* често се употребљава као узрочна свезица: Казнио сам га *што* је погрешио.

13. Реч *што* додаје се свезицама *тек* и *само: Тек што* уђе, поче се свађати. Сви би трговали, *само што* немају пара.

V Глаголи (верба)

Глаголи су речи које казују да се нешто ради или да нешто бива, или претстављају стање у коме се нешто налази.

Сваки се глагол може посматрати по *прелажењу радње,* по *трајању радње,* по *постанку* и по *потпуности значења.*

*

По прелажењу радње глаголи могу имати различна значења.

1. Многи од њих значе радњу која може од субјекта прелазити на нешто друго, тј. на објекат; други опет значе радњу коју субјекат само врши, а она не прелази ни на што друго. Глаголи прве групе су, дакле, *прелазни* (транситивни), на пр.: *плести* (чарапу), *хвалити* (кога), *везати* (коња) итд. Глаголи друге групе су *непрелазни* (интранситивни); на пр.: *гинути, стајати, бојати се, бринути се, чувати се* итд.

И прелазни и непрелазни глаголи значе радњу коју субјекат врши (*радно стање,* актив). Од прелазних се могу начинити и такви склопови који значе да субјекат трпи њихову радњу (*трпно стање,* пасив); на пр.: Свуда се *гоним* на правди Бога. *Прогнат сам* без узрока.

У народним песмама неки непрелазни глаголи употребљавају се као прелазни и тако се обележава узрок или дејство субјекта на објекат, да овај изврши оно што ти глаголи значе. Такви се глаголи зову *узрочни* (каузални) глаголи. Примери: У вечер ме рано *лијегаше,* а ујутру рано *устајаше.* С десне стране, уза раме своје, *сједе* зета Страхинића Бана.

Слично томе, непрелазни се глаголи уз именице исте основе могу узети као прелазни; на пр.: Добар *рат ратовах. Дан данише,* пак и преноћише.

2. а) Неки се глаголи увек јављају са заменицом *се;* на пр.: *бојати се, смејати се, чудити се* итд. Уз прелазне глаголе, пак, ова заменица долази да означи враћање радње на субјекат; на пр.: *чувам се, хвалим се, одевају се, варате се, умивају се* итд. Сви ови глаголи са заменицом *се* непрелазни су и зову се *повратни* (рефлексивни), ма да тај назив доликује само оним глаголима код којих се осећа враћање радње на субјекат.

Повратни глаголи често могу значити радњу коју врше два или више радника један на другом или између себе и такви се глаголи зову *узајамни* (реципрочни); на пр.: Они *се свађају.* Ви *се мрзите.* Најамници *се* стадоше *тући.*

б) Заменица *се* често означава радњу која долази на субјекат споља, дакле претставља *трпно стање;* на пр.: Вода *се пије.* Овај *се* човек *зове* Петровић. *Чују се* добри гласови. Кнезови га предадоше те *се осуди* на смрт. Његово *се* благо *донесе* у Солун. Сјеме паде крај пута и *погази се. Даду* им *се* на дар три прстена.

Све те реченице могу се претворити у радне; на пр.: Људи *пију* воду. Овога човека *зову* Петровић.

в) Склоп из заменице *се* и прелазних или непрелазних глагола често се узима да претстави радњу општег, неодређеног субјекта (човек, људи, неко, ко); на пр.: Тамо се *зими* ради, а лети *одмара.* Друкчије се *пева* код нас него код вас. *Иде се, гине се, мре се, спава се,* итд.

Такво значење често имају и повратни глаголи; на пр.: Траже да им *се клања* по улицама. Приповеда се да *се* овде дуго *борило.* Одмах кад *се попне* на брег, види се црква. У јесен, кад се највише *жени* и *удаје.* Кад *се* коме *потсмева,* то му се каже.

3. а) Има непрелазних глагола који стоје час сами, а час са заменицом *се;* на пр.: *блистати* и *блистати се, сјати* и *сјати се, обићи* и *обићи се, обезобразити* и *обезобразити се,* итд.

б) Како је заменица *се* знак непрелазности глаголске, то се она додаје многим глаголима кад су непрелазно употребљени; на пр.: *бости се* поред *бости.* (Ова крава *боде* или *боде се,* — не себе, него људе или животиње), *грепсти се* поред *грепсти, гурати се* поред *гурати, отелити се* поред *телити,* итд.

в) Уз неке глаголе значење тражи заменицу *се,* али се они често говоре и без ње; на пр.: *излити* поред *излити се* (У пролеће *излију* воде), *кретати* поред *кретати се* (Војска *креће* на пут), *почети* поред *почети се* (Тада *поче* борба), *учити* поред *учити се* (Милета добро *учи*), *мићи* поред *мићи се* (Не могу никуд *мићи*), итд.

Нарочито се често узима *писати* место трпнога *писати се;* на пр.: Има књига на којима не *пише* кад су штампане. Гледај шта *пише* на том камену.

*

По **трајању радње** глаголи се деле на *свршене* (перфективне) и *несвршене* (имперфективне).

Понекад од једне основе имамо и свршене и несвршене глаголе; на пр.: *сести — седети, седати.*

1. Несвршени су глаголи у презенту они којима се може одговарати на питање *шта сад радиш?,* а у инфинитиву они, који могу бити допуна глагола *почети;* на пр.: *плетем, почео сам плести.*

2. Несвршени се глаголи деле на **непрекидне** (дуративне): *плести, хвалити, викати, летети* итд. и **испрекидане** (итеративне): *забадати, летати, легати, седати* итд.

3. Често исти глагол служи и као несвршени и као свршени, на пр.: Ми увек вечерамо (несвршени) рано. Ми онда вечерамо (свршени) и кренемо. Ја добро чујем (несвр.) шта говориш. Чим то чујемо (свр.), уплашимо се.

Кад је такав глагол свршен, а кад несвршен, одређује се по смислу у реченици.

*

По свом **постанку** глаголи могу бити *неизведени* или самостални и *изведени* или начињени од других речи различним наставцима.

Изведени глаголи праве се скоро од свију врста речи, али највише од самих глагола.

а) Глаголи изведени од **именица, придева** и других врста речи имају значење слично значењу основне речи; на пр.: говорити (од говор), хранити; белити (бео), пунити; присвојити (свој), самовати; напредовати (напред), приближити се; јаокати, звијукати.

б) Глаголи се изводе од **глагола** различним наставцима и при том извођењу често се самогласник у корену основног глагола мења и бивају извесне промене сугласника.

1. Додавањем наставка *-а* и од свршених и од несвршених непрекидних глагола постају несвршени испрекидани; на пр.: лећи-легати, родити-рађати, платити-плаћати, пући-пуцати; возити-возати, носити-носати, летети-лéтати.

2. Испрекидани глаголи могу се правити од свршених и наставцима *-ва, -ава, -ива:* дати-давати, купити-куповати, казати-казивати.

3. За понављање радња и за друга слична значења има и других наставака, као у глаголима: скакутати, млатарати, трчкарати и др.

4. Тек понекад се од несвршених глагола праве свршени, и то наставком *-ну:* викати-викнути, звати-зовнути.

в) Поред глагола који су само од једне речи и који се стога зову *прости глаголи,* има још врло много глагола који су састављени од глагола и других речи и који се зову **сложени глаголи.**

Сложени глаголи највише постају састављањем предлога с простим глаголима, а од других речи тек покоја се нађе заједно с глаголом: дангубити, богорадити, обелоданити, злопатити се.

Предлози који су састављени с глаголима зову се *предмеци.* Неки предлози никад не долазе с падежима, него само као предмеци: разбити, просећи, прочитати. Други, опет, стоје с падежима, али се употребљавају и као предмеци (од, до, из, са, у итд.).

При прављењу сложених глагола од предлога и простих глагола показују се ове особине:

1. Непрелазни глаголи често постају прелазни: спавати-преспавати (ноћ), трчати-претрчати (мост), ићи-обићи.

2. Од несвршених глагола једни постају свршени (сплести, испећи), а други остају несвршени (износити, проводити).

3. Неки сложени свршени глаголи постају испрекидани само продужавањем самогласника у корену: òтпевати-отпéвати, пòгледати-поглéдати, зàгледати-заглéдати.

4. Многи се и свршени и несвршени глаголи увек јављају с предлозима: узети-узимати, опколити-опкољавати, спремити-спремати.

5. Од неких сложених испрекиданих глагола на *-а* могу се правити и глаголи на *-ава, -ива,* који су такође испрекидани, само што јаче истичу понављање радње: допуњати-допуњавати, измишљати-измишљавати, поглéдати-погледивати.

6. Глаголи могу бити сложени не само с једним него с два или с три предлога и тиме добијају извесне разлике у значењу: убити, обухватити, поизразбијати; прекидати-испрекидати-поиспрекидати.[1]

*

По потпуности значења неки су глаголи, и то велика већина, *потпуни,* а неки *непотпуни.* Потпуни су они који сами засебе имају неко значење, а непотпуни су они који сами засебе не значе ништа, него тек у друштву с другим речима казују нешто и бивају предикати. Такви су глаголи: *јесам,* (Он *је добар*), бити, *постати, моћи, звати се, начинити се* итд.

Покаткад се непотпуни глаголи употребљавају и као потпуни, на пр.: Откако *је* свијет *постануо.* Истина *је.*

VI Прилози (адверби)

1. Прилози су речи које одређују глаголе по *времену, месту* и *начину,* тј. одговарају на питање *када? (Сад* је дошао) или на питање *где? (Ту* је био), или на питање *како? (Лепо* пише).

2. Сем тих главних значења, прилози могу показивати још и *количину* (мало, много, доста, више итд.), *одрицање* (не, нипошто), *потврђивање* (да, дакако, доиста, заиста, збиља итд.), *узрок* (зашто, зато, стога) и *сумњу* (можда, ваљда).

Има прилога које не можемо уврстити ни у једну од тих група, него стоје засебе и служе за различне ознаке другим речима; на пр.: *бар, баш, чак, де, ено, ето, ево;* реч *жао,* која се може поредити: *жалије, најжалије.*

3. Прилози за количину могу одређивати и именицу, на пр : *доста* света, после *много* времена, у *највише* прилика.

Неки прилози могу одређивати и придеве и прилоге; на пр.: *доста* добар, *врло* леп, *веома* брзо, итд.

Многи се прилози пореде каогод и придеви; на пр.: Ти радиш *боље* од њега. Он говори *паметније* него ти. Петар пише *најлепше.* Долазићу *чешће* него пре.

---

[1] Само именице, придеви и глаголи граде се додавањем наставака на основе. Остале врсте речи постају састављањем двеју или трију речи у једну сложену реч; на пр.: понеки, никакав, којешта, погдекоји; обадва, дватри, триста; увек, напред, малочас, напречац, уистину, покаткад, поиздалека; између, изнад, поврх, усред; неголи, камоли, иако.

4. Неки се придеви као именско-глаголски додаци могу замењивати прилозима; на пр.: Да *здрав* одеш (или: *здраво*). Тако исто и уместо придева у предикату може доћи прилог, који је понегде чак и обичнији од придева; на пр.: У лицу је (он) *сетно невесело. Боље* је Божић кужан него јужан. *Боље* је празна врећа него враг у врећи. Јесте ли *здраво и весело? Како* сте? *Како* су моја браћа?

5. Именице *сила, страхота, истина* употребљавају се као прилози; на пр.: *Сила* сам новаца изгубио. Добио је *страхота* накнаде. Ја сам, *истина,* друкчије мислио.

Прилог је реч *налик,* јер се не мења; на пр.: сестра *налик* на брата, — или: сестре *налик* на браћу.

6. Често прилог није само од једне речи, него је сложен од две; на пр.: *испрва, изнова, зарана, доиста, натраг, напред, навлаш, додуше, зацело* итд.

VII Предлози (препозиције)

Предлози су речи које казују односе између појединих речи и главна им је служба да стоје уз различне падеже, што ћемо видети код науке о падежима. Изван те улоге, они имају само још тричетири особине.

1. Многи се од њих спајају с различним речима; на пр.: до-звати, из-молити, на-до-везати, по-из-од-гризати, раз-бој, пре-велик, из-међу, из-над итд.

2. Често се могу наћи и уз прилоге, па чак и уз реченице; на пр.: *од* данас *до* сутра, *за*сад, *од*онда, *за*свагда, *од* толико времена, *у* много кућа. Дочекаше га *с* добро дошао.

3. Бива и то, да по два предлога стоје уз који падеж; на пр.: Други се слажу *с по* два падежа. Привезах сваки крај *за по* једну грану од дрвета.

4. Неке речи служе и као предлози и као прилози, а неке и као предлози и као свезице; на пр.: Ништа не могаху *противу* рећи. *Насупрот* говораше и хуљаше. Иди што *пре* можеш. Дођи *после.* — Нико не зна сина *до* отац нити ко оца *до* син. Боже сачувај, да се чим другим хвалим, *осим* крстом Господа нашега.

VIII Свезице (конјункције)

Свезице су речи којима се везују међу собом реченице, на пр.: Сунце излази *и* ноћ се приближује. Неке само од њих

употребљавају се и за везивање појединих речи, и то врло много, на пр.: Отац *и* син дођоше. Неће му помоћи *ни* отац *ни* мајка. Нека дође један *или* други. Боља је празна торба *неголи* враг у торби.

Код везивања реченица значење везица није стално, него зависи од односа везаних реченица. Отуда једна иста свезица има више значења. Због таквих особина, њихова служба и њихова подела најбоље се види код сложених реченица, па је тамо и изнета.

Одрицање (негација)

Одрични прилог *не* и одричне свезице *ни, нити* служе за одрицање.

1. Прилог *не* служи за одрицање радње предикатове и увек стоји испред предиката (Милан не чита). Спојен је пак с глаголом само у ова четири случаја: *нисам* (не-јесам), *немати* (не-имати), *нећу* (не-хоћу), *немој* (не-мози, не-мои, немој). Такав је случај и где прилог *не* не даје одрично значење, него се спаја с глаголом да дадне сасвим ново значење; на пр.: *нестати.*

2. Кад у реченици има која реч одрична, онда и глагол мора бити одричан; на пр.: То му *нико не* верује. Он *не* ради *ништа. Ником ништа не* казаше, јер се бојаху. *Нисмо* уловили *ни једне* рибе.

Заменице *ништа* и *никакав* често имају потврдно значење, тј. *ништа* има значење нарочите именице, а *никакав* значење придева, и тада глагол није одричан; на пр.: Свет је створен из *ничега.* Свађали смо се за *ништа.* Сребро беше *ништа* за времена Соломунова. Језик је у тој књизи *никакав* (тј. рђав). Таква дела чине *никакви* људи. (Упор.: Дошао је онај *нитков.* Смета ми онај *нечовек*).

3. У питањима *не* се често додаје и изоставља без икакве разлике у значењу; на пример, може се рећи и: Имаш ли какве књиге? и: Немаш ли какве књиге?

Тако и у реченицама после израза страха прилог *не* понекад нема одрично значење; на пр.: Бојим се да то *не* виде (или: да то виде). Сви се поплаше да *нисмо* обоје ноћу умрли (или: да смо умрли).

4. Реченице са свезицом *да* после глагола *сметати, противити се, забрањивати, запретити* обично су казане одрично;

на пр.: Узалуд се противе да *не* плате што су дужни. Мордохеј беше забранио да се то *не* казује. Учитељ нам је запретио да *не* идемо на реку.

Понегде се прилог *не* радије изоставља: Сметају нам да учимо. Забрањујем ти да идеш.

5. Реченице са свезицом *док* (докле) стоје час потврдно, а час одрично, без разлике у значењу. То бива онда кад је главна реченица потврдна и кад њена радња траје до настајања радње зависне реченице; на пр.: Чекај *док* ти се *не* јави онај који је нашао. Бежи у Мисир и буди онамо *док* ти *не* кажем. Ићи ћемо царским путем *докле не* пређемо међу (или: *докле* пређемо међу). Можеш јести грожђа по вољи *док* се наситиш (или: *док* се *не* наситиш).

Ако је ту главна реченица одрична, онда је и зависна одрична, врло ретко потврдна; на пр.: Нећеш одавде жив изаћи *док* ми *не* платиш. Где ко ноћи оданде га ујутру не пуштају *док не* руча. Нећу те оставити *докле не* учиниш што ти рекох.

6. Иза предлога *без* и свезâ *него, ни, нӣти* не стоје одричне заменице и прилози (нико, никакав, нигде итд.), него се каже *ико, икакав, икоји, игде* итд.; на пр.: Остао је сам *без икога* свога. То ћеш свршити *без икаква* трошка. Чобанин је весео, веселији *него игда*. Он није ништа говорио *нӣти* је *икоме ишта* за то казивао. Нити ије *нӣти ишта* пије.

7. Ако се за одричну реченицу има надовезати један или више одричних предиката, онда спајање бива свезицом *и*, а одрицање прилогом *не (и не)*, или обоје то претстављају свезице *ни, нӣти*; на пр.: Где лупежи не поткопавају *и не* краду. Не лажите *и не* варајте ближњега свога. Не иди с њима *нӣти* куни тога народа. Не једи хлеба *ни* пиј воде, *нӣти* се враћај истим путем.

Ако уз одрични предикат стоје два или више имена, онда опет долазе свезице *ни, нӣти* и имају саставно значење као свезица *и*; на пр.: Не остављају се дела својих *нӣти* путова својих опаких. Не пожели куће ближњега својега *ни* слуге његова, *ни* вола његова. *Ни* Петру *ни* Луки нећу то казати.

8. Свезице *ни, нӣти* често се не наслањају на одричан предикат, него служе као самосталне саставне свезице с одричним значењем. То бива кад стоје испред првога предиката па се понављају и испред другог или више њих; на пр.: *Нӣти* сам згрешио *нӣти* ћу одговарати. Ђаво *ни* оре *ни* копа, већ

све о злу мисли и ради. *Нӣти* грми *нӣт'* се земља тресе, *нӣт'* удара море о брегове.

Оно исто истицање које смо видели код свезице *и* (стр. 15) налази се и код свезице *ни* и место *ни* често може ту стајати *и*; на пр.: Не види се *ни* прст пред оком. *Ни* ђаво није тако црн као што га пишу. Не попушта *ни* за длаку. Не могаху *ни* хлеба јести. *И* незнабошци не би то учинили. *И* камен није тако тежак.

IX Узвици (интерјекције)

1. Узвици су речи којима исказујемо различита осећања, као: чуђење, бол, љутњу, жалост, весеље, одвратност. Узвик је, даље, кад кога дозивамо или кад се ко одзива. Обичнији су узвици: *ах, ај, ао, авај, е, ај, а* (А мој брате, за то ме не криви!), *гле, ха, хај, ију, ијују, јао, јаох, јух, куку, леле, о* (*о* Лазаре!), *ох, охо, ој* (при одзивању), *тӣ, ух,* итд.

Један исти узвик употребљава се за различна осећаиа; на пр.: *ао* за жалост, љутњу и весеље; *е* за чуђење, жалост, весеље и дозивање; *ох* за жалост, бол и жељу; итд.

2. Као узвици употребљавају се и ове речце: *а, ала, да, е, ли, ну, та;* на пр.: *А* да видиш Јакшића Стевана. *А* за Бога, ко то лупа? *Ала* имаш брза коња, где га доби? *Ала* би лепо било, да отидемо тамо! *Да* чудно ти га превари! *Да* мој ветре, не ломи ме! *Да* каква је Роксанда девојка! *Е*, брате мој, шта ћемо сад! Красне *ли* су ове ливаде! Чудно *ли* си га преварио! *Ну* отиди на бијелу кулу!

Речца *та* даје извесној речи особиту силу; на пр.: *Та* где си био! *Та* немој, човече! Немој, *та* добро нам је обојици. *Та* помози, ако си човек!

3. Као узвике рачунамо и подржавања природним звуцима; на пр.: *буђ, пљус, прас, фук* (Ја онда *фук* у воду), *ћук, иш* (кокошкама), *љок, љоскац* (за падање), итд.

Службу узвика имају и речи *тако, тешко, благо* у изразима: *Тако* ми Бога! *Тешко* мени! *Благо* њему!

Б. Значење и употреба облика

Именски облици (падежи)

Падежи без предлога

I Номинатив

1. Номинатив обично значи радника или оно о чему се говори и стоји као субјекат у реченици; на пр.: *Косач* коси. Долазе нам три *пријатеља*. *Небо* се облачи.

2. Номинатив служи, поред инструментала уз неке глаголе, као саставни део предиката; на пр.: Он је *добар*. Милан је *трговац*. А вила се начини *девојка* (или: *девојком*).

3. Допуна инфинитива *бити* и њему сличних непотпуних глагола може бити у номинативу или инструменталу; на пр.: Стевану није ништа сметало показивати се сасвим *прав*. Лепо је бити *учитељ* (учитељем).

4. Уз глагол *звати* уместо инструментала стоји номинатив кад се наводи неко име без обзира на зависност, тј. онако како је оно само засебе; на пр.: И сухо назва Бог *земља*. Ове Влахе народ зове *Каравласи*. И данас они свога старешину зову *војвода*.

5. Уз прилоге *ево, ето, ено* место обичнијег генитива долази покаткад и номинатив. Слично томе, номинатив се узима и као узвик. На пр.: Ево теби везена *кошуља*. Ево теби *хиљада* дуката. *Несрећа! Штета! Чудни људи! Бог* и *душа! Бог* ти и *братска!*

II Генитив

1. *Присвојни генитив* (посесивни ген.) казује да нешто припада ономе што значи име у генитиву и узима се:

кад име коме нешто припада има уза се атрибут или апозицију (Узе главу *Светога Јована*. То је било у време *Августа, првога цара римског*), или за собом односну реченицу (То је дело *човека који је много претрпео*);

даље, кад такво име претставља придев у одређеном виду (Молитва *праведнога* много може помоћи) или презиме какво (Кула *Ђуришића* још није заузета), или реч *Бог* (Почнимо у име *Бога*);

затим, кад се припадање односи на више имена (Ја то радим у име *оца, мајке* и *брата*);

и, напослетку, кад нешто припада именици од које није у обичају присвојни придев (Јер сте ви синови *видела* и синови *дана*).

У свим другим приликима припадање се казује тиме што се од именице гради присвојни придев (место: кућа *оца* — кућа *очева*).

2. Ономе што значи име у генитиву може припадати каква радња и тада је име из генитива субјекат те радње. Стога такав посесивни генитив добија нарочито име и зове се

субјекатски генитив. На пр.: Певање *птица* свакоме се допада (певање *птица* = *птице* певају). По заповести *Бога*, спаса нашега.

3. Посесивном генитиву врло је сродан *генитив ближег одређивања* каквог имена (експликативни ген.); на пр.: Не дајте се у јарам *ропства* ухватити. Врлина *некористољубља* ретка је.

4. Уз именицу прелазне глаголске радње стоји име објекта те радње у генитиву и он се, стога, зове *објекатски генитив*; на пр.: Читање добре *књиге* користи (читање *књиге* = читати *књигу*). Никад не могу да дођу к познавању *истине*. Не била вас вашег *брата* жеља! Господар мој узима од мене управљање *куће* (= управљати *кућом*).

5. *Деони* или *партитивни генитив* казује множине или количине од којих се узима део и стоји уз различне речи.

а) Уз именице мере и количине, уз бројеве даље од четири и уз придевске и заменичке прилоге за количину, у генитиву стоји име множине или количине од које се узима део, означен именицом, бројем или прилогом; на пр.: Прву чашу *ракије* и прву чашу *вина* њему ћеш дати. Донесе бреме *дрва*. На њему је *рана* седамнаест. Имам много *бриге*, а мало *новаца*. Колико *људи*, толико *ћуди*. Више је *дана* него *година*. Дај ми мало *хлеба*, да поједем ово *сира*. Он удари с оно *друштва*.

б) Прелазни глаголи често обухватају својом радњом само део какве множине или количине и тада име количине стоји у генитиву; на пр.: Купићу *сена*. Тражим *људи*. Донеси ми *воде*. Дај ми, Боже, *ветра* са планине. Успи у ваган *млека*. *Хлеба* дају, ал' *вина* не дају. Даде му *војника* колико је требало.

в) И повратни глаголи сложени с предлогом *на* имају уза се такав генитив, али уза њих стоји и генитив именица код којих се оно што значе не може делити; на пр.: Иди, побро, напиј ми се *вина*. Наједе се *грожђа*. *Чуда* се нагледасмо данас. Да се јарка *сунца* нагрејемо и *лепоте* сваке нагледамо. Нагледао сам се своје *мајке*. *Коња* сам се најахао, *сабље* сам се напасао.

6. Уз безлично употребљене облике глагола *бити, имати, трајати, тећи, остати, нестати, требати* итд. стоји генитив, који је већином партитиван; на пр.: Кад је *масла* није

брашна. Неста *вина,* неста *разговора.* Докле тече *сунца* и *месеца.* Док је *мене* и на мени *главе.* У сваком житу има *кукоља.* Народу треба таквих *људи.* Није онде *вука* за којим пси не лају. Војска одмах позна да нема *Петра.* Од зле ћуди нема већег *зла* на свету. Нема *љета* без Ђурђева дана. Нема *брата* док не роди мајка.

И трпни глаголи кад се употребе безлично траже генитив; на пр.: У цара се не нађе *јунака.* Нашло се и таквих *људи.* Скупило се *људи,* али није *жена.* Не види се *неба.* Зна ли се *имена* томе човеку? Томе се ни *имена* не зна.

7. Одрични прелазни глаголи могу тражити генитив и кад се не мисли на део. Дакле, без икакве разлике у значењу, објекат одричних прелазних глагола стоји час у акузативу, а час у генитиву; на пр.: Коња дајте, *оружја* не дајте (или: оружје). Слепац не види ведрога *неба* (или: небо) ни жарког *сунца* (или: сунце). Не могу својих *послова* да раде. *Мајке* немам, а *сестрице* немам.

8. а) Генитив траже још врло разнолики глаголи и он уз већину од њих стоји као објекат, а уз неке као други додатак поред објекта. Од тих глагола једни значе *сећање* (сетити се, опоменути се, опоменути итд.), *страх* или *стид* (бојати се, плашити се, стидети се итд.); а други *примицање једнога предмета другоме* (латити се, држати се, докопати се, доћи, запасти итд.) или *растављање* (избавити, ослободити, чувати се, одрећи се итд.). На пр.:

Сетише се старих *времена.* Опомени га очеве *заклетве.* Ја се бојим тога *човека.* Стидим се твога *рада.*

Држ' се нова *пута* и стара *пријатеља.* Дотаче се *хаљине* његове. Ти си се докопао *куће* моје. Допадох *ропства.* Ако ми падне *шака.* Чобанин тако дође *главе* аждаји. Да ме избавиш *муке* и *смрти.* Чувај се тога *човека.* Трипут си ме *ропства* опростио. Прођи се тога *посла.* Одрече се свога *дела.*

б) Генитив стоји још уз глаголе *играти се, скакати, метати се* и уз изразе *жао је, жалибоже, стати вика* (*писка, цика, смех*); на пр.: Те с' играју *игре* свакојаке. Скачу *скока,* мећу се *камена.* Жао ми је *брата.* Жалибоже толике *муке!* Стаде вика *људи.*

9. Придеви *пун, сит, жедан, гладан, жељан, достојан, свестан* траже генитив; на пр.: Туђа коза пуна *лоја.* Већ сам сит његова *хлеба.* Вук не вије што је *меса* гладан. Жедан ти

коњиц *водице.* Ми смо жељни и *хлеба* и *вина.* Жељан сам своје *мајке* и свога *оца.* Радин је достојан своје *плате.* То је вредно вечнога *спомена.* Ја сам свестан *тога.*

Генитив траже и глаголи који су сличнога значења с тим придевима, као: *наситити, напунити, зажелети се, ожеднети, удостојити се, вредети* (*стати*); на пр.: Напуните судове *воде.* Насити ме *хлеба.* Ја нијесам ожеднио *вина.* Своје сам се зажелео *мајке.* Да се удостојите *царства* небескога.

10. Именица с којом придевском речи у генитиву казује каквоћу некога лица или ствари и зове се *генитив за каквоћу* (квалитативни ген.); на пр.: Петар је био *високог раста, црних очију* и *дугих бркова.* Сад су људи *чудновате ћуди.* Брат је мио *које вере* био. Беше царе *срца милостива.* Ко год буде *рода господскога.* Нађи реч *јаснијег значења.*

Каквоћа може бити привремена, те стајати као прилошка реч за начин; на пр.: Ја ћу то учинити *драге воље* (= драговољно) и *мирне савести.* Изаћи ћу *косе расплетене.* Они воде личког капетана *свезанијех руку* наопако.

11. Временска именица с којом придевском речи у генитиву показује време на питање *кад?* и зове се *временски генитив* (темпорални ген.); на пр.: Бог не плаћа *сваке суботе.* Ми ћемо те често походити у години *сваког месеца,* у месецу *сваке недељице. Прошле ноћи* нисам спавао. Место генитива понегде може доћи и акузатив: *Оне ноћи* (*ону ноћ*) ударе туда војници.

12. Имена којима се казује заклетва или чуђење стоје у генитиву, који се зове *узвични генитив* (ексклaмативни ген.); на пр.: Нисам, мајко, *живота* ми мога! Јесте, царе, данашњег нам *дана!* Прођи се тога, *Бога* ти! Види књигу, нечувених *јада!* Чудне *граје* око нашег двора! Мили Боже, *чуда* великога! Добра *коња,* а лоша *јунака!*

У свези с таквим примерима стоји генитив и уз прилоге *ево, ето, ено,* којима се нешто казује или нуди. Ту може стајати и номинатив, али је обичнији генитив. На пр.: Ево ти *пријатеља!* Ево ти *сестре!* Ено ти *воде!* Ево *вука* пред твој двор! Ево теби *свилене мараме* (или: свилена марама).

Напослетку, генитив стоји уз речцу *нека* у значењу допуштања: Нека *је,* нека се удаје.

13. Генитив траже и многи предлози, као: **од, до, између** итд., али то ћемо видети код употребе предлога.

III Датив

Име неко у дативу већином претставља да се нешто управља или намењује ономе што значи то име.

1. Радња многих глагола обраћа се значењу ког имена на питање *коме*? или *чему*? и тражи да то име дође у датив. Од тих глагола непрелазни се обраћају имену сами, а прелазни са својим објектом.

Неки од тих глагола виде се из ових примера: Шта *ти* то *користи*? *Здрављу шкоди* влага. *Покори се старијему* и *помози слабијему*. *Моли му се* да *ти* опрости. Рука *руци суди*. Не *верује* ни својим *очима*. Но *је мени запретила* вила. Млад сам јунак и *доликује ми*. *Ругала се* сова *сеници*. А нико *се јаду не досети*. Ко год прође, свак *се чуду чуди*. Ко *се* туђем *злу радује своме* нек *се нада*. *Испричај му* то и право *му кажи* све. Немој мене *војсци проказати*. *Коњу дадох* снопак детелине. Те *заови* ситну књигу *пише*. Ако *ми бране* певати, не бране *ми* плакати.

Такав датив уз глаголе кретања казује циљ глаголској радњи и зове се *датив циља* (финални датив); на пр.: Пак ти *идеш* цркви *Раваници*. Свака птица своме *јату лети*. *Себи зову* брђанске кнезове. *Пустићу* те твојој *мајци*. *Послаћу* га *брату*.

2. Датив траже многи придеви, јер им се значење намењује некоме или нечему; на пр.: Човек лаком *сличан* је *курјаку*. Дела ваша *сунцу равна*. Што је право и *Богу* је *драго*. Ми смо *противни томе*. Бићемо *им покорни*. Више *му* нисам *дужан*. *Тешки* су *нам* ови послови. Ми смо *верни господару* своме.

Разуме се да ће и прилози од таквих придева тражити датив; на пр.: Како је *тешко богатима* ући у царство небеско!

3. Датив покаткад казује *за кога* се што ради или *за кога* је што и тако врши исту службу коју и предлог *за* с акузативом; на пр.: *Себи* (= за себе) ореш, *себи* сејеш, *себи* влачиш, *себи* ћеш и жњети. Сковао сам бољу сабљу бољему *јунаку*. *Чему* си се, млада, удавала? Ко је *себи* зао, како ће *другоме* бити добар? Он је *мени* леп, па макар био целоме *свету* ружан. *Мени* је ово јело сувише вруће. Твоме *дору* и твоме *јунаштву* свуд су броди где год дођеш води.

4. Именицом у дативу често се казује припадање и такав се датив зове *присвојни датив* (посесивни датив).

а) Присвојни датив често долази место генитива за присвајање или место присвојних придева и заменица; на пр.: Зраци сунчани већ обасјавају врхове *високим горама* (= високих гора). Волим бити *морским рибам'* храна нег' *Војину* за невољу љуба. Бачевци су *Дрини* на обали. Сједи млада *кули* на прозору. Умре Јово, жалосна *му* (= његова) мајка! Ја сам рођена сестра *Милану* (= Миланова). Ја не могу бити *свима* (= свију) слуга. Они су као и отац *им*. Нико *себи* злотвор није.

б) Нарочито уз глагол *јесам-бити* у значењу *имати* долази присвојни датив; на пр.: *Лаву* су јаке ноге. Сад је *Коси* дванаест година. *Њој* је име Јелена. Нокти су *му*, орати би мого. *Коме* није века, није *му* ни лека. Мука *ми* је. Сад да су *ми* два сестрића моја! Шта *ти* је? Ништа *ми* није. Како је *мени* данас, тако *њима* довека! *Мени* јесте без крила мојега као *брату* једном без другога.

5. Уз глаголе са заменицом *се*, а у реченицама без субјекта, стоји име на које се односи радња (логички субјекат) у дативу; на пр.: Ма се *мајци* ино не могаше. Ко хоће да *му* се види нека носи свећу. Не казује баба како *јој* се снило. Спава *ми* се. Не седи *му* се. Прохте *ми* се једном путовати. *Вујици* се врло ражалило. Не дирајте ме, јер *ми* се ради.

6. Име долази у датив кад глагол *јесам-бити* с којим инфинитивом казује да значење тога имена *може* или *мора* што урадити; на пр.: *Богу* је знати. Да је *мени* лећи па умрети! Но *ми* не би умријети с миром. *Коме* је путовати, није *му* дремати. Једанпут *ми* је мрети.

7. Датив се узима у заклетвама; на пр.: Бога *ти* шта радиш? Тако *ми* здравља! Тако *ти* среће!

Слично томе стоји датив уз прилоге *ево, ено, ето, на* итд.; на пр.: Ево *ти* кључева. Ено *ти* мајке. На *ти* књигу.

8. Облици *ми, ти* јављају се често без икакве потребе (плеонастично), а старински облик *си* друкчије се и не јавља него тако. На пр.: Њу *ми* пита громовник Илија. Смерно *ми* се цару поклонише. Лепа *ти* је у Алаге љуба! Чудна *ти* ми годиница дође! Тешко *си* мени без тебе! Благо *си* теби без њега!

9. Датив стоји с предлогом **к**, ретко с предлогом **против**, а врло ретко с предлогом **близу**. Примера ћемо видети код употребе предлога.

IV Акузатив

1. Акузатив најчешће стоји као објекат глаголске радње.

а) Кад оно што значи неко име трпи радњу прелазних глагола, онда то име стоји у акузативу. Како је прелазних глагола веома много, то је овај случај врло чест. На пример: Видео сам *брата*. Сечем *дрво*. Косим *ливаду*, итд.

Сем оних непрелазних глагола који се могу употребити као прелазни (*Јад* јадујем, ником не казујем. Зора *га* је бела забелила), акузатив могу тражити и ови непрелазни глаголи: *ићи, доћи, запасти, пропасти, стати, стајати* и још неки који иначе траже трећи падеж; на пр.: Зашто му се не да што *га* иде? Трећи део западе *сестру*. Пропадоше *га* сузе. То *ме* скупо стало. Бог *вас* помогао! Ко *вас* смета сагрешиће.

Акузатив стоји и у оваквим примерима: Боли *ме* глава. Сврбе *га* леђа. Мрзи *ме* на то и помислити.

б) Придеви *дужан* и *волији* с облицима глагола *јесамбити* дају значење глагола *дуговати, волети* и траже акузатив; на пр.: За то сам ти дужан лепу *књигу*. Волији сам *брата* за крвника него *туђина* за господара. Ја бих *ђердан* најволија.

в) Акузатив често долази као објекат глагола који се као познати не спомињу (*примити, узети, желети* итд.); на пр.: На ти *сабљу*, драги господару! *Лаку ноћ! Добро јутро!*

2. а) Неки прелазни глаголи (*учинити, назвати, поставити* итд.) траже два акузатива, од којих је први објекат, а други допуњава глагол и даје потпун предикат; на пр.: *Честита* бих **њега** учинио. Ма **ме** за то *крива* наћи нећеш. Да **га** метне већега *везира*. Бог је могао **њега** створити и *безгрешна*. Него **га** је Бог *такога* дао. Поставих **те** *оца* многим народима.

Уз неке од ових глагола место акузатива радије стоји инструментал; на пр.: Поставих **те** *оцем* многим народима, итд.

б) И глаголи *молити, учити, питати, слушати* могу имати по два акузатива, један лица, а други ствари, која је већином заступљена заменицом средњега рода; на пр.: *Што* **те** питам, право да ми кажеш. Него *ово* **мене** послушајте. *То* **те** само молим. Ја ћу **вас** упитати једну *реч*. Научићу **вас** *нешто* ново.

3. Име неко може стајати у акузативу и после именица *срам, страх, брига, туга* итд.; на пр.: Срам је *мене* у те погледати. Страх је *мене*, биће погинуо. Колико *те* год воља. Да *је* није кроз горицу туга. Препаде се, срамота *га* било!

4. Заменице *што, то, нешто, све* често стоје у акузативу као замена различних падежа, већином с предлозима; на пр.: Бојао се да и њега *што* (= у чему) не окриве. Да *то* (= у том) њој помажу другарице. Он се *нешто* наљутио. *Што* (= чему, зашто) вичете? Биће да он има *све* право.

Слично томе имамо акузатив у примерима: *Ког ђавола* стојите ту?! *Које јаде* дангубите, људи?!

5. Кад неко име казује меру или вредност, или количину времена, онда оно стоји у акузативу; на пр.: Камен *један аршин* широк, а *једну пед* дебео. Ово је тешко *једну оку*. Та ствар вреди *стотинарку*. Ово вреди *силне новце*. *Сву ноћ* препеваше. Лечио се *годину* дана. Он оста *неко време* у Азији. Мучили су се *читав дан*.

Акузатив именица *недеља, стотина, хиљада, половина* служи као неко окамењено име за количину и стоји место различитих падежа; на пр.: Није прошло ни *недељу* дана. Било му је *стотину* година. *Половину* нестало му друштва. И ручаше *хиљаду* сватова. Дало се за то *хиљаду* дуката. Дошао је с *хиљаду* војника. У гвожђу је од *стотину* ока. Старац Фочо од *стотину* љета.

6. На питање *кад?* може се наћи и акузатив, али ређе, јер је ту обичнији генитив; на пр.: *Свако јутро* иде у цркву. *Седми дан* стигосмо у своје место. *Ту ноћ* не ухватише ништа.

7. Акузатив траже предлози: **кроз, мимо, низ, уз; међу, над, под, пред,** (ак. и инстр.); **за** (ак., ген. и инстр.) **на, о, по,** (ак. и локатив); **у** (ак., ген. и лок.).

V Вокатив

Име неко долази у вокатив кад се зове лице или ствар која носи то име; на пр.: *Мили Боже*, на свему ти хвала! Богом *браћо, огњени змајеви*, немојте се тако завађати!

У песмама се често узима облик вокатива место номинатива, да би се испунио стих. То бива само код именица које значе мушко чељаде и које се не свршују на *а*; на пр.: Опреми се *Страхинићу бане*. Весео је и наш *домаћине*. Кад је *Вуче* књигу проучио.

VI Инструментал

1. Основно значење инструментала је казивање *средства* или *оруђа* којим се врши радња некога глагола; на пр.: Три

је леда *главом* проломио. Соко *перјем* лети, а не *месом*. Пише се *руком* и *пером*. Умиј мене студеном *водицом*.

а) У овом смислу често се узима инструментал и тамо где се значење средства једва може осетити или га никако и нема; на пр.: Кунем ти се *Богом* и *животом!* Буквар се почиње *азбуком*. Сиромах се оженио *госпођом*. Не шали се *главом*, господару!

б) Уз неке глаголе (*владати, управљати, трговати* итд.) инструментал је *објекат;* на пр.: Он лепо управља *народом*. Влада *земљом* како хоће. Тамо многи тргују *рибом*.

в) Уз глаголе што значе какво осећање (*дичити се, поносити се, славити се* итд.) средство је у исто време и *узрок* (узрочни или каузални инструментал): Они се поносе *својим родом*.

Уз друге глаголе инструментал ретко долази да означи узрок; на пр.: Који народним *пословима* иду. Који се онде десио народним *послом*.

2. Слично означавању средства, инструментал се узима уз глаголе, придеве и именице, па час казује на што се односи значење тих речи и тако им стоји као *ближа одредба*, а час претставља *разлику*. На пример:

Дијете растијаше *тијелом* и јачаше *духом*. Тај народ се одликује *јунаштвом*. Благо вама који сте сиромашни *духом*. Велик *телом*, а мален *делом*. Старешина није свагда најстарији *годинама* у кући. Тамо су људи ниски *растом*. Не будите деца *умом*. Они су сви *занатом* витезови. Ја сам *родом* Србин. Он је мој *Богом* побратим.

Све је коло *главом* надвисио. Виши *пасом* од свих људи. Ако не послушаш, *тим* горе за тебе. Дођи *чим* пре можеш.

3. Инструментал се узима за казивање начина и зове се *начински инструментал* (модални инстр.); на пр.: Киша пада *капљицама*. *Редом* рђа по дружини хода. Скакавци *јатима* долећу. А *шапатом* збори сиротиња. Повика великим *гласом*. Поток потече *водом* као и пре.

4. Шестим падежом се казује кретању *место*, ређе мировању; на пр.: *Дунавом* плови лађа лагана. Момче иде *планином*. Ал' је тешко *морем* путовати. Кад су били *пољем* и *равнином*. Три девојке цвеће посјале, *брдом* смиље, а *долом* босиље.

5. На питање *кад?* инструментал какве временске именице казује време и зове се *временски инструментал* (темпорални инстр.): *Часом* ведро, а *часом* облачно. *Недељом* и *свецем* излазио би с њима у шуму. Ученици га узеше *ноћу*.

6. Неки непрелазни глаголи траже као своју допуну, поред номинатива, инструментал; на пр.: Откако сам *кнезом* (или: *кнез*) постануо. Ласно је покрај чаша *јунаком* бити. Да сам *тобом*, ја бих друкчије радио.

7. Глаголи *чинити, поставити, звати* и њима слични траже као своју допуну инструментал (ређе акузатив); на пр.: Да Милоша *зетом* учинимо. Ко је мене поставио *судијом*? Туђег оца *оцем* зовеш. Онда ће га прогласити *краљем*. Што ме зовеш *благим*?

Ако су ти глаголи у трпном стању или повратни, уз њих ће опет стајати као допуна инструментал, ређе номинатив; на пр.: Ко се *овцом* учини, курјаци га поједу (упор.: А вила се начини *девојка*). Ова се земља управо може назвати *родном*. Он се сам назива *војводом*.

8. Место номинатива или акузатива који пред собом имају речцу *као* може стајати инструментал; на пр.: Свака је добра *девом*, но да је видимо *невом*. Волим мрети нег' *робом* живети. *Робом* икад, *гробом* никад. Да га видимо *капетаном*.

9. Инструментал стоји с предлозима: **међу, над, под, пред**, (инстр. и ак.); **за** (инстр., ген. и ак.); **с** (инстр. и ген.).

VII Локатив

Као што је у природи номинатива и вокатива да не могу стајати ни с којим предлогом, тако је исто сад у природи локатива да се увек јавља с којим предлогом. Некад се овај падеж јављао и без предлога, а сад се само виде остаци тога у неким прилозима, као: *лети, зими, ономадне* итд.

Тако дакле, локатив је увек везан с неким предлогом, и то с предлогом **при** вазда, а с предлозима **према** (лок. и ген.), **на, о, по,** (лок. и ак.), **у** (лок., ген. и ак.) само у извесном значењу.[1]

Падежи с предлозима

Падежи с предлозима допуњују и проширују службу падежа без предлога (Оде *с братом*), или је, покаткад, одмењују

[1] Нека ученици наведу којим се падежима без предлога може казати време, а којим припадање.

(господар *од оне земље* = господар *оне земље*). Употреба предлога врло је разнолика, јер се они јављају уза све падеже, сем уз номинатив и вокатив, и то неки уз један, неки уз два, а неки и уз три падежа, и у свакој тој служби често имају по више различитих значења, стварних и пренесених (Паде *на земљу*. Не паде ми *на памет*).

I Предлози с једним падежом

1) **с генитивом: од, до, из, између, око, без, сем, осим, ван** (*изван*), **због, ради** (*поради, заради*), **услед, место** (*уместо*), **пре, после, након, дуж, код, крај** (*покрај, накрај, украј*), **поред, испред, иза, више, врх** (*уврх, наврх, поврх*), **изнад, ниже, испод, надно, подно, удно, сред** (*насред, посред, усред*), **преко, пут, чело, уочи;**

2) с **дативом: к** (ка);

3) с **акузативом: кроз, мимо, низ** (низа), **уз** (уза);

4) с **локативом: при.**[1]

Примери за предлоге који иду само с **генитивом:**

Од *града* се људи одмакоше. Далеко је двор од *поља*. (предлог с именицом у генитиву казује почетак кретању или растојању). *Од* тог је *времена* мирно живео (време). *Од радости* скочи на ноге. Црна земља испуца од *суше*. (узрок). Не иде му *од руке*. То је *отприлике*[2] било овако. (начин). Све истури *од боја* топове. Ово нису ране *од пребола*. Старешина држи кесу *од новаца*. Онамо су куће све *од дрвета*. Темељ је цркви *од камена*. (каквоћа и од чега је што). Цар *од* оне *земље* дозове га преда се. То су зидине *од* некакве *куле*. (место присвојног генитива). Ко пије *од* ове *воде* опет ће ожеднети. Метне се у лонац *од* сваког *жита*. (место партитивног ген.). Чувајте се *од лакомства*. Ослободи ме *од* ове *беде*. *Од* вешта *ловца* плаши се лисица. Образ *од образа* стиди се. (место самог генитива уз многе глаголе). Посла двојицу *од ученика* својих (= између, део од множине). Шире је небо *од мора*, дуже је море *од поља*. (упоређивање). *Од* свију *ових* био је најзнатнији капетан Коча (= између, део од целине при упоређењу). *Од аршина* језик пружи. Село *од четрдесет* кућа.

[1] И овде и иначе доцније треба да се добро научи који предлог иде с којим падежом, а примери се само читају и допуњавају пред наставником.

[2] Предлог се стопио с генитивом у прилог.

(мера, количина). Није тама *од Бога* послана. Биће покорен *од свију* и суђен *од свију*. (с логичким субјектом уз глаголе трпнога значења). *Од крви* не може бити вода. *Од прута* бива велико дрво. (постојање од нечега). Јер се звезда *од звезде* разликује. Треба разликовати једно *од другога*. (разликовање). *Откако* је свијет постануо (спаја се с прилогом).

До *отоке* свати дојездише. Коњ *до коња*, јунак *до јунака*. (казује крај кретању или да је нешто близу онога што значи име у ген.). Човек се *до смрти* учи. Не дам сина *до пролећа*. (време). Частио их *до петнаест* дана (= око, отприлике). Гором језде *до* (непотребно) два побратима. Нико не зна сина *до* отац. Те косе нису ништа друго *до* огранци наших планина. (стоји као свеза). Кад је био *до близу* Будима (стоји уз други предлог). Аох мени *до Бога* милога! Није мени *до* ваше *вечере*, већ је мени *до* моје *невоље*. *До њега* стоји да то буде или да не буде. (узвик и интерес).

Јави му се **из** облака вила (место на питање одакле?). Још се *из детињства* опомињем (време). Трудићу се око тога *из* све *снаге*. Он викну *из* свега *гласа*. (начин). Предали су га *из зависти*. Ја ово чиним *из љубави* према вама. (узрок). *Из* једнога *дрвета* икона и лопата (од чега што постаје).

Она се **између** народа некако украде (одакле?). *Између Скопља* и *Солуна* налази се Велес (= међу, на питање *где?*). Један *између вас* издаће ме. Највећи *између вас* да вам буде слуга. (множина од које се део узима или истиче највећим степеном неке каквоће). Љут као змија *између Господа* (време).

Ко лов лови **око** *двора* мога? (место). Забавио се *око рачуна*. Трудио се *око* свога *добра* као и пре. (предмет којим је забављена радња глаголска). Није право да се свађате *око* те *ливаде* (узрок). Дошао је *око* малога *Божића* (време отприлике).

Превешћу ти снаху **преко** *мора* (кретање преко). Слађа смоква *преко плота* (место). Зими уживамо, а *преко лета* гладујемо (време). Договорише се *преко писама*. Што је Господ казао *преко пророка*. (средство). Већ је даде *преко* њене *воље* за непријатеља. Отишао сам онамо *преко срца*. (начин). Ко тражи хлеба *преко погаче* желеће и овсенице. Свога је пријатеља љубио *преко мере*. (бољи од, више него, одвише, сувише).

Код *мене* су три ћемера блага (место). Није право да народ мре *код* тога *жита* (кад има жита). *Код оружја* и *код*

коња твога *(иако* имаш оружје и коња), хоће тебе жива ухватити. Тако значење има и предлог *поред*.

Тамо човек не сме спавати **изван** своје *куће* (место). Говораху да је *изван себе* (пренесено значење). Многи други *изван мене* (= осим) могу ово потврдити.[1]

Изузетно, неки од ових предлога јављају се и с акузативом, и то само при означавању времена: *Од дан до дан* недељица дође. *После недељу* дана пресахне поток. *Прекодан* спава, *преконоћ* ради (предлог се стопио с акузативом у прилог).

Примери за предлоге који иду само с **дативом** (к):

Врати се *к друштву*. Све девојке *к небу* погледаше (правац). Тамо *к јесени* видећемо шта да радимо (време). Ја ово чиним из љубави *к* нашем народном *језику* (к = према).

Примери за предлоге који иду само с **акузативом** (кроз, мимо, низ, уз):

Често Милош *кроз прозор* погледа (правац кретања с једнога краја на други). Сеја брату *кроз плач* одговара (начин).

Сутра ћу ти *мимо дворе* проћи (кретање поред). Постао је неваљао *мимо* све остале *људе* (поређење, више него).

Што пође *низ воду* не врну се *уз воду* (правац кретања). Невера ти седи *уз колено* (место мировања). Песме које се певају *уз* часни *пост* (време). *Уз тамбуру* танко попеваше. Дај *уз пушку* и тај нож. (оруђе и заједница).

Примери за предлоге који иду само с **локативом** (при):

Оседлан коњиц *при брегу* чека. Пас лежи *при вратима*. (место). Он остаде *при своме*. Што зборите, јесте ли *при себи?* (прен. значење). *При свему томе*, они не смедоше ударити. *При* оволикој *множини* послова, засад се друкчије није могло учинити. (као предлози *код*, *поред*). Он није ништа *при Јовану* (неједнакост). Он је рекао *при смрти*, а не *при вечери* (месно значење прелази у временско).

II Предлози с два падежа

1) с **ген. и дат.: против, близу** (ближе);
2) с **ген. и инстр.: с** (са);

[1] Остали предлози с генитивом имају само по једно значење и сами ученици нека нађу примере за те предлоге и нека им одреде значења.

3) с **ген. и лок.: према**;
4) с **ак. и инстр.: међу, над, под, пред;**
5) с **ак. и лок.: на, о, по.**

Примери за предлоге с **генитивом и дативом** (против, близу):

1) с **генитивом:** Рука господња бејаше *противу њих*. Бећари се стану *против њега* бунити. (непријатељско држање). Наша је кућа *близу цркве*. Логор је *близу реке*. (место).

2) с **дативом:** Он то узе *против Богу* и *правди*. Он ради *против мени* (обичније: *мене*). Кад бисмо *близу непријатељима* (обичније: *непријатеља*).

Примери за предлог с **генитивом и инструменталом** (с):

1) с **генитивом:** Листак паде *с тополе*. Који је *са земље* од земље је, који долази *с неба* над свима је. (место). *С почетка* нам добра срећа беше. Још *с јесени* треба се старати за то. (време). Пропаде *с нерада*. Ја ћу *с тебе* изгубити главу. *С ког* си, млада, срећу изгубила? (узрок). Доћи ћу *с драге воље*. Храни мајка девет милих сина, све *с преслице* и *десница руке*. (начин). Сланина дебела *с подланице*. Отскочило сунце *с копља*. Огуле онда дугачку кору *с два прста* широку. (мера).

У примеру: Види се град *с ону страну* реке — предлог *с* дошао је с акузативом, ма да је обичнији генитив.

2) с **инструменталом:** Боље је *с мудрим* плакати него *с лудим* певати. Глава је скупља *с језиком* него без језика. Девојке *с венцима* на глави. (друштво или заједница). Те венчаше Ђорђа *са Латинком*. Гора се *с гором* не састаје, а човек *с човеком* вазда. Једва крај *с крајем* саставља. (састављање). Ако си ме *с коњем* раставио, *са сабљом* ме раставити нећеш. Опростио сам се *с пријатељима*. (растављање). Ова је кућа *с правом* стечена. Није ми га *с вољом* поклонио. Желео је умрети *с миром*. Ал' се нису *са сузам'* читале. (начин). *С временом* и жалост престане. *Са свршетком* ове јесени сврши се и прва година овога војевања. (време). Узе руку Југовића мајка, окретала превртала *с њоме*. Па учините шта хоћете *са мном*. (објекат). Почиње *с молитвом*. Тргује *с овцама*. Забавља се *с књигама*. Задовољан је *с платом*. (Неки глаголи као и придев *задовољан* могу уза се имати и инструментал с предлогом *с* и инстр. сам: *с овцама* или *овцама*, *с књигама* или *књигама*, итд.).

Кад инструментал значи оруђе, с њим не сме стајати предлог *с* али кад уз оруђе стоји број, нарочито виши од четири, онда се тај предлог мора узети; на пр.: Тукли су град *с пет* топова. Вукли су кладу *с пет* конопаца. Па и код нижих бројева стоји овај предлог; на пр.: Како да сломим такву кору с ова *два шкрбатка* (зуба)! Служили су нам вино *с четири* чаше.

Примери за предлог с **генитивом и локативом** (према):

1) с **генитивом:** На граници *према Никшића*. На Дунаву *према Београда* (обичнији је локат).

2) с **локативом:** На Дунаву *према Београду*. Сећаху *према гробу*. Уђемо у кућу и седнемо *према ватри*. (значи да је нешто окренуто према ономе што казује име у локативу). Да ја нађем за се пријатеља, *према себи*, *према кући* својој. Та је хаљина тачно *према теби*. Ком је мали према *Дурмитору* (једнакост и неједнакост).

Примери за предлоге **с акузативом и инструменталом** (међу, над, под, пред):

1) **с акузативом:** Погоди га *међу очи* чарне. Скочише *међу народ*. (кретање у средину).

Отиди *над јаму*. Наднесе се *над бунар, над воду*. (место, кретањем заузето с горње стране).

Па седоше *под јелу* зелену. Мртав паде *под коња* дората. (место, кретањем заузето с доње стране). *Под* саму *зиму* отиде у Босну. *Под ноћ* тикве цветају. (време). Ако неће од своје воље, он хоће *под морање*. Дођи *под* сваки *начин*. (начин).

Не смедоше *пред цара* изаћи (место, кретањем заузето с предње стране). *Пред зору* се мрзне. Обично се свагда *пред јело* умивају. (време).

2) с **инструменталом:** Петар спаваше *међу двојицом* војника (место, на питање *где?*).

Над водом је лице огледао. *Над њима* се три облака вију, (место с горње стране, на пит. *где?*). Да он царује *над њима*. Ко је био управитељ *над* том *војском?* Нико до сад није био *нада мном* господар. (заступа објекат). Зашто тражиш хлеба *над погачом? Над њим* нема бољега јунака. (упоређење)

Под чадором лежи рањен јунак. *Под главом* јој снопак детелине. (место с доње стране, на питање *где?*). Постане архиепископ *под именом* Сава. Шта ти разумеш *под* мудром *политиком?* Ништа *под Богом* не зна! Књига *под* таквим *натписом* није ми позната. (прен. значења). Младе треба држати *под заштом*. Остали су *под срамотом*. (начин).

Пред кућама стојећи певају (место с предње стране, на пит. *где?*).

Примери за предлоге с **акузативом и локативом** (на, о, по):

1) с **акузативом:** Ја се попех *на брдо*. Паде с коња *на земљу*. (горња страна предмета кретањем заузета). Погледајте *на птице* небеске. Окрену се и насмеја *на ме*. Помисли *на мајку*. Деца ће устати *на родитеље*. Нигда *на те* војевати нећу. Многи сведочише лажно *на њега*. Пешак *на коњика* мрзи. (управљање глаголске радње на неки предмет, често у непријатељском значењу). Доћи ћу ти *на пролеће* или *на лето*. Гром загрми *на светога Саву*. Дође *на Велику Госпођу* у манастир. (време). Не говори *на сва уста*. *На врат на нос* побегну у градове. Знам све *на памет*. *На силу* га одведоше. Храни мајка два нејака сина *на преслицу* и *десницу руку*. (начин). Храни сироту *на* своју *срамоту*. Све *на славу* Божју чините. У Мисиру има жита *на продају*. Ако слаже, лаж му *на поштење*. Нека је *на знање* свима вама. (намењивање). Иди *на море* и баци удицу. Докле дођоше *на врата* од гроба. (= до). Отишао *на Цетиње* (уз нека имена градова и места стоји *на* место *у*). Искидаше књигу *на комаде*. Бојно копље преби *на четворо*. Засавица се прикучује Сави *на* један *пушкомет*. *На два сата* одавде налази се то село. (дељење и мера у простору и времену). — Сестра налик *на брата*. Хајдук лаком беше *на паре*. Хром је *на* леву *ногу*. Слеп је *на* једно *око*. *На курјака* вика, а лисице месо једу. (уз придеве и именице). — Не види *на* једно *око*. Иде му крв *на нос*. Не паде ми *на ум*. Узми *на* моје *име*. Устадоше *на ноге*. Устали су *на оружје*. То ти се одбија *на младост*. *На дуван* се мора платити велика царина. А Марко се тури *на ујака*. (различити примери из разноврсне службе овога предлога у пренесеном значењу).

Обеси пушку о *клин*. Те *о земљу* њиме удараше. (додир кретањем). Да ја *о вас* не огрешим душу. Завади се мајка и девојка, не *о граде* ни *о винограде*, већ *о* једну танану *кошуљу*. (узрок). На једној се води умивали, *о* један се *ручник* отирали (средство).

Цар *по Марка* опремио слуге. Мој се братац спрема *по девојку*. Дођи ће враг *по своје*. (циљ). Можемо ти воде захва-

тити, али није добра *по јунаке*. У зао час *по ме* или *по те*. (= за, намењивање). Оно ствар вреди *пошто*[1] се продаје. Купи тога коња *пошто пото*.[1] (цена). Узмите сваки *по чашу*. Тако беруђи јабуку *по јабуку* набере пуну врећу јабука. (узимање свакога предмета засебе). *По вас дан, по сву ноћ*. (време).

2) с **локативом:** Ко се *на* туђим *колима* вози неће далеко стићи. *На њему* је рана седамнаест. (место, на пит. *где*?). *На млађима* свет остаје. Стара нам је *на умору* мајка. Мили Боже, *на свему* ти хвала! Кад смо јуче *на заклетви* били. Били су код нас *на разговору*. (прен. значења). Ја сам била *на Дунаву*. Шарац свезан *на вратима*. Два хата *на* једним *јаслима* не могу бити. (на = при). Живи као бег *на Херцеговини*. Ја *на дому* доста имам блага. Мисли Јово *на дућану* своме. Он је *на* свом *завичају* стоку чувао. (на = у). Тако је и ово: У суботу осташе *на миру*. Кад се момче виде *на невољи*. Волели су *на* највећим *мукама* душу испустити него то учинити. — *На почетку* исте године био је земљотрес. *На измаку* јесени отпоче рат. Тако ће бити *на свршетку* овога века. (време).

Ново сито *о клину* виси. Скиде торбу, коју је *о врату* носио. (место, на питање *где?*). Не живи човек *о* самом *хлебу*. *О свачему* сташе беседити. Добри људи *о злу* говорише. Ко *о чему* мисли, *о ономе* и сања. Ради ми *о глави* (предмет којим је забављена глаголска радња). Пролиће се крвца *о празнику*. Да ти мени *о јесени* дођеш. *О Ускрсу* се ту скупља силан свет. (време).

Пођите *по свету* као пчеле *по цвету*. Доро ти се сам *по пољу* вода. *По језеру* вранац коњиц плива. (кретању место). *По смрти* нема кајања. Они га *по* новој *години* одведу у Битољ. Кола не дођу одмах *по ручку*. *По том* прође три године дана. Милош остане сиротан *по оцу*. (време). *По закону* судите му. Кажи му све *по истини*. Све јунаке *по имену* знадем. Поп се не бира *по бради*, него *по глави*. Човек се *по беседи* познаје. Драги драгој *по звезди* поручи. Цар испроси *по књигам'* девојку. (начин и средство).

---

[1] Предлог се стопио са заменицом у једну реч.

III Предлози с три падежа

1) с **ген., ак. и инстр.: за;**
2) с **ген., ак. и лок.: у**.

За предлоге који траже на једној страни акузатив, а на другој инструментал или локатив, вреди ово опште правило: с глаголима кретања, већином на питање *камо?*, сви ти предлози траже акузатив, а с глаголима мировања, већином на питање *где?*, неки траже инструментал, а неки локатив (зађе *за брдо*, кућа *за брдом;* метни *на сто*, лежи *на столу;* иде *у школу*, ради *у школи*).

Примери за предлог **за:**

1) с **генитивом:** *За времена* наших војвода то се није могло учинити. Мене, царе, не хте оженити *за младости* и *лепоте моје*. Многи бијаху губави у Израиљу *за пророка Јелисија*. Чини добро *за живота*. (време).

2) с **акузативом:** Сунце зађе *за гору*. Заклони се *за јелу* зелену. (место, кретањем заузето са задње стране). Милица је пошла *за Станка* (пренес. знач.). Чекајте га *за недељу* дана. Ватра *за* један *час* обузме сву варош. (време). Да не будемо тужени *за* данашњу *свађу*. Па се *за то* расрдио на ме. (узрок). Држе добре коње *за дизгине*. Рђа се *за злато* не прима. Смрзоше се токе *за јелеке*. Прикова га Солуну *за врата*. (дотицање или састављање неког предмета с другим). Не брини се нимало *за овце*. Јавите му *за ово*. Питају се *за* јуначко *здравље*. *За језик* се ујео. Моли се учитељу *за њега*. (предмет којим је забављена гл. радња). Ја ћу *за те* на мегдан изићи. Да л' је била проја *за пшеницу?* Не враћајте зло *за зло*. Носе воће те мењају *за брашно*. Ока пшенице *за грош*. (замењивање). Ја сам сабљу *за себе* сковао. *За муку* смо створени. Спреми воду *за умивање*. Чувај беле паре *за црне дане*. (намењивање). Суд *за ракију*. Мера *за пиће*. Није *за козу* сено. Место згодно *за војску*. (чему служи или пристаје нешто). Ал' га народ *за цара* држаше. *За краља* ме бани не познаше. Ко не држи брата *за брата*, он ће туђина *за господара*. Он се прогласи *за цара*. Узе га *за сина*. Нађох *за потребно*. Поставе га *за кмета*. (глаголска допуна као у примерима: *Честита* бих њега учинио. Учини га дружба *старешином*). *За Бога! За име Божје!* (заклетва).

3) с **инструменталом:** *За кућом* је врт, а за *брдом* велика шума (место са задње стране, на питање *где?*). Пуче пушка, пуче *за њом* друга. *За њим* иде тридесет момака. Мало време *затим* постојало. (ред и време). Тешко вуку *за киме* не лају и јунаку *за ким* не говоре. Остане гледајући *за њим*. Једнако је жалила *за змијом*. Обузе га жеља *за својима*. Тугује *за мајком*. Ко *за светом* плаче без очију остаје. (предмет којим је забављена глаголска радња).

Примери за предлог **у:**

1) с **генитивом:** *У ратара* црне руке, а бела погача. Ни прсти *у руке* нису сви једнаки. И *у бухе* жуч има. Нема *у мене* твоје књиге. (припадање). Иди ишти *у цара* галију. Измоли *у њега* новаца за пут. Не тражи *у мене* блага никаквога. *У кога* си то купио? (упоредо с предлогом *од* стоји уз неке глаголе). Отиде *у генерала Петра Текелије* (у = к). Остани, брате, *у нас*. Он се најми *у војводе*, да му готови јело. (у = код).

2) с **акузативом:** Ђаци иду рано *у школу*. Симеуна баци *у тамницу*. (место, које се кретањем заузима). Почину Бог *у седми дан*. *У пролеће* опет побегне у Босну. Ко *у лето* не ради *у зиму гладује*. (време). Сви *у* један *глас* повикаше. *У једну руку* има право. Па савија цвеће *у китице*. Ово се стуче *у прашак*. Виноград је родио *у средњу руку*. (начин). Иду с празним грлом *у јагоде*. Идемо *у рибе*. Отиде слуга *у дрва*. (циљ). Да Бог *у грех* не упише! Уста Тодор *у славу* напија. Ја му напих *у здравље*. (намењивање). Погоди га *у чело* јуначко. Љуби цара *у скут* и *у руку*. Ко се *у коло* хвата *у ноге* се узда. Верујемо *у Бога* једнога. Ал' се тврдо *у Бога* надаше. (објекат). Па удара у ситну *тамбуру*. Звонили су *у* сва *звона*. Двапут затрубише *у трубу*. (оруђе). Остаде сакат *у ногу*. У једну *ногу* обувен, а *у другу* бос. Био је слеп *у* једно *око*. (уз придеве).

3) **с локативом:** Спава јунак *у трави* зеленој. Нађе мајку *у* свом *винограду*. *У школи* се уче различне науке. (место, на пит. *где?*). *У струку* је танка и висока. Кад људи *у чему* нису сложни. *У пићу* су тешке пијанице. Имао је много штете *у стоци*. Промени се *у лицу*. Помози ми *у невољи*. Угледај се *у томе* на њега. (стоји као допуна уз именице и глаголе). Да вам буде у помоћи и *у дану* и *у ноћи*! Он је одустао још *у почетку* збора. *У том* свану и ограну сунце. Кад *ујутру* дан освану. Св. Сава је умро *у* првој *половини* XIII века. (време).

Глаголски облици

I Садашње време (презент)

1. Радња која се врши онда када се о њој говори казује се садашњим временом несвршених глагола. На пример, сад се врше неке радње и ако хоћемо да их кажемо, рекли бисмо: Ми сад *учимо* садашње време. Ја *говорим*, а ви *слушате*. Радње, пак, које су се дешавале у време Христово биле су онда садашњост и казивале су се исто тако; на пр.: Апостоли *плету* мрежу. Исус *проповеда* народу.

Писци из прошлости говоре нам преко својих књига као да су наши савременици. Зато су њихове мисли за нас садашњост и казују се садашњим временом несвршених глагола; на пр.: Свети Сава *прати* у томе делу боловање Немањино дан по дан. Његош силно *напада* издајице у Горском вијенцу.

Свршени глаголи могу казивати радњу која се само тренутно односи на садашњост, и то само у упитноодречним реченицама; на пр.: Зашто не *дигнете* ово дете? Зашто *се* не *кренете?*

2. Садашње време несвршених глагола често показује радње које нису садашњост према ономе који говори, него према неком другом човеку или догађају. Таква садашњост може припадати и прошлости или будућности, дакле може бити *односна* или *релативна*.

а) Односна садашњост нарочито је честа у директном и индиректном говору; на пр.: Најпосле рекоше Турци: „Ми кнеза Милоша *не познајемо*, али *познајемо* Димитрија“. Рекоше ми да се *спремају* на пут. Они ће опет казати: „*Не пристајемо*“ (или: да не *пристају*).

б) Тако исто, уз глаголе *гледати, видети, чути, осетити, наћи, затећи* често долази садашње време и казује односну садашњост; на пр.: Видео вас је учитељ где се *препирете*. Послије три дана нађоше га у цркви гдје *сједи* међу учитељима и *слуша* их и *пита* их. Гледаће вас *како се мучите*.

в) И изван споменутих случајева, садашње време казује такву садашњост; на пр.: Он се тада пробуди па погледа на јабуку, а јабука већ почела зрети, сав *се* двор *сјаје* од ње. Пође унутра; кад он унутра, а то на ватри велики казан, *кува* се у њему вечера, а поред ватре *седи* домаћин.

3. а) Садашње време свршених глагола употребљава се за *приповедање прошлих догађаја* (*приповедачки* или *историјски презент*) и замењује пређашње свршено или прошло време. Историјски презент узима се да би причање било живље и, поред главних, радо стоји у временским, последичним и односним реченицама, ређе у допусним, узрочним и погодбеним, а никако у изричним. На пр.: Дивљан *устане, дигне* плочу, *пусти* их унутра па опет плочу на врата *привали*. Кад ујутру дан *осване, устане* царев син па *однесе* оцу оне обадве јабуке. Сркнувши врућа јела, тако *се ожеже* да му сузе *ударе*. Тако сви *побегну*, а који *остану*, они *потраже* милост. Иако Петра не *нађем*, опет *кажем* да сам га видео. *Прођу* с миром кроз непријатеље, јер нигде пушке не *пукне*. Ту *се потуку* њих двојица и да не *дотрче* људи, било би крви доста.

б) Истор. садашње време од несвршених глагола употребљава се само у народним песмама и приповеткама, ређе у обичном говору; на пр.. Књигу *пише* Жура Вукашине, тајно *пише*, а тајно је *шаље*, у књизи јој овако *бесједи*. Уста чобан, уста и дјевојка, па се сташе спремати на језеро; чобан *је* весео, веселији но игда, а дјевојка тужна, сузе *пролијева*, па је чобан *тјеши*. Тако једном *пишем* му ја, али он ни главе да окрене.

4. Много се употребљава садашње време и од свршених и од несвршених глагола у *правилима* и *пословицама (гномски презент)*; на пр.: Вода свашто *опере* до црна образа. Пријатељ *се* у невољи *познаје*. Невоља свачему човека *научи*. Од једног удара дуб не *пада*. Тамо кише *падају* врло често. Код њих *се* дању *спава*, а ноћу *хајдукује*. Многи људи много *раде* и *штеде*, па опет *остају* сиромашни. После преображења кажу да *се* и на земљи све *преображава* и гора *почне* жутети.

5. Садашње време често казује *будућност*.

а) Садашње време свршених глагола често замењује у зависним реченицама предбудуће време; на пр.: Кога *угледаш* (будеш угледао), реци му. Ако ми не *донесе* три прстена, ја га нећу. Што год *зажелиш*, он ће ти дати. Што год ми више ову разлику *ушчувамо*, то ће бити боље. Благо вама, ако вас *узасрамоте* и *устрогоне*.

б) У изричним реченицама, кад је у њима и нешто намере, често стоји сад. време свршених, ређе несвршених глагола, место будућега времена; на пр.: Зашто прете чобани да ми јагње *украду* (или: да ће ми јагње украсти)? Павле је стао претити да *отме* девојку. Зарекох се и затекох да не *пијем* рујно вино, да не *јашем* добра коња. Вук се зарекао да не *коље* више ништа и да не *једе* меса. Ви сад велите да *дођете* о јесени.

в) Садашње време може доћи место будућег и иначе, само ако је будућност којом реченицом или речју назначена, а погдекад и без тога; на пр.: Удариће киша или снег, те ће нестати хране и онда нама *ваља* гладовати. У тај ће мах постати тама, да *се* ништа не *види*. Довече нам *долази* стриц. То ми не *гине* ни после.

6. Садашње време са свезицом *да* употребљава се у *питањима* и *чуђењу*; на пр.: Немам ни сам колико ми треба, а *да дам* вама? Затим опет нападе ме брига, *да се* народ како не *побуни*. Господе, зар ти моје ноге *да опереш?!* Кога *да молим?* Чему *да се мучим?* Он мени *да служи!* Ја тебе *да преварим!* И ти тако што *да учиниш!*

7. Садашње време са свезицом *да* или *нека* показује *заповест* и *жељу (императивни* и *оптативни презент)*; на пр.: Сад *да* ми *кажеш*. *Нека дођу*. Док има крви *нек се пролива*. *Да си* срећан и задовољан! *Да му* Бог *да* рајско насеље!

Напомена. Без тих речи ретко се употребљава садашње време у том смислу; на пр.: Ко прође, *прође* (= нека прође), а ко остане нека остане. Здрави *сте* ми, моја браћо драга!

8. Уз намерну свезицу *да* стоји садашње време, ређе могући начин (потенцијал), и значи радњу за коју се има намера или жеља да се изврши; на пр.: Послах му писмо, *да* се што пре *крене*. У школу идемо *да учимо*. Дошао је *да моли*. Отишли су *да лове*. Жели *да дође* к вама. Порадићемо *да би пристао*.

9. Садашње време често нема самосталнога значења, него стоји са свезицом *да* место *инфинитива* као допуне извесних глагола, придева и именица; на пр.: Нису могли *да говоре*. Нису хтели *да раде*. Не умемо *да косимо*. Не знате *да читате*. Почећемо *да учимо*. Он није достојан *да живи*. Нису кадри *да* ово *разумеју*. Главни му је посао *да учи*.

Напомена о гл. облицима уопште

Као што се види, главно значење садашњег времена је да показује радњу која се збива онда кад се о њој говори (Ја вам сад

објашњавам садашње време). Поред тога значења, садашње време казује и друга споредна значења (будућност, прошлост итд.).

Тако исто и други гл. облици, које ћемо видети, поред свог главног значења имају и друга значења.

Према томе, значења глаголских облика деле се на *главна* или *права* и на *споредна* или *неправа* (односна) значења, и за неки облик можемо рећи да је у *правом* значењу или у *правој* служби, а за други, да је у *неправом* значењу или у *неправој* служби.

II Заповедни начин (императив)

Основна служба заповеднога начина је казивање заповести.

1. Само за заповест другоме лицу у једнини и првоме и другоме у множини имамо нарочите облике: *читај, читајмо, читајте*. За треће лице једнине и множине узајмљује се напред споменуто описивање: *нека чита, нека читају*. По себи се разуме да одрични прилог *не* даје заповедном начину значење забране: *Не вичите*. Забрану показује још заповедни начин *немој* с инфинитивом или са свезицом *да* и садашњим временом; на пр.: *немој викати, немојте се свађати, немој да идеш, немојте да говорите, немојте да се противимо.*

1. Напомена. Сем споменутога описивања заповести, бива и то да се узме заповедни начин *дај, дајте* са свезицом *да* и садашњим временом: *Дај да устанем. Дај да видимо. Дајте,* људи *да се сложимо. Дајте,* браћо, *да се не свађамо.*

2. Напомена. Упамтићемо још да се у заповести може наћи друго лице место трећега; на пр.: *Нос'* те ђаво, Облачићу Раде! *Помози* Бог. Не *буди* урока! Ко је пјешак *притежи* опанке!

Речца *де* мење се погдекад пред заповедни начин: *Де кажи* шта знаш. *Де крените* се једном.

3. Напомена. Заповедни узвик *хајде* (одлази) узео је народ из турског језика и додао му своје личне наставке за прво и друго лице множине: *хајдемо, хајдете*. Томе су слични и ови појави: *Дете,* крените се једном. *Нете,* браћо, ако Бога знате! *Овамоте,* моји соколови! *Јелте,* не можете да се оправдате?

2. У *приповедању прошлих догађаја* често се узима друго лице једнине заповеднога начина уз субјекте првога и трећега лица једнине и множине, и тада он има значење или садашњег историјског или пређашњега свршеног, или прошлога времена (*историјски императив*); на пр.: Онда се дигне, па *трчи* за њима. Пограбисмо пушке те о раме, па *се вери* и тамо и амо. Како он то рече, а ми *бежи*. Дете спопадне букву, па *повуци* тамо, *повуци* овамо, али не може да је ишчупа. Она се насмеја мало, па опет *удри* у плач. Онда *се* они *умиј, обуци* и *удеси,* па хајде за девојку.

3. Друго лице заповеднога начина погдекад не значи заповест, него просто показује погодбу која улази у састав некога *правила* или *пословице* (*гномски императив*); на пр.: *Откини* комарцу једну ногу, он сакат довека. И решето срце има: *стани* му на један крај, оно ће те другим по голени. *Учини* добро, не кај се; *учини* зло, надај се. *Пошљи* луда у дрва, па седни те кукај.

4. Заповедним се начином може казати и *допуштање* (*концесивни императив*); на пр.: *Крсти* вука, вук у гору. *Карај* је, мајко, не *карај*; *удри* је, мајко, не *удри,* она ја моја те моја. *Казните* ме, не *казните*, ја остајем онај исти.

III Пређашње несвршено време (имперфекат)

1. Радња која је трајала или се понављала у прошлости казује се пређашњим несвршеним временом. То време може бити само од несвршених глагола, јер свршени казују тренутну радњу. На пр.: Ноћу *излажаше* и *ноћиваше* на гори. Кад ја уђох, он *читаше*. Сестрица *се* брату *кунијаше*.

2. Пређашње несвршено од глагола *моћи* или од глагола *хтети* с инфинитивом употребљава се покаткад место *потенцијала;* на пр.: Бијах направио мало за доручак, па да бијаше још, *могаше се* (= могло би се) поручити. Да ми не би Шарца од међдана, доиста ме *ухватити шћаше* (= ухватио би ме).

3. Пређ. несвршено од глагола *бити* с инфинитивом значи да је нешто требало или могло да буде: *Беше* ми га *давати* (= требало ми га, могаше ми се давати), докле могах жватати.

IV Пређашње свршено време (аорист)

Овим се временом претставља радња која се догодила у прошлости тренутно, и то: или цела (*ударих*), или њен почетак (*пођох*), или свршетак (*дођох*), и зато се оно ретко употребљава од несвршених глагола. Где се пак нађе од несвршених, ту оно има исто значење које и пређ. несвршено време, па се њиме лепо може и заменити; на пр.: Видевши то ученици *дивише* се (= дивљаху се) говорећи. *Путоваше* тридесет конака. Исус му одговори: „Ја *говорих* јавно свету, ја свагда *учих* у зборници и у цркви и ништа тајно не *говорих*.“

1. Пређ. свршено време узима се у *приповедању* тренутних догађаја из прошлости (*историјски аорист*) и тако врши исту службу коју и историјско садашње или прошло време од свршених глагола; на пример: Ушавши у кућу, *видеше* (виде, видели су) дете с Маријом, матером његовом, и *падоше* и *поклонише* му *се*, па *отворише* даре своје и *дариваше* га. А кад *дођоше* у град, *смирише се*.

2. При *јављању* нечега што је скоро било, при *потсећању* на нешто познато из прошлости и при казивању *чуђења* и *питања* употребљава се пређашње свршено време; на пр.: Глас допаде црном Арапину: „Зла ти срећа, црни Арапине! *стиже* јунак у твоје сватове; како *стиже*, он *заметну* кавгу, *погуби* ти кума и ђевера". Трчите људи, ето Петар *уби* Милоша!

Већ *прођоше* три месеца откако не добијам од вас никаква писма. Кад он сад оваку неверу *учини* и људе на веру *поби*, како ћу му ја сутра веровати? По ономе што ја сад *рекох* за Дробњаке, можете знати остало.

Нашавши га у једном селу, каже му: „Ти, побратиме, *превари* мене!" Дакле, Никола не *хтеде* доћи!

Ала имаш брза коња! где га *доби*? Јесте ли видели како ме лепо војник *поздрави*? Ни сам не знам куд *побеже* и где *се сакри*,

Пређ. свршено време с тим значењем не може се заменити садашњим временом свршених глагола, јер није приповедно, историјско.

3. Пређашње свршено време узима се у *пословицама* и тада не значи прошлост, него правило (*гномски аорист*); на пр.: Два лоша *убише* Милоша. *Неста* блага, *неста* пријатеља. Што *омиље*, не *омрзну*. Ко се дима не *надими* ватре се не *нагреја*.

4. Понека нам скора *будућност* због различних прилика изгледа тако поуздана да је замишљамо као да се већ догодила и зато је не казујемо будућим, него пређашњим свршеним временом; на пр.: Авај мени до Бога милога, где *погибох* јутрос пред механом! *Умрех* (= умрећу) од жеђи, дај ми чашу воде. Одреши ми руке, јер ми обе *отпадоше*. Не дај, побратиме, *уједоше* ме пси. Узећу једнога коња, па *одох* у свет.

5. У погодбеним реченицама са свезицом *ако* јавља се, поред садашњег времена од свршених глагола, и пређашње свршено време и има значење *предбудућега времена*; на пр.: Ако *пустих* (= пустим, будем пустио) жива огња, гнездо ћу ти опалити. Ако *пођох*, нагледах се јада; ак' не пођем, нећу видет' драге. Ако л', секо, ја *погибох* тамо, помени ме по пешкешу моме.

6. Ово се време може наћи место *могућнога начина* (*потенцијала*), као у примеру: Да не бих предњих зуба, *оде* (= отишла би) реч преко девет брда; — али је то врло ретко.

V Прошло време (перфекат)

Ако се нека радња, без обзира на њено трајање, хоће да покаже као прошла у онај мах кад се о њој говори, онда се узима прошло време. Дакле, прошло време уопште казује прошлост.

1. Као што смо видели, прошлост се на различне начине може исказати, али ниједним од тих начина не може се свака прошлост означити. Напротив, нема прошлога догађаја који се не би могао казати прошлим временом. Тако, оно може бити *историјско;* на пр.: Кад *је* Ханибал *прешао* Алпе, *спустио се* у Италију. Сем тога, каогод пређ. свршено, оно може имати значење *јављања, потсећања* и *питања* (примери стр. 72 тач. 2).

2. Прошло време често казује нешто што се у прошлости десило, али му последице и сад трају, те тако претставља садашње стање и зове се *прошло садашње време* (*претерито-презент*). У том значењу не може место прошлога времена стајати ниједан други исказ прошлости. На пр.: С обе стране *састале се* планине, а одозго *наднеле се* (тј. оне се и сад надносе) стене. Зар *си ослепио* (тј. јеси ли слеп), те не видиш? Девојка *није умрла*, него спава. Е, лијо, сад *си долијала!* На њему је чудно одијело: кроз чакшире *пропала* коњена, кроз рукаве *пропали* лактови, кроз капу му перчин *пропануо*.

Само је по себи јасно да су овакве последице понекад садашњост према ком прошлом догађају; на пр.: Идући тако по свету, нађе лисицу где *се ухватила* у гвожђа. Кад ујутру устанем, а то вуци *дошли* и *поколили* овце. Дохвати млеко да једе, али *се* оно *покварило*.

3. Прошлим временом могу се исказати догађаји који су се десили пре неких других догађаја у прошлости, што, по правилу, припада *давнопрошлом времену*; на пример: Тако пропаде сав овај шанац осим десетак људи, који *су се* међу непријатеље *умешали*. Напослетку даде му једну њиву, коју *је добио* у мираз.

4. Поред садашњега и пређашњега свршенога времена, и

прошло време може показивати *будућност*; на пр.: Бежи док те *нисам убио* (док те не убијем). Донеси ми да једем, па да те благослови душа моја док *нисам умро*. Јаши вранца, бјежи у Котаре, обоје *смо изгубили* (изгубисмо или изгубићемо) главе. Ако не дођеш, *пропао си*. Стани, царевићу, *ниси утекао!*

5. Прошлим временом може се и *заповест* казати, али увек са свезицом *да;* на пр.: Одмах *да сте* то *свршили!*

6. Каогод пређашње свршено и садашње, тако се и прошло време може употребити у *пословицама* (*гномски перфекат*); на пр.: И мачка је цара *гледала*, али *се није бојала*. Што колевка *заљуљала*, то мотика *закопала*. *Нису* вуци *стекли* по поруци. Удри циганче док *није* тикву *разбило*.

Као што се из неких предњих примера види, облици *је* и *су* често се изостављају, нарочито у песмама и приповеткама; на пр.: Кад то *чула* госпођа краљица, она њему тихо *бесједила*. На њему је чудно одијело: кроз чакшире *пропала* кољена итд. *Био* један цар, па *имао* два сина. *Била* два брата заједно у кући, па један све *радио*, а други *беспосличио* и готово *јео* и *пио*.

То може бити и изван приповедака; на пр.: Други је топ негде у шуми сакривен био, па га сад *нашли* и *оправили*.

Напослетку, ти се облици често изостављају у пословицама и узвицима; на пр.: Бог *дао*, Бог *узео*. Брада *нарасла*, а памети не *донела*. Што колевка *заљуљала*, то мотика *закопала*. Што дикла *навикла*. Било па и *прошло*. Свуда се чуо глас: Хвала Богу, *дошао* Петар! Дакле, *умро* Никола!

Код првога и другога лица једнине и множине ово је скраћивање много ређе, али се ипак може наћи; на пр.: *Заборавио* ја шта сам му казао, па не умем да се снађем. Тако, једном *пошли* ми у лов, док ето ти наједанпут вука! Ја се машим руком, а то нема главе: *заборавио* је (главу) на води! Не могу да верујем: ти њега *преварио!* (ви њих *преварили!*).

VI Давнопрошло време (плусквамперфекат)

Ово време показује радњу која се свршила пре неке друге радње у прошлости; на пр.: Дванаест година *беху служили* томе краљу, па тринаесте године одметнуше се. Кад ја дођох, они *беху свршили* свој посао. Ја сам тада продао кућу, коју *је био саградио* мој отац.

Овакве предтходне радње из прошлости често се лепо казују и прошлим временом. С друге стране опет, многа се радња коју обично казује прошло време може исказати давно прошлим временом. На пр.: Кад то виде царе Констатине, он *се беше* врло *зачудио*. Кажу да је једанпут побио неке

хајдуке, те *му се* зато *било одузело* капетанство. Што год момче пјано говорило, то тријезно *бјеше учинило* (место: то је учинило).

VII Будуће време (футур)

Основна служба будућега времена је казивање будућности.

1. а) Чим садашње време глагола *хтети* (*ћу, ћеш* итд.) ступи у везу с инфинтивом, оно одмах губи значење садашњости и показује будућност: Сутра *ћу ићи* у варош. Ту се инфинитив може заменити свезицом *да* и садашњим временом, као и иначе после глагола којима служи за допуну (не могу *радити*, не могу *да радим*); на пр.: Нешто *ћу да* им *препоручим*. Сутра *ћу да идем* у варош.

б) Понекад бива, али врло ретко, да облици *ћу, ћеш* итд. задржавају у овој служби своје право значење, тј. да казују садашњост као облик *хоћу*; на пр.: Он сведочи да се Немања родио у Зети, а то *ће рећи* исто што у Дукљи. То *неће рећи* ништа друго, него да треба добро пазити.

За будуће време у зависним реченицама треба имати на уму неколике особине.

а) Будућност у неким односним реченицама може се казати или будућим временом или садашњим временом свршених глагола, или предбудућим *(будем хвалио);* на пр.: Неће тај бити наследник твој, него који *ће изићи* (изађе или буде изашао) од тебе, тај ће ти бити наследник. Опустошиће земљу, да ће се чудити непријатељи ваши, који ће *живети* (буду живели) у њој.

б) Иза свезице *кад* не може стајати будуће време, него долази садашње време свршених глагола или предбудуће; на пр.: Кад *свршим* (или: *будем свршио)* посао, доћи ћу. Кад *стигнемо*, јавићемо вам се.

Уз ту свезицу може се употребити будуће време само онда кад оно не значи толико будућност колико нешто што се *има* или *мора* догодити; на пр.: Кад *ћемо* везани *мрети* (тј. кад имамо мрети, кад морамо мрети) од непријатеља, боље је да мремо јуначки.

в) Будућност у погодбеним реченицама са свезицом *ако* не казује се будућим временом, него садашњим временом свршених глагола или предбудућим; на пр.: Ако их *победим*, биће мирни. Ако *будете* марљиво *учили*, бићете награђени.

После свезе *ако* може стајати будуће време само у ова три случаја: где *ако* има допусно значење у садашњости и будућносги; где облици *ћу, ћеш* итд. значе садашњост као облици *хоћу, хоћеш* итд.; где, напослетку, ти облици значе *имам, морам*. На пример: Кад отац остари, он преда старешинство најпаметнијему сину, ако *ће бити* и најмлађи (тј. ако и *јесте*, макар да *је* најмлађи). Ако *ћеш* мене *слушати* (ако *хоћеш* слушати), немој то чинити. Који се посвећује, ако

му је намењено ђаконство, клекне на десно колено; ако ли *ће постати* (ако има постати, ако треба да постане) свештеник, онда на оба колена.

2. Будуће време често казује нешто што се у *садашњости* помишља као непоуздано и сумњиво; на пр.: Што су пали у овакве грехе против народа свога, узрок *ће бити* (= можда је узрок), што су се повели по господи. Тешко *ће се наћи* такав човек у овоме селу. Доста *ће* стара *бити* ова пословица. *Биће* да си се преварио. Ја помислим да ту *неће бити* (тј. да ту *није* или *нема*) ниједног од наших, па се вратим.

3. *У приповедању прошлих догађаја* може се, поред познатих облика, узети и будуће време *(историјски футур)*; на пр.: На то *ће рећи* (каже, рече, рекао је) најстарији син: „Ја ћу ноћас чувати крушку". По свему видим, *рећи ће* судија с достојанством, да вам деца имају лепе дарове.

Често се таква радња не осећа као чиста прошлост, него више као будућност према каквој прошлости или као нешто што се спремало или је имало да буде; на пр.: Кад дођу на последњи конак, па *ће* као сутра *ударити*, онда он скупи све своје момке.

4. Ово време може имати и значење *потенцијала;* на пр.: Не нашавши куд *ће* болесника *унети* (= куд би унели), попеше се на кућу и кроз кров спустише га пред Исуса. Соко лети преко Сарајева, тражи хлада где ће *починути*. Мишљаше само како *ће утврдити* (= како би утврдио) своје границе.

5) Сем споменутих облика, може и будуће време показати безвременску радњу и стајати у *пословицама* и *правилима (гномски футур);* на пр.: Подмукло псето најпре *ће ујести*. Прави хајдук никад *неће убити* човека који му ништа не чини.

6. Будуће време јавља се и као нека врста блаже *заповести (императивни футур);* на пр.: Кад ти дођеш нашем месту светом, онда *ћеш се поклонити*, сине. Ако удариш кроз то село, *сврати ћеш* (= сврати) мојој кући.

VIII Прво предбудуће време (футур егзактни I)

Прво предбудуће време стоји само у зависним реченицама.

1. Ово време значи будућу радњу која се има свршити пре неке друге радње у будућности; на пр.: Ако *будем могао*, писаћу ти. Кад он *буде дошао*, чућемо све. Што се више

будеш противио, све ћеш се више заплетати у неприлике. Који не *буде дошао* биће кажњен.

Свуда место тога склопа може доћи садашње време свршених глагола.

2. Прво предбудуће време често казује *прошлост*, већином неизвесну, и у тој служби може се свуда заменити прошлим временом; на пр.: Ако *се* против те жеље и труда *буде* што *урадило*, то је било по слабости људској. Бојим се да Иван не *буде учинио* какво зло, те га гоне. Најпосле му даду перо и хартије, па му кажу да напише шта ће му се чинити, ако и он *буде* за тај посао *знао*.

3. Понекад овај склоп значи безвременску радњу као у *пословицама;* на пр.: Тако се поређају па трче, и ко први *буде стигао* (= ко стигне) добија награду.

IX Друго предбудуће време (футур егзактни II)

1. Ово време стоји обично у главним реченицама и казује прошле догађаје за које се не зна поуздано да ли су се догодили, него се само помишља да су се догодили; на пр.: *Биће* с' штогод *расрдио* бане, па вас може коњем погазити. Ко је често онуда пролазио *биће опазио* онај сухи храст. Страх је мене, *биће погинуо*. Чини ми се да *ће бити умакло* нешто војске. У шали за пијана човека реку: *Биће пио* из лијеве руке.

2. Много ређе овај склоп казује будућу радњу која ће се догодити пре неке друге будуће радње; на пр.: Кад ти ово почнеш, ја *ћу* већ *бити свршио* свој део. Широки зидови градски сасвим ће се раскопати и висока врата његова огњем ће се спалити, те *ће* људи *бити* узалуд *радили* и народ се *трудио*.[1]

X Могући начин (потенцијал)

Главна је служба потенцијала да казује радње којих остварење стоји до нечега, а поред тога употребљава се и за казивање жеље и њој сличних значења.

а

Казујући радње којих остварење стоји до нечега, потенцијал одговара не само радњи која зависи од погодбе, него

[1] Овај склоп рачунамо као време извесне будућности по облицима *бићу, бићеш.* итд. и по тој реткој служби, а по главној улози, то је више облик прошлости.

и радњи која је у самој погодби, јер и она у основи крије такво значење. Зато потенцијал и има главну службу да казује радње у погодбеној реченици (или у главној, или у зависној, или у обема).

1. а) Радња у погодби (завис. речен.) која је могућа и која се наводи свезицом *ако* обично се казује потенцијалом, а следовање из такве погодбе негде се казује потенцијалом, а негде не казује. Уместо свезице *ако* ту често долази свезица *кад* и једина је разлика у томе, што свеза *кад* чешће тражи потенцијал него свезица *ако*. На пр.: Ако *би* ме *запитао* за тебе, *рекао бих* му све. И ако *би* тако *учинио*, добрим ћу те даривати даром. Па кад не *би* она *послушала*, ја *бих* њене свате *растурио*. Кад *бих* тебе кнезом *поставио*, рећи ће ми остали главари.

б) Ако је у погодби претпоставка противна истини, онда се таква погодба наводи свезицом *да* и радња се у њој казује којим временом, а радња у главној реченици увек потенцијалом. Погодба такве природе често се казује и свезицом *кад*, само што ту потенцијал стоји у обема реченицама. На пр.: Да ми је отац жив (значи: мртав је), *био бих* срећан. Да умете (значи: не умете) мислити, не *бисте* тако *радили* (значи: радите тако). Да није сирота, не *би* сунце *грејало*. Да сам га видео, ја *бих* му *казао*. Кад *бисте* ви *били* деца Аврамова, *чинили бисте* дела Аврамова.

Овде ћемо још упамтити да код потенцијала нема потребе да се обележавају разлике у времену, јер се из смисла види кад казује садашњост, кад будућност, а кад прошлост. При свем том, прошлост се понекад обележава додавањем глаголског придева од глагола *бити;* на пр.: Боље *би био учинио*, да си то изоставио. Јер да ја нисам девојку отео и змаја устрелио, он *би* њу *однео био*.

в) Односне и временске реченице често крију у себи значење погодбе и зато се радња у њима често казује потенцијалом, а често и радње њихових главних реченица; на пр.:

Ко *би спавао* у оној кући нека опере хаљине. Ко *би* мене воде *напојио*, тај *би* души место *ухватио*. Који *би се противили* биће оптужени. Молим свакога, кад *би* му *пала* на ум каква пословица, да је запише и мени пошље.

2. Погодба или претпоставка често није изриком казана, него се крије у којој речи или реченици, или се претпоставља

као позната, и зато се у таквим приликама узима потенцијал, да каже последицу те скривене погодбе; на пр.: Дивљацима је то обична ствар, а ми *бисмо* од таквог ратовања *пропали* (тј. кад бисмо тако ратовали). Не смем (или: нисам смео) изаћи на улицу, јер *би* ме *ухватили* (тј. ако бих изашао или да сам изашао). *Играо бих, скакао бих*, хром сам на ногу. Кад је теби Шарац омилио, зашто ми га заискао ниси? Ја *бих* ти га *поклонио*, сине. Ти за мене нећеш ни толико да учиниш, а ја *бих* за тебе и у ватру *скочио*. Свађали су се, *рекао би* (разуме се: да си ту био), поклаће се. То је покварен човек, просто *бих* га *убио*.

3. Из сличног помишљања на погодбу развиле су се неке готово самосталне службе потенцијала.

а) Тако, он често показује *могућност* и замењује глагол *моћи* с којим инфинитивом; на пр.: *Рекао* би ко да се без тога не може живети. *Завадио би* два ока у глави. И камен *би* речима *подигао*.

Овакав потенцијал нарочито је чест у питањима: Ко *би помислио* да ћеш такав бити? *Би л' познала* чија ј' ово рука? Стане мислити шта *би било* у дванаестом подруму.

Тако исто, он радо стоји у реченицама после израза страха, јер и оне имају у себи упитног значења: Поплаши се војвода да не *би* војска у тим врлетима *пропала*. Бојао се да му *се не би десило* што на путу.

б) Потенцијалом се оно што је у истини претставља као да стоји до нечега и тиме се говору даје блаже и скромније значење; на пр.: Ја *бих рекао* да то није тако. Још *бих* те *молио* да не заборавиш ону ствар. Рад[1] *бих био, волео бих, хтео бих, требало би, ваљало би*, време *би било, било би* право итд.

4. Потенцијал се радо употребљава у *приповедању* радња које су се у прошлости понављале (*итеративни* или *историјски кондиционал*); на пр.: Кад год *би се смркло*, Еуклид *би* из Магаре у Атину *ишао*. Кад *би дошла* каква сирота пред кућу, свекрва *би* је *отерала*, а снаха *би* свој залогај сироти *уделила*. Била три брата, па на бијеломе свијету ништа нијесу имала

[1] Понекад се глаголски придеви *био* (обично уз придев *рад*) и *хтео* (уз облике *бих, би* итд.) изостављају, јер се из смисла виде; на пр.: *Рад бих* да те видим. Ви *бисте ради* да се ваше незнање прими за знање. Ја *бих* мало воде (разуме се: хтео). *Би* ли, мајко, каквијех понуда?

до једну крушку, те *би* ту крушку редом *чували:* један *би остао* код крушке, а друга двојица *ишла би* на надницу.

б

1. Потенцијал казује, али веома ретко, *жељу* и *заповест*, што је опет жеља, само у јачем степену. У тој служби он врло ретко стоји сам, него има уза се речце *да* (*о да*), *кад* (*о кад*), *нека;* на пр.: *Дао би* Бог да тако буде! Где је тај човек? Ђаво *би* га *знао* (заповест) где је. Кћери моја, *да би* те не *било! А да би* ме не *родила* мајка! *О кад би* ствари друкчије *стајале! Нека би дао* Бог да су здрави! *Нека би* тако *било* као што ти кажеш, опет нећемо устати. *Нека би* свет *пропао,* опет није требало лагати.

2. Чешће него у оба споменута случаја, потенцијал долази да каже ону врсту жеље која се налази у *намери;* на пр.: Да *би се* ова приповетка боље *разумела,* потребна су нека објашњења. Чувши да разговарамо, притрча к нама да *би* штогод *чуо* (или: не би ли чуо). Науми да се здружи с аждајом, како *би* више зла *чинио.*

XI Неодређени глаголски облик (инфинитив)

Инфинитив је име глаголске радње које у исто време показује, као и глагол, да ли та радња траје или се брзо свршава, и има објекат као да стоји у ком личном облику (читати *књигу*, читам *књигу*). Казујући те глаголске особине, он служи као неко окамењено име средњега рода и употребљава се као допуна других речи. Та се допуна готово свуда може заменити свезом *да* и садашњим временом.

1. Многи глаголи траже инфинитив као своју допуну, управо као неки објекат; на пр.: Не *могу* га слушати. *Немој* ништа говорити. *Морамо* учити. *Стаде* царе купити сватове. *Науми* бежати у шуму. Не *умеју* почети. Ја *ћу* сутра доћи. Мртва глава не *зна* говорити (= говор). *Желим* чути тај говор. Ја *сам* га *научио* јахати (= јахању). Не *забрањујте* им долазити к мени. *Заборавио сам* узети књигу. *Волим* овде умрети него тамо ићи. Пак *постави* њима вечерати. *Надали су се* добити штогод. *Помажу* нам радити. *Почео сам* писати. Ако *се бојиш* мени казати. *Стиди се* изаћи пред вас.

2. Тако исто траже инфинитив као допуну трећа лица једнине глагола *требати, ваљати, јесам, бити* и напред

споменути глаголи у трећем лицу једнине са заменицом *се.* У тим случајевима инфинитив је уједно и допуна и субјекат тих глагола; на пр.: *Ваља се* трудити. *Треба* рећи истину. Живет' му *је* док је мени драго. Богу *је* знати. Да *је* коме стати па гледати. Ако *буде* по реду мријети. Кад *је* бој бити, онда ме траже. Томе се *није* чудити. *Мора се* слушати. Не *сме се* викати. У тој земљи не *зна се* писати. Свуда *се почиње* викати на то. *Стане се* преговарати о миру. Не *мисли се* друкчије радити.

3. И уз глаголе кретања може доћи инфинитив као допуна која значи *намеру (финални инфинитив).* То поглавито бива у народним песмама; на пр.: *Идем,* мајко, просити девојку. *Дигоше се* свати путовати. Рано *рани* Туркиња ђевојка на Марици бијелити платно. Као да *си дошао* ватре узети.

4. Многи придеви, као и покоја именица, траже инфинитив као своју допуну или ближу одредбу; на пр.: Он није *достојан* слушати такву поуку. Ми смо *кадри* управљати градом. Био је *жељан* походити ме. *Рада* је за њега поћи. *Дужни* смо слушати. Он је *готов* погинути за те. Неке су ствари *тешке* разумети. *Леп* је гледати, но *какав* је мирисати? *Страшан* беше погледати. Није имала *право* ништа више тражити. Нисам имао *прилике* путовати туда. То је једини *начин* избавити се ове беде. *Страх* га је говорити. Имам *власт* пустити те, имам *власт* распети те.

5. Нарочито радо долази инфинитив као допуна за мисао уза склопове који су састављени из облика *је, бејаше, би* итд. и из кога придева у средњем роду једнине или из које именице, па тим склоповима уједно служи и као субјекат; на пр.: *Потребно је било* отићи тамо. *Није могуће* наћи тога човека. *Боље је* умети него имати. *Зло је* поћи, а *горе* не поћи. *Ласно је* иза грма стрељати. *Срамно је* једно говорити, а друго творити. *Тешко је* радити друкчије. *Грехота је* тако радити. *Време је* стрићи овце. *Срамота је* лагати. *Мука је* погодити, *лако је* рећи. *Није потреба* толико пити.

6. Инфинитив се може јавити као субјекат самостално, тј. као нека окамењена именица; на пример: *Ћутати* значи одобравати. Вино *пити,* а не *опити* се, нит' је било нити може бити. С јунацима бој *бити* није бабе прљити (*није прљити* предикат). *Бити грађанин* дубровачки држаше се за знатну ствар.

У овом случају инфинитив се често веже са својим предикатом заменицом *то*; на пр.: *Гонити* људе на правди Бога, то је луд посао. *Радити* и *урадити*, то није исто.

Инфинитив може вршити још неке споредније службе и у свима је самосталан и не зависи ни од какве речи.

а) Он се узима у *чуђењу* и *питању*: Ти мене *напасти!* Ја тебе *заборавити!* Каква будалаштина: све суседство *побунити, дати се* пећи од главе до пете, само да не изгуби опкладу! Толико *тумарати* и ништа не *зарадити*, заиста је он нека глава! Не пишите тако! Зашто људе *врећати?*

б) Инфинитив може се наћи место реченица *да речем, да речемо, да се рече*, које значе као неку *заповест:* Ево сад и мојега одговора или, управо *рећи*, правдања и одбране. Све је то, тако *рећи*, скрпљено и измишљено. Ми се, управо *рећи*, томе нисмо ни надали. Укратко *рећи*, они нису били спремљени.

Слично томе, инфинитив се јавља у службеном језику: *Писати* ђачким родитељима да уредније шаљу децу у школу. *Тражити* од свакога ђака сведоџбу и крштеницу.

в) Инфинитив се, иако ретко, може наћи место *погодбене* или *допусне* реченице: У цркви се, истина, не сме разговарати, али по потреби *проговорити* (тј. ако ко проговори) коме коју реч, томе нема приговора.

г) Тако исто, он се може наћи и место *будућега времена:* Или вук не *доћи* или лије не *наћи*. Дакако, *погинути* за своју земљу у свако доба, само нека је ко дирне. Нико није знао, *доћи* он или не *доћи*, те се решимо да бежимо.

XII Глаголски прилози

1. У старини ови су глаголски облици показивали радњу придевски, тј. слагали су се са својим именом у роду, броју и падежу и стајали час као атрибути ког имена, а час као глаголски додаци. Та придевска страна ових облика рано је изумрла и они су се на неким местима задржали као прилози (*говорећи, ушавши*), а на неким их је заменило описивање.

Од неких само глагола ови су облици задржали мењање и слагање као придеви и могу бити атрибути уз које име; на пр.: То ћу рећи на *идућој* седници. Чекаћу те до *идуће* недеље. *Идућег* празника скупићемо се код цркве. Томе ће се чудити *будући* нараштаји. Он ће бити отац *будућега* века. Тако дође код *бившега* газде. То су само сенке *бивших* војвода. Нигде нема *текуће* воде, него све некакве баре.[1]

2. Главна је служба ових облика да поред радње у предикату казују још једну радњу субјектову којом се предикат

[1] Облици *болећ, врућ, могућ, држећ* постали су прави придеви, те се код њих не осећа радња или бивање.

ближе одређује. Они се, дакле, обично односе на субјекат у реченици и глаголски прилог садашњи значи радњу која траје док се врши радња предикатова (*Идући* путем, певаше), а глаголски прилог прошли значи радњу свршену пре радње предикатове (*Рекавши* то, устаде). Ови облици долазе као чисти прилози и као потребне речи само у *начинском* значењу, и то не свагда; иначе се узимају као замена *временских, узрочних, погодбених* и *допусних* реченица, што из прилога, разуме се, не можемо видети, него само из смисла у реченици. Ево примера за сва та значења:

а) за **начин** (модално): Мати му *плачући* одговори. Синоћ сам *лежећи* у кревету читао. Отиде натраг *кукајући*. Оста мајка сузе *просиљући*. Велики део дана проведе *учећи* правицу. А две слуге Аресове ићаху *рамљући*. Не буди као лицемери што воле да се на скуповима *стојећи* моле. Неки стајаху *спустивши* главу. Уграби им реч *дигнувши* руку.

Овако начински може се казати и радња која је као други предикат везана за главни свезицама *и, те, а, а да;* на пр.: Који ићаху пред њим и за њим викаху *говорећи* (и говораху). Стојша легне мало у хлад да се одмори *покривши* се марамом. Морамо промислити како ћемо то учинити не *преступајући* закона (а да не преступимо). Ја ову страшну муку претрпим не *макнувши* се (а не макох се).

б) за **време** (темпорално): *Идући* (кад је ишао) тако путем, срете једнога човека. *Путујући* удари на једну воду и *идући* покрај те воде, наиђе на хајдуке. То *рекавши* (кад то рече), баци новчић у поток. *Пошавши* још мало даље, дође под један град. *Чујући* Стојша овај разговор из двора, изађе и он пред змаја. Слуга *видећи* све ово дигне се и оде.

в) за **узрок** (каузално): Не *знајући* (зато што не знађаше, будући да не знађаше) никаква заната, морао се потуцати од немила до недрага. Један је не *слушајући* напомене које су му даване навукао на се болест. И она *немајући* кад тражити папучу побегне босонога. *Поплашив* се од казне, пристаде на наш предлог. Не *могавши* прећи реку, врате се натраг. Не *нашавши* другога излаза, морали смо се покорити.

г) за **погодбу** (кондиционално): Добро *чинећи* (ако добро ушчиниш), све ћеш их покорити. *Бежећи* натраг, падали бисте у реку. *Радећи* тако, нећете никад погрешити. *Казавши* истину, немаш се чега бојати. *Учинив* добро, не кај се.

д) за **допуштање** (концесивно): Зато им у причама говорим, јер *глдајући* (иако гледају) не виде и *чујући* не чују нити разумеју. Не *видевши* бојног поља, хвали се да је био у окршају. Не *давши* никаква повода томе, опет сам им крив.

3. Глаголски се прилози с којим од поменутих значења могу односити и на датив, ређе на акузатив; на пр.: *Некоме* се досадило *седећи* беспослену па отишао кући. Светом *Павлу идући* у Рим разбила се лађа. Сва *му* је глава била исечена *тукући* се негде с непријатељима. Тешко *вуку* не *једући* меса, а *јунаку* не *пијући* вина. Да *ти* се досади *читајући* ове песме. Крваве *им* сабље до балчака *сијекући* по гори хајдуке. Јер *ме* тешка жећца уморила хитро *јашућ'* по гори зеленој. Срце *ме* боли *гледајући* шта се ради. Страх *ме* хвата *слушајући* такве ствари.

4. Дешава се да глаголски прилог дође уз неко име као уз реченични субјекат, па се предикату неосетно дадне такав обрт, да то име остане само као логички субјекат и с прилогом стоји као засебна прилошка реченица; на пр.: *Младић стојећи* онде, досади му се чекати. *Излазећи један за другијем*, ето ти и браће његове. *Возећи човек* веслом, пукне му гужва (= прекиде гужву). *Дошавши кнез* с пратњом, народ му донесе дарове (= прими дарове од народа). *Баба* тамо амо *ходајући*, срећа је нанесе на царева сина (= намери се срећом на царева сина). *Дошавши* кући *жалосник*, од невоље смијех га обузме. И тако *она* између народа *провлачећи се* и *бежећи*, некако јој спадне папуча с десне ноге.

Угледањем на такве прилошке реченице, које се јављају због извесне везе с главном реченицом, понекад се узима прилог с којим именом и као самосталан склоп, тј. и уз реченице с којима тај склоп нема споменуте везе; на пр.: Сад *изишавши ја* опет међу српске списатеље, ево и „Данице“ међу читатеље. *Прошавши* уговорено *време*, народ се поче скупљати. *Не будући пристаниште згодно* за зимовање, саветоваху многи да се одвезу оданде. *Прошавши* неко *време*, дође Арап.

И у овом и у оном првом случају прилог стоји с неким именом у номинативу засебе у реченици и зато такав склоп има нарочито име: *прилог уза засебни номинатив* (апсолутни номинатив).[1]

[1]) Оваква прилошка конструкција одговара латинском аблативу апсолутном.

5. Често је прилошки субјекат општи и неодређен, те се не спомиње, и глаголски прилози стоје засебе као и обични прилози, само што врше улогу неких бесубјектних реченица; на пр.: *Судећи* (= ако се суди) по неким словима, то је писао Живковић. Покрај пећи *седећи*, ништа се не добија. *Улазећи* (= кад се улази) у доњи град, с леве стране стоји славна кула. Ово је први манастир, од Чачка *идући* уз Мораву. Од цркве к југоистоку *пошав*, има у по брда један камен. *Изишавши* из града, указује се брежуљак и стари храм.

XIII Глаголски придеви

Глаголски придев прошли

Глаголски придев прошли понајвише служи као саставни део сложених глаголских облика, а само у дватри случаја стоји сам засебе, као самосталан облик.

1. Као што нам је већ познато, сви сложени глаголски облици, сем будућега времена (хвалићу, рећи ћу), постају састављањем овога придева с глаголом *јесам* (сам, си, је итд.) или с личним облицима глагола *бити*. У тој се служби он, као и сваки придев у предикату, слаже са субјектом у роду, броју и падежу; на пр.: Сестре су *отишле*.

2. Глаголски придев прошли често и сам врши неке службе, те сам собом претставља предикат. У том случају он, као и пре, стоји уза субјекат као номинатив и има род и број свога субјекта.

а) Глаголски придев прошли казује *жељу* (*оптативно значење*); на пр.: *Помогла* ти рука Божја! Бог му *дао* свако добро! О јуначе, *кукала* ти мајка! Душмани ти под ногама *били!* Од руке му ништа не *родило!* Проклет *био* и ко га родио! Лака му црна земља *била!* Ко је путник срећно *путовао!* (упор.: *Да* ти Бог *да* свако добро!).

Слично томе употребљава се глаголски придев прошли глагола *бити* с којим инфинитивом и значи да је нешто требало да буде; на пр.: *Био* ћутати. Не *био* му досађивати. *Било* доћи.

Казивање жеље може се претставити и сложеном реченицом помоћу глагола *желети: Срећан био!* — или: *Желим да будеш срећан* (в. на 17 стр. фин. реч., 2 напом.).

б) Кад хоће глаголским придевом прошлим да се искаже жеља у вези с неком зависном реченицом, онда и у тим зависним

реченицама радо стоји тај придев; на пр.: Ако *пошао* (ако пођеш, ако будеш пошао), не вратио се! Кад га *пожелео,* онда га видео! Ти немао гроба ни порода док турскога цара не *дворио!* Тако било свакој друзи која мајке не *слушала!* Где год *се састајали,* ту се веселили! Куд год *ходила,* срећна била! Колико воде *попила* толико суза пролила!

в) Глаголски придев прошли често значи *допуштање (концесију);* на пр.: *Клапило се* не *клапило,* јешћу те, платио сам те. *Јео* не *јео, пио* не *пио, терао* не *терао,* нећеш га стићи. Брат је мио, које вере *био.* Богме, господару, ти се *шалио* или не *шалио,* ја сам за истину примио. *Хтео* не *хтео,* мораш се покорити. *Било* зло *било* добро, казаћу вам. *Било* што (како) *било,* морамо се јавити. (Упор. с примером: *Карај* је, мајко, не *карај,* она је моја те моја).

3. Глаголски придеви прошли од прелазних глагола немају никакве придевске особине до те, што показују род, број и падеж свога субјекта. Према томе, они се не могу употребљавати као придеви нити мењати по падежима. Напротив, глаголски придеви прошли од многих непрелазних глагола мењају се по падежима и стоје уз неко име час као атрибути, а час као именско-глаголски додаци. При томе, многе од њих и не осећамо као глаголске облике, него као обичне придеве; на пр.: *зрео, зрелији, најзрелији; врео, врелији; неваљао, остарео, сустао, пристао* и др.

На пр.: Поли га *кључалом* водом. Па *сустала* коња одјахао. Вели Марко *остарелој* мајци. Наш султане, *огрејало* сунце. Удари га *увелом* јабуком. Западе га *усахла* јабука. Кад оружје сташе дијелити, мен' дадоше старо *зарђало* (испор.: И загледа сабљу *зарђану). Прошла* се времена не враћају. Ено брда *обрасла* малом шумом. Пређе преко *смрзле* воде. Предаду му хаљине игумана *умрлога.* Легне на траву и *опало* липово лишће. Покаже прстом на *полегло* влаће. Затекох га жедна и *изнемогла.*

Глаголски придев трпни

Радња која је извршена на неком предмету и која је постала његово својство или је тако замишљена казује се глаголским придевом трпним. Како такво прелажење означавају само прелазни глаголи, то се по правилу глаголски придев трпни од њих и јавља и има трпно значење, а ретко бива да

има које друго значење или да се јавља од непрелазних глагола. По таквом свом значењу, овај је облик глаголскопридевске природе и с погледом на радњу он је глаголски облик, па се тако и сматра, а с погледом на све друго он је придев.

1. Глаголски придев трпни, као и сваки други придев, употребљава се као атрибут или као именско-глаголски додатак; на пр.: *Ношена* хаљина јевтинија је. Оставите чаше *позлаћене.* Изгубили смо свога *прослављенога* војводу. *Жежен* кашу хлади. — Вратио сам се кући *измучен.* Имао сам лепе куће и гледао их из шуме *спаљене* и *срушене.* Виде цар сина *прострта.* И он нађе свилен шатор *разапет.* Док Мојсије могаше држати *подигнуте* руке, дотле надбијаху Израиљци.

2. Глаголски придев трпни допуњујући глагол *јесам* и и личне и безличне облике глагола *бити, бивати* склапа с тим облицима целине које служе као времена, начини и прилози за поједина трпна значења (пасив); на пр.: *прогнат сам, бејах прогнат,* итд.

3. Глаголски придев трпни често отступа од онога правила које каже да се он гради од прелазних глагола и да има трпно значење.

а) Понекад бива да је глаголски придев трпни од прелазнога глагола, али нема трпно значење, него се изједначио с другим придевима (добар, леп, широк итд.); на пр.: Прстен *венчани* још му је на руци стајао. Да ја идем на *крштено* кумство. И оглоби кума *венчанога, венчанога* или *крштенога.* Тако су изгубили своје трпно значење и изједначили се с другим придевима још и многи други трпни придеви, као: *учен, узвишен, виђен, познат, чувен* (готово сви са значењем *на гласу*), *незаборављен, неисказан, небројен.*

б) Није ретко ни то, да се наставак за глаголски придев трпни састави с основом инфинитива од непрелазних глагола, те се тако добијају неки придеви који служе исто онако као и раније споменути глаголски придеви прошли од тих глагола и могу се њима лако замењивати; на пр.: Да намаже *испуцане* (или: испуцале) усне. И загледа сабљу *зарђану* (зарђалу). И у гори *увенута* (увела) трава. И посади очи *усахнуте* (усахле).

Тога има и код повратних глагола или, што је исто, код непрелазних глагола са заменицом *се,* и једина је разлика од предњих примера у томе, што је овде глаголски придев трпни обично именско-глаголски додатак и што се никако не заме-

њује глаголским придевом прошлим; на пр.: Сав *уплакан* дође. Свуда се виде *раштркане* куће. *Замишљен* тако дуго сам ћутао. Запитах *зачуђена* чобанина. Виде зет пуницу *забринуту*. Девојка остане као *скамењена*. Сељак по сву ноћ *опружен* лежи. Отиди под ону *расцветану* липу. На ливади коло *ухваћено*. Рујно винце, *насмејано* лице.[1]

Додатак глаголским облицима

Трпно стање (пасив)

Глаголски радни облици казују радњу која обично потиче од субјекта (актив). Радња, пак, која потиче споља, од некога логичкога субјекта, и која се врши на граматичком субјекту (пасив) често се означује радним облицима и повратном заменицом *се;* на пр.: *Прогоним се* од свију на правди Бога. Други начин, и то много чешћи, за казивање трпног стања јесу они напред споменути склопови с трпним придевом (стр. 87 тачка 2), али су и један и други доста ретки, јер наш језик више воли да претставља радње у радном стању. Где се пак нађу ови склопови, они значе час једно, а час друго време. Отуда, готово код свакога времена имамо по дватри склопа за казивање трпног стања.

1. **Презент:** Тајне срца његова *бивају јављене*. Ако *биваше укорени* за име Христово, благо вама! Ко се узобести често *буде понижен* (сад. вр. за општу, безвременску радњу). Кад на све пристану и кад уговор *буде утврђен* (сад. истор.), дигну се и оду.

2. **Имперфекат:** Зато свуда *биваху нападнута* дела његова. Ону ноћ, у коју *биваше предан*, узе хлеб. Док тако рађаше, *беше гоњен* сваким злом. Куд год иђаше, *беше праћен* гомилом света.

3. **Аорист:** Жена *би створена* од ребра мужевљева. Енох и Илија живи *бише пренесени* на небеса. Он затим *би* (или: *буде*) *оптужен* од својих пријатеља.

4. **Перфекат:**

а) *Приповедачки перфекат:* Четрдесет и шест година *грађена је* црква ова. Мени *су писана* писма у којима се и то налази. Њему *је* одмах *јављено* да је Радић пребегао у Срем. Не хтеде радити као што *је* пре *рађено*. Шести сахат, у који *је* Христос *разапет*, пада у подне. Лупежу се узимао вид, а хајдук *је бивао обешен*. Тако је тужени одмах долазио на муке или *(је) бивао осуђен*. Тако *сам предаван био* од града до града. С ђавола *је* и праотац наш Адам *био изгнан* из раја.

б) *Претеритопрезент:* Субота *је начињена* човека ради. Тога ради *доводен сам* на суд. Оба сина твоја погибоше и ковчег Божји *отет је*. Долина ова *затворена је* с југа једним брдом (испореди: С обе стране *склопиле се* планине, а одозго *наднеле се* стене). Сви *су* му путеви *отворени*. *Откривен је* пакао пред њим. Ливаде *су урешене* белим цветом и црвеним.

Плусквамперфекат: Сетише се човека који *беше бачен* у тамницу. И стаде Исак откопавати студенце који *беху ископани* за време Аврама, оца његова. Нико га не могаше свезати ни веригама, јер *је* много пута *био метнут* у пута и у вериге, па је искидао вериге и пута изломио. Тада приспеше изасланици који *су били послани* од краља персијског.

6. **Футур:** Ако осуђујете, *бићете осуђени*. Сваки који се противи *биће позват* на одговор.

7. **Егзактни футур I:** Ако тако *пресуђено буде*, пропашћу. Који *буде награђен* нека изађе.

8. **Егзактни футур II:** Што га нема оволико времена, бојим се *биће заробљен*.

9. **Императив:** Бар *буди саслушан*, па нека ти суде. Ми ћемо га тешити, а ви *будите ожалошћени*. *Хваљено буди* име Божје! Не *буди* од мене *речено*. Ко тако уради *нека буде проклет!*

10. **Потенцијал:** Ако би тако урадио, *био би похваљен*. Да се нисам поткрепио, *био бих достигнут* и *ухваћен*. Ко би у стара времена запалио другоме имање *бивао би сажежен*. Све су се довијали, да не *би били позвати* на суд.

11. **Глаголски прилози:** *Будући* тако *окољени* непријатељима, немају никуда излаза. *Покарани будући* од своје савести, излажаху један за другим. *Надвладан бивши* у боју, наскоро умре. Ко би дошао у двор не *будући позван* био би кажњен. *Будући* све *уређено*, кренемо се на пут.

[1] На завршетку глаголских облика нека ученици кажу:

а) Како се времена деле по свом основном значењу?

б) Којим се гл. облицима може казати *садашњост*, којим *будућност*, којим *прошлост*, а којим *безвременска радња* (у пословицама)?

Као што се глагол *јесам, бејах* итд. може у предикату изоставити, тако се исто и његови прилози често изостављају, те трпни придев стоји сам и скраћује реченице као и глаголски прилог; на пр.: Давид

изабран за цара би помазан божанственим уљем. *Обузети* страхом, нисмо знали шта да радимо. Брамини *збуњени* овим одговором врате се. Само *удружени*, можете савладати ту тешкоћу. Кад победите, бесните, а *побеђени*, ћутите. *Запитан* и по други пут, ипак не даде никаква одговора. Ми и *незвани* долазимо к вама.

12. Каогод што облици *јесам, бејах* итд. не стоје сами засебе као предикати, ни облик *будући* као прилог, тако исто и инфинитив *бити* нема засебе потпуна значења, него га даје с којом другом речју. За нас је овде важан случај где је та реч глаголски придев трпни, јер нам тај склоп служи као **инфинитив** трпног стања. На пр.: *Хваљен бити* добро је. Он мора *бити прогнан*. Желим *бити ослобођен*. *Бити позиван* сваки дан без икаква узрока, то је велика неправда.

В. Ред речи у реченици

I

Ред речи је у нашем језику врло слободан и стога се речи исте реченице могу намештати на више начина; на пр.: Учинио си неправду човеку. Учинио си човеку неправду. Човеку си учинио неправду. Неправду си учинио човеку. Неправду си човеку учинио. Човеку си неправду учинио.

II

За ред речи, дакле, врло је мало сталних правила, па и то што их има нису сва без изузетка.

1. Предлози стоје испред својих падежа, само предлог *ради* може стајати и испред свога падежа и иза њега; на пр.: Он то предлаже *ради напретка* — или *напретка ради*.

Други предлози чине отступање од главног правила само онда кад дођу пред коју одричну заменицу, јер тада стоје између речце *ни* и заменице; на пр.: ни *од* кога, ни *с* ким, ни *за* што, ни *за* какво благо, итд.

2. Свезице стоје на почетку својих реченица, али неке од њих (*ако, ако и, да, кад, пошто*) могу прескочити коју реч и тако ући у своју реченицу; на пр.: Матор курјак *ако и* не може ујести, он опет шкљоца. Они нису устали вашу земљу *да* отму.

3. а) Енклитике никад не могу стајати на почетку реченице, а у самој реченици могу се различито јављати. На пр.: у реченици: Брижљива *га* црква не пушта без духовне хране, — *га* може стајати још иза речи *црква* и иза *не пушта*.[1]

б) Кад енклитика стоји иза глагола, не сме од њега бити растављена: И одмах дух изведе *га* у пустињу. Тако они пустише *се* низ реку.

в) Кад у којој реченици има две или три енклитике, оне обично стоје једна до друге и све се прибијају уз претходну реч. Ако је једна од њих *ли*, она свагда стоји на првом месту. На пр.: Можеш *ли ми га* довести? Ако *ли га* спазиш, реци му.

г) Кад су енклитике само заменичке, онда на првом месту стоји генитив или датив, а на другом акузатив; на пр.: прођи *га се*, не бој *ме се*, дај *ми их*, донесе *нам га*, чудим *јој се*, прођи *је* (ген. једн. ж. рода) *се*, док *је се* доста накупи (воде).

д) Глаголске енклитике стоје испред заменичких, а само облик *је* стоји иза заменичких; на пр.: дао *сам ти*, ти *ћеш се* вратити, рећи *ћу му*, тако *смо се* договорили, многи *су ми се* противили; дао *му је*, видео *га је*, можда *се је* пробудио, показао *нам га је*, јавио *вам се је*.

Саставни делови заменица *ко год, који год, што год, какав год* могу се раздвојити енклитикама; на пр.: ко *се* год боји; што *би* год желео; што *ти је* год воља.

Слично томе, енклитика може раставити покоји предлог од свога падежа; на пр.: близу *је* краја.

4. Кад се питање казује речцом *ли*, глагол, разуме се лични, стоји на почетку такве реченице, а речца *ли* одмах иза њега; на пр.: Хоће *ли* доћи? Знаш *ли* читати?

5. Одрични прилог *не* стоји непосредно испред глаголаског облика, ако је он прост, а непосредно испред глагола *јесам-бити*, ако је глаголски облик сложен (*не* читам, *не* бих рекао). Изузеци су врло ретки: Чарне очи, да би *не* гледале!

6. Кад придев с именицом служи као име нечему, онда је придеву стално место пред именицом; на пр.: *Црна* Гора, *Крстов* дан, *Лазарева* субота, *Високи* Стеван, итд. Код неких

---

[1] Енклитика (наслоњеница) је реч која нема акцента, него се прибија уз претходну наглашену реч и с њом заједно изговара. Енклитике су ови заменички и глаголски облици: *ме, те, се, га, је, ју; ми, ти, му, јој, их; нам, вам, им; нас, вас; — сам, си, је, смо, сте, су; ћу, ћеш, ће, ћемо, ћете, ће;* затим: *бих, би, бисмо, бисте* (сем ако стоје у почетку реченице или иза свезице *и: Би* ли ми знао рећи? *Бих* рекао *и бих* се заклео). Енклитика је, напослетку, и речца *ли*.

само уобичајен је обрнут ред: Петар *Велики,* Душан *Силни,* Урош *Пети,* итд.

7. Бројеви обично стоје испред именица: *пет* људи, *сто* ђака, *двоје* јагњади, *десеторо* пилади, — али се нађе и обратно.

8. Напослетку, стално је правило и то, да предикат не сме сувише далеко стајати од субјекта; на пример, не би добро било: *Исус* људе по црквама, тржиштима и свима јавним местима *учаше.*

III

1. После овога што је речено, говорити се још може само о томе шта је обичније, а шта мање обично. На пример, у обичном говору прво долази субјекат, па предикат, па објекат (Ђак чита књигу), али бива да ти делови измењају своја места; на пример: Муке ове ја сам поднео вас ради.

Придевске речи обично стоје испред именице (Купио сам *лепу* књигу), али често и иза ње: *добар* човек и човек *добар.*

Глаголи обично стоје испред инфинитива, али бива и обратно; на пр.: Зло се ласно догодити *може.* Пити *хоће,* а радити *неће.*

Тако исто, прилог *још* може мењати место с предлогом: А *још за* већу несрећу своју није му знао име. *За још* већу нашу бруку нисмо ни слутили шта ће бити.

Заменица *што* може прећи из зависне реченице на почетак главне; на пр. уместо: Најзанимљивије је то, *што* ни он није начисто с тим — може се рећи: *Што* је најзанимљивије, ни он итд.

Из ове слободне употребе речи нарочито је занимљиво споменути то, што прилози *управо, јамачно, зацело* могу стајати и у главној и у зависној реченици; на пр.: Надам се да ћете *зацело* доћи к мени; или: *Зацело* се надам да ћете доћи к мени. Јаков му није смео казати зашто га *управо* не може послушати; или: Јаков му *управо* није смео казати зашто га итд.

2. При овом премештању речи у говору, ми често и не осећамо да је која реч наглашена и истакнута, а често осећамо. Ако се речи ређају или премештају по уобичајеним начинима у говору, онда је то *граматички ред речи*; на пр.: Ја сам ове муке поднео вас ради. Ако коју реч свесно помичемо с њеног обичног места и преносимо је на које важније место, а најважнија су прво и последње, онда се добија *говорнички* (*реторски*) *ред речи.* На пример, говорнички је ред речи у реченици: Муке ове ја сам поднео вас ради — и реч *муке* истакнута је, јер је из средине реченице дошла на прво, најважније место. У говору се реч може истаћи и без икакве промене места, тј. јачим ударом гласа.

О реду реченица види одељак *Додатак сложеној реченици* од тачке 2 па даље, стр. 22.

Г. Посебне напомене о неким нашим речима и о употреби туђих речи

Синоними и хомоними

Често различне речи имају исто или слично значење и због те сличности зову се *синоними.*

Примери: извор — врело — кладенац — студенац; говорити — зборити — причати — казивати; бити — туђи — ударати; доћи — стићи — приспети; итд.

У стилском погледу синоними згодно могу послужити да се избегне понављање исте речи, јер би такво изражавање било монотоно.

Противно синонимима, често исте речи имају различита значења и зову се *хомоними.*

Примери:

Коса (1 на глави, 2 планински повијарац, 3 справа за кошење); *глава* (1 човечија глава, 2 старешина, 3 глава на планини, 4 глава шећера); *чашица* (1 мала чаша, 2 чашица у колену); *језик* (1 у устима, 2 говор).

Ако би наступио случај да се који хомоним може двојако схватити, онда то треба избећи каквим малим обртом, тако да тачно буде означено оно што се хоће.

Провинцијализми

Штокавски дијалекат усвојен је за књижевни језик, али на пространству тога дијалекта има речи које се говоре само у појединим крајевима, нарочито у Црној Гори, Јужном Приморју и Јужној Србији, и такве речи и облици зову се провинцијализми. Провинцијализми су, на пример, ове речи: женем (место: гоним), Стане (место: Стана), чоек (човек), спрама, напрама (према), занаго (доиста), хоте (они хоће), шћах (хоћах), отлен (одатле), потље (после), није ми коље (немам

кад), зрцало (огледало), луг (рит), грне (лонац), почимам (почињем), околица (околина), славуљ (славуј), ћутјети (осјећати), редати (ређати), лојеница (лојаница), нуђати (нудити), итд.

Као што се види, провинцијализми не иду у књижевни језик и треба их избегавати, сем где је потребно да се лица претставе и њиховим говором, као на пример у романима и приповеткама са села.

Старије особине у дијалектима

У дијалектима су се одржале неке старије особине, које су важне као заостали трагови развитка нашег књижевног језика и које се, према томе, не употребљавају у књижевном језику.

Ради бољег познавања тих особина, поновићемо мало о дијалектима.

Дијалекти су, као што знамо, различни говори у једном језику.

По замени старе заменице *что* постала су у нашем језику три дијалекта: штокавски, кајкавски и чакавски.

Штокавски је најраспрострањенији и говори се по целој Југославији сем на северозападу и нешто мало на западу. Тај дијалекат је узет за књижевни језик српскохрватски.

Кајкавски се говори на северозападу: у Дравској бановини, у северозападном делу Савске бановине и у Истри, али се у књижевном језику употребљава само у Драв. бановини, односно у Словенији.

Чакавски се најмање говори: само у западним крајевима Приморске бановине и одатле северно до Истре. У књижевном се језику не употребљава.

По различној, пак, замени старога самогласника *јат* постале су три друге одлике или наречја: екавско или источно наречје (сено), ијекавско (јекавско) или јужно (сијено, сјеме) и икавско или западно (сино).

Екавско наречје је најраспрострањеније и заузима источну половину наше државе (Дунавску, Морав., Вард. и источне делове Дрин. бановине). Сем тога, оно се употребљава на северозападу, дакле тамо где и кајкавски дијалекат.

Ијекавско се наречје говори по југозападним крајевима (у Зетској, Приморској, Врбаској и Дринској бановини, као и по јужном делу Савске бановине).

Та наречја говоре се на простору штокавског дијалекта и заједно с њим оба су ушла у књижевну употребу. Стога је у књижевном језику само у томе допуштено двојако поступање, док све остало у свим крајевима мора бити једнако.

Икавско, пак, наречје говори се на западу и обухвата западне крајеве Приморске бановине и даље на север поред мора, и уз то се употребљава овде онде и по западној Босни и северној Херцеговини, по Славонији и по Лици.

Ово се наречје у књижевном језику не употребљава, него само у говору, и то много мање од ијекавског.

У свим тим дијалектима очувало се старијих особина, негде мање негде више.

1) У чакавском дијалекту има доста таквих особина и у гласовима и у облицима; на пр.:

бил, ходил, почел, посал; трети, пројде; ва, ву (= у); итд.

та (средњи степен у развитку заменице тај), ки (= који); од руки, мало храни (стари ген. једнине), неколико жлиц (стари ген. множ.), ва главе (стари лок. једн.), делам жлици, обручи (стари акуз. множ.), з Божјун помоћун (један од облика инструментала једн.), итд.

2) Исто тако и кајкавски дијалекат има старинских особина које нема књижевни језик; на пр.:

чул, видел, заспал, завил, ити, дојде, трејти (старији степен развитка од садашњег: чуо, дође, трећи); в, ву (в ноћи, ву чоху); итд.

ов храст, он старец (стари облик заменице овај, онај), даде сином (стари датив множ.), кај очеш ти з овеми коњи (стари инструментал множ.), најстарејши (стари суперлатив), одишел је чуват (супин), итд.

3) Најзад, старинских особина има и у штокавском обичном, некњижевном говору, нарочито у његовим југозападним и јужним крајевима.

Тако, у западном делу Зетске бановине још се чују облици: ни—не (нам—вам), ви—ве (вам вас): даде ни, видио сам ве; они хоте; стоје, сједе (носићемо се ја сједе, а ти стоје); идем спати (супин прешао у инфинитив); итд.

У Вардарској бановини још више има тих појава, као: дојде, најде, бил, пил, писал, земја, итд.

ни—не, ви—ве (не ли ви дадов), него, го (њега, га), некого, итд.

*

У словеначком језику употребљава се кајкавски дијалекат екавског наречја.

Поред тога што има *кај*, уместо *што*, главније су му разлике у гласовима и облицима од српскохрватског језика ове: место српскохрватског *ћ* има *ч* (noč); место српскохрватског *ђ* има *ј* (meja); чува двојину код имена и глагола (dve roki, dva *sta* prišla — два су дошла); назал *ѫ* (on) за-

мењује са *o* (pot, sod); уместо српскохрватског предлога *у* има *v*, које се изговара као затворено *u*, па отуда каткад и као *vu;* веза *u* гласи in; итд.

Као што се из тих и других разлика може видети, словеначки је језик очувао доста старинских особина.

Архаизми

Старинске речи које су се некад говориле и које су новији писци из старијих књига узимали и тако их поново уводили у живот — зову се архаизми.

На пример, архаизми су: лето (година), подобан (сличан), конац (крај), почитање (поштовање), јербо (јер), иго (јарам), лихвар, узам (узев), ну (но), итд.

Неки архаизми се могу и сад употребљавати у књижевном језику, као: час (сат), порота, жртва, свештеник, суштина, освештати, лицемер, неман, препона, итд.

Неологизми

Речи које су у новије време прављене или које се још и сад праве према нашим или туђим речима зову се неологизми.

Неологизми који су прављени у духу нашег језика добри су и могу се употребљавати, као на пример ови: узвичник (име за знак узвика), туђица (туђа реч), дугосилазни (акценат); одбор, сукоб, обрт, пустоловина, средина (према франц: milieu), итд.

Неологизми који су без потребе узети из других језика или који нису прављени у духу нашег језика — осећају се као *туђе речи* које су незгодне за употребу.

Туђе речи

У нашем језику има доста туђих речи и израза. Туђе речи узете су или целе или дотеране према нашем језику. Али има доста туђих речи и израза који нису довољно прилагођени нашем језику.

1. Неологизми од једне или више речи који су без потребе узети из туђег језика или направљени према туђем језику, противно духу нашег језика, зову се **варваризми** и треба их избегавати.

По језицима према којима су прављени зову се: *германизми, галицизми, латинизми, грецизми*, итд.

Код нас има доста германизама, као што су, на пример, ови: шнајдер, фруштук, гласовир (клавир), делокруг (подручје), окружница (распис), недужан (невин), уобразиља (машта), успоставити (обновити), влак (воз), итд.;

четврт на пет сати (четири сата и четврт), *чуди ме* (чудим се), *чувати кревет* због болести (лежати у кревету), *дићи новац из* банке (узети новац из), то је *једна* срамота, *једно* зло итд. (то је срамота, *зло* итд. — без један,-а,-о), *пала је одлука* (одлучено је), *узети учешћа у* чему (суделовати у чему), *узети реч* (почети говорити), *скроз* неваљао (сасвим неваљао), има своју *властиту* кућу (има своју кућу), *закључити састанак* (завршити састанак), итд.

И из других језика има код нас варваризама, као на пример: капија, земан, пенџер, касапин; кураж, рола, ефикасан, према франц. efficace (који има дејства), словница (према грчком *граматика*), итд,

2. Из грчког и латинског језика узети су научни термини, на пр.: философија, педагогија, ботаника, хигијена, субјекат, стабилност, аблатив, меридијан итд.

3. Из тих и других језика узете су још многе друге речи, које свакодневно употребљавамо и у писању и у говору, као: гимназија, проценат, моралан, музика, универзитет, тротоар, итд.

Друге такве речи толико су се одомаћиле да их и не осећамо као стране; на пр.: динар (грчки: денарион), хиљада (грчки: хилион), цар (латински: Caesar), школа (лат.: schola), краљ (немачки: Carl), шанац (нем.: die Schanze), итд.

Неке од таквих речи, којима се може наћи добра замена, треба заменити нашим народним речима: на пр.: уместо стомак (грчки: stomakos) — желудац; уместо коштати (нем.: kosten) — стати, стајати; уместо штала (нем.: Stall) — стаја, кошара, итд.

4. Из турског језика одомаћиле су се код нас многе речи, али употребљаваћемо само оне којима не можемо наћи добру замену; на пр.: чарапа, дућан, дуван, калуп, кафа, шећер, топ, тобџија, тане, занат, итд.

Све друге већ су потиснуте народним речима и не употребљавају се у књижевном језику; на пр.: ћуприја (мост), диванити (разговарати се), механа (гостионица), оџак (димњак), пенџер (прозор), сокак (улица), терзија (кројач), земан (време), пешкир (ручник, убрус), адет (обичај), сандук (ковчег), итд.

5. Још од почетка 18 века руски је утицај био велик на нашу књижевност и у току 19 века, кад се стварао наш књижевни језик, врло многе руске речи ушле су у нашу књижевност и преко књижевности после и у сам говор.

Многе такве речи толико су се одомаћиле код нас да их употребљавамо као своје; на пр.: басна, брак, даровит, чиновник, глагол, надлежан, осујетити, поручник, пуковник, предрасуда, просветитељ, трезвен, учтив, зависан, зборник, итд.

Такве и сличне речи употребљаваћемо утолико пре, што им често немамо добре замене.

Друге, опет, руске речи избегаваћемо утолико пре, што имамо уместо њих добре домаће речи, на пр.: бодрити (храбрити), љубопитан (радознао), непоштедно (без поштеде), садејствовати (суделовати), саобразити (удесити према чему), следовати (долазити за чим), следствено (дакле), суревњивост (такмичење), итд.

6. Тако исто у наш су језик ушле и многе речи из чешког језика.

Од тих речи многе су се одомаћиле и могу се употребљавати, као на пример ове: часопис, читанка, подлога, појам, природопис, улога, средиште, умотвор, писанка, предочити, спис, примеран, збирка, итд..

Непотребне су чешке речи у нашем језику: дословно (од речи до речи), околност (прилика), ограђивати се (одбијати што од себе), ословити кога (рећи, обратити се коме), свеопшти (општи).

7. Најзад, у нашем језику има не само туђих речи него и туђих наставака.

Тако, код именица турског су порекла наставци: *-џија (-аџија), -еџија, -лија (-ајлија), -лук;* на пр.: тобџија, млекаџија; силеџија, табанлија, новајлија; тврдичлук, кукавичлук.

Код глагола пак страног су порекла наставци: *са, иса, оса* (грчког), *ира* (немачког); на пр.:

Липсати, мајмунисати, глеђосати; диктирати, штудирати.

Такве наставке и такве речи треба избегавати где год је то могуће[1]).

---

[1]) *Напомена за наставнике.* — Предње напомене су само кратки наговештаји о главнијим стварима, јер и тако неправилности се у језику најпоузданије избегавају индиректним путем, а то је марљивим изучавањем појава и особина свога језика и редовним читањем добро написаних дела.

РЕЧЕНИЧНИ ЗНАЦИ (ИНТЕРПУНКЦИЈА)

За обележавање целина и других појава које се чују у говору употребљавамо при писању различне знаке и тако сликама претстављамо поједине особине и ток говора.

Ти су знаци:

тачка	.
две тачке	:
запета	,
тачка и запета	;
наводници	„“
прекидни знаци	— — — , . . .
узвичник	!
упитник	?
везица	-
заграда	()
апостроф	’

I Тачка

1. Тачка се употребљава на крају сваке потпуно исказане реченице, просте или сложене, ако значење те реченице не тражи да се стави упитник или узвичник; на пр.: Поштена човека свако поштује. Покушај, али нема изгледа да ћеш штогод постићи.

2. Тачка се ставља иза скраћених речи; на пр.: год. (= године), г. (= господин), т. ј. (= то јест), које се пише тј., на пр. (= на пример), и т. д. (и тако даље), које се пише итд.

Још неки примери скраћивања и писања или неписања тачке:

и сл. (и слично)	д (динара)
и др. (и друго)	п (пара)
и д. (и даље)	кг (килограма)
о. г. (ове године)	км (километара)
о. м. (овог месеца)	мм (милиметара)

Ако је скраћивање у средини реченице, онда после тачке може доћи запета, тачка и запета или две тачке; на пр.:

Ово је пета год., а њих још нема. На пр.: Сит гладну не верује.

3. Арапске цифре се употребљавају и као прости и као редни бројеви. Као редни бројеви оне претстављају скраћене речи, али се иза њих не пише тачка. Тако исто не пише се тачка и иза римских цифара. Али и иза једних и иза других треба писати тачку кад се њима означавају одељци у тексту, као што је случај баш у овом чланку.

4. Иза наслова и потписа не мође се тачка. Али кад наслови нису изнад текста, него у почетку одељака, као поднаслови, онда се иза њих пише тачка; на пр.:

а) *Проповедање.* Исус је ишао по селима итд.

б) *Улазак у Јерусалим.* После тога посла једног од ученика својих итд.

II Две тачке

1. Две тачке пишу се између реченице која казује ко говори и реченице којом се наводе речи онога који говори; на пр.: И говораше: „Покајте се, јер се приближи царство небеско“. Кад дођох, он ме запита: „Где си био?“ Кад му казах ту вест, он узвикну: „Срећан био, синко!“

2. Две тачке служе као знак од кога почиње какво набрајање; на пр.: Кад дођемо у двор к моме оцу, он ће теби давати што год заиштеш: сребра, злата и камења драгога. У тој башти има: јабука, крушака, шљива, ораха и другог воћа.

Из овога разлога сретамо тако често овај знак иза речи *на пример* (на пр.:).

3. Две тачке се пишу између неке мисли и њеног објашњења или њеног узрока који је наведен без свезице *јер*; на пр.: Нас тамо има мало: свега десет кућа. У Банату се сад не може радити: надошао Дунав и поплавио га. Милана је снашла велика несрећа: изгубио је јединца сина.

4. Две тачке се пишу између прве и друге половине периода. Пример види на стр. 23 тачка 5.

III Запета

Запета је најчешћи и најважнији знак интерпункције. Њена је служба да раздваја речи у простој реченици или просте реченице у сложеној реченици.

То раздвајање врши се по целинама и *речи или реченице које су тесно спојене иду заједно, а речи или реченице које су у слабијој вези раздвајају се запетом.*[1]

а) Запета између речи

1. Запетом се раздвајају речи које се набрајају; на пр.: Гледао сам редом ливаде, шуме, винограде. Једном направе друштво: вук, лав, медвед и магарац. Трчаху, викаху и свађаху се. Он је био храбар, поштен, веран и свагда весео.

Као што се види из тих примера, последње две речи које су везане свезицом *и* не раздвајају се запетом.

Изузетно од тог правила о набрајању речи, запета се не пише између придева који не стоје један поред другога самостално, него се међусобно допуњују и сви скупа ближе одређују какву именицу; на пр.: Свршавао је и многе друге народне послове.

2. Речи које се у набрајању истичу свезицама растављају се запетом исто онако као да су без свезица; на пр.: Гледао сам редом и ливаде, и шуме, и винограде. Он је био и храбар, и поштен, и веран, и свагда весео. После тога ни отац, ни мајка, ни брат, ни сестра не проговорише ни речи.

Често свезица у оваквом набрајању не истиче последњу реч, него је само везује за претпоследњу, и с тога се испред ње не пише запета; на пр.: Он помаже и школу, и цркву, и општину и њену сиротињу.

3. Две речи везане свезицама *и, или, ни, било, час* итд. не раздвајају се запетом; на пр.: Они читају и пишу. Доћи ћу ја или он. Ни ја ни он нећемо доћи.

Али ако се иза две тако везане речи надовезују истим свезицама и друге речи, онда се испред тих даљих свезица мође запета, сем испред последње, кад последњу реч тесно везује за претпоследњу; на пр.: Он чита и пише, и пази на децу. Сви моји путују и тргују, и на свом имању раде и зарађују.

Како свезица *ни, нити* увек долази на почетку набрајања, као при истицању (тачка 2), то нека свако ту употреби запету онако како ствар схвата, истакнуто или неистакнуто: Нећемо доћи ни ја, нн ти,

---

[1] Речи или реченице између којих се јасно не осећа ни тесна спојеност ни довољна раздвојеност могу се, без осетне разлике, раздвајати или не раздвајати запетом, и стога се за такве случајеве и не прописују правила, него се оставља слобода личном схватању.

ни Милан, ни Милош. Или: Нећемо доћи ни ја ни ти, ни Милан, ни Милош.

4. Запета се меће између две речи које су везане по супротности; на пр.: Купи јевтино, али добро. То није учинио Петар, него Павле (али: Петар је бољи него Павле, — види 3 тачку).

5. Апозиције, вокативи и све речи које се у реченици осећају као засебне и самосталне одвајају се запетом од осталих делова реченице; на пр.: Нума Помпилије, други краљ римски, беше врло побожан. И ушавши у кућу, видеше дете с Маријом, матером његовом, и падоше и поклонише му се. Агара метне својега сина, од жеђи изнемогла, под једно дрво. Петре, сврати довече к мени. Молим те, оче, опрости им. Дај ми чашу воде, Милане. Приповетка у народу нашем, особито по јужним крајевима, највише се зове прича. Нећемо ми сами, без вас, чувати Ваљево. Овде чак, пред нашим очима, шта видимо? Ту, у тој густој шуми, има нешто мало рудине. Добро, добро, видећемо и ту светињу. Пре или после, једно од тога мораћемо добити. Он је, дакле, имао разлога за то. Тако, из овога је јасно свакоме. Напослетку, има и јачих људи. Напротив, ми смо на све пристајали. Истина, он није знао за то. Он сада, без сумње, друкчије мисли. Све то, можда, није тако било.

Кад иза тих речи стоји енклитика, онда се оне не одвајају запетом од енклитике, јер су с њом у тесној вези; на пр.: Дакле си и ти дошао. Можда ће и он стићи. Напослетку је право и то рећи,

6. Као уметнуте и самосталне речи одвајају се запетом и потврђивања, одрицања, узвици и друге сличне речи; на пр.: Да, добро је. Не, није све како треба. Ух, шта учинисмо! Немој ме отурити од себе, живога ти Бога!

7. Испред израза *и то* и *тј.* који наводе неко потпуније објашњење меће се запета: Погинуло је много војника, и то најбољих. Он ради као и сви његови, тј. наопако.

б) Запета између реченица

1. Самосталне реченице које су блиске једна другој и које се наводе без свезица раздвајају се запетом; на пр.: Данак прође, ноћца дође.

Такве реченице могу бити у набрајању и стога се раздвајају

запетом, каогод и речи у набрајању; на пр.: Потребно је да све сврше: да почисте кућу, да донесу воде и да спреме ручак.

Самостално уметнута реченица у другу реченицу има запету и испред себе и за собом; на пр.: То се, сви тврде, десило око поноћи.

2. Од напоредних реченица неке се одвајају запетом од својих главних, а неке не одвајају.

а) *Супротне, изузетне* и *закључне* реченице одвајају се запетом; на пр.: Ја га храним, а он ме уједа. Сви су ту, само Иван није дошао. Јео си и ти с нама, дакле мораш платити.

б) Код *саставних* и *раставних* реченица запета се употребљава исто онако као и код везивања речи саставним (и, ни, па, те) и раставним свезицама (или, било — било). Кад, дакле, саставне или раставне свезице везују само две реченице, између тих реченица се не пише запета; на пр.: Ја им рекох и они ме послушаше. Он устаде па рече. Дотрчаше те га спречише. То ја не тврдим нити ће ико тврдити. Ви треба да победите или ће непријатељ освојити нашу земљу.

Ако се иза таквих реченица надовезују тим свезицама још и друге реченице, између њих ће се писати запета; на пр.: Он ће сам доћи или ће по ком јавити, или ће послати писмо. Турски га тобџија сагледа па потегне из топа, те га удари кросред плећа, и тако га прекине.

Испред свезице *па* запета се радо меће и после прве реченице: Он прво нападе остале, па се после окрену мени. Турски га тобџија сагледа, па потегне из топа итд..

3. Као што је случај код напоредних реченица, тако се и код зависних неке одвајају запетом од својих главних, а неке не одвајају.

а) *Погодбене, допусне* и *узрочне* реченице осећају се нешто самосталније према својим главним реченицама неголи остале зависне реченице, и стога се одвајају запетама од својих главних реченица; на пр.: Ако бих имао, дао бих ти. Остани овде, иако ти је то непријатно. Много се љути на тебе, што ниси свршио посао. (више примера стр. 18, 19 и 20).

Тако се исто осећају и *временске* реченице кад су испред својих главних реченица, јер су удаљеније од њихових предиката, и стога се одвајају запетама од њих; на пр.: Кад ме виде, препаде се. Кад нема посла, седи код куће.

Ако је временска реченица иза главне, она је ближа и спојенија с њеним предикатом и стога се не одваја од ње запетом; на пр.: Седи код куће кад нема посла. Нико не иде на рад кад киша пада (= за време падања кише). Чекај ме док се вратим (али: Док се вратим, чекај ме).

б) Тако се одвајају кад су на првом месту и скраћења свију тих реченица, тј. глаголски прилози и глаголски придеви; на пр.: Дружећи се с рђавима, и сам ћеш постати рђав. Не давши никаква повода томе, опет сам им крив. Не знајући никаква заната, морао је пропасти. Чујући Стојша из двора овај разговор, изађе и он пред змаја. То рекавши, баци новчић у поток. Обузети страхом, нисмо знали шта да радимо. Запитан и по други пут, ипак не одговори ништа. Остављени од свију својих, најзад се реше и отиду Турцима. Приморан да каже истину, заплака се и рече. Посустао од умора, није могао даље ићи.

Слична скраћења и инверсије покаткад се врше и обичним придевима; на пр.: Спремни на све, они су одбили предлог. Невешти у обрађивању земље (или: да обрађују земљу), вратили су се у варош. Немоћни да то издрже, предали су се непријатељима.

У инверсији и улози скраћених реченица јављају се и друге речи; на пр.: Непријатељ сваке напредне мисли, он је устао и против нас. Још као дете у школи, Јован је показивао такву склоност.

в) Глаголски прилози који нису на првом месту, него у самој реченици или иза ње, осећају се спојени с предикатом као његови обични додаци и не одвајају се запетом; на пр.: Мати му плачући одговори. Даде знак дигнувши руку. Пропашћеш радећи тако. Ви сте се огрешили остављајући их тако. Гали приближив се граду почеше да вичу.

Разуме се, ако је овакав прилог самостално уметнут у реченицу, он ће се одвајати запетама од њених делова као и уметнута реченица; на пр.: Петар је, судећи по свему, знао за све то. Матић, узевши једно с другим, има право.

Тако је понекад уметнут и инфинитив: Ми се, истину рећи, нисмо томе надали.

4. Запетом се одвајају од својих главних *последичне* реченице; на пр.: Свакога часа се препиру и свађају, да човек не зна шта да ради. Тако сам тешке послове тада радио, да се тога и сада сећам.

Ако је последична реченица самосталнија, онда њој прилази из главне реченице и прилог *тако;* на пр.: Све се то за трен ока десило, тако да нисмо знали шта да предузмемо.

Последична реченица која је тешње спојена с главном не мора се одвајати запетом: Он је толики да не може ући на врата. Преплаши се тако да пребледе.

5. Запетом се одвајају и *намерне* реченице, нарочито које су испред главних; на пр.: Опколио је цео град, да непријатељи не би где изашли. Рећи ћу још нешто, да би вам све било јасније. Науми да се здружи с аждајом, како би више зла чинио. Да би се све то разумело, потребна су нека објашњења.

Намерна реченица може бити и у тешњој вези с главном реченицом и тада се не одваја запетом: Дошао је да моли. Отишли су да лове. Послаше ме да берем цвеће. Желим да дођем. Жели да дођете. Моли да се смирите.

Та јача веза, сем по самом значењу, познаје се и по томе, што се таква намерна реченица често може заменити инфинитивом: Идем, мајко, просити девојку. Послаше ме цвеће брати. Жели доћи.

6. Не одвајају се запетом од својих главних *изричне* и *зависноупитне* реченице, јер им служе као субјекат или као објекат; на пр.: Прича се да не пристају. Чује се како вичу. Он каже да то није истина. Упита га шта је радио.

Ако се те реченице са тог свог обичног места преместе на прво место (инверсија), оне ће постати одвојеније од предиката и имати запету за собом; на пр.: Да то није истина, сви смо знали. Да ли ћу се вратити, рећи ћу после.

7. Не одвајају се од својих главних ни *начинске* реченице: Учинио сам као што си наредио. Ми пазимо ову децу као да су наша. Бежи натраг што брже можеш.

Кад такве реченице служе као додаци за неко споредно објашњење, онда се одвајају запетом; на пр.: Ја сам миран, као што видите. Отиди к њима и кажи им све, као што смо се већ и споразумели.

8. Код *односних* реченица може наступити неколико случајева.

а) Односна реченица може бити субјекат другој реченици и онда се такве реченице не растављају запетом; на пр.: Који је награђен нека изађе. Који нас одведоше говораху. Ко брзо суди брзо се и каје (али: Ко брзо суди, тај се брзо и каје, — јер има два субјекта).

б) Односна реченица може бити атрибут неког имена и онда се не одваја запетом: Рад који је леп свакоме се допада. Човек који много тражи рђаво пролази. Тражи земљу где (= у којој) поморанџе зру.

в) Тако исто, односна реченица не одваја се од неке заменице с којом чини један појам; на пр.: Онај који се противи биће кажњен. Све што се дешава око нас важно је. Ја сам тај који се противи. Он скупља све што народ пева. Сећам се свега што је било.

г) Односна реченица може бити апозиција неког имена и онда се одваја запетом од тог имена: Позову Милића, који је био поуздан човек. И тако они Милоша, који је иначе вредан човек, не хтедоше примити у службу.

д) Ако односна реченица почиње односним прилозима (куда, где, колико) и долази после главне реченице, онда се не одваја запетом; на пр.: Трава не расте куда војска прође. Иди тамо где се Бог моли. Уради онолико колико ти је наређено.

Ако је која од таквих реченица самосталнија, као нека апозиција, или ако се премести на прво место, онда се она одваја запетом; на пр.: Хајдуке опколе онде на вису, где се бише од јутра до мрака. Куда војска прође, трава не расте. Колико људи, толико ћуди.

9. Каогод што се глаголски прилози и придеви са својим додацима или целим реченицама премештају напред и одвајају запетом (тач. 3, б), тако се и понеко име или заменица с односном реченицом меће напред и одваја запетом, ако се осећа као самосталнији додатак; на пр.: Са разлога које смо изнели мало пре, Срби су се морали покорити. Сем тих сведока који су свима познати као добри људи, ми смо могли довести и друге. Онакав какав је био, није могао ући у друштво.

Понекад таква инверсија и даље се осећа тесно спојена с главном роченицом и стога се не одваја од ње запетом; на пр.: У кући коју си ми купио не може се становати.

10) Ако су у инверсији какве обичне речи, онда се и оне одвајају запетом, ако су наглашене, а не одвајају, ако нису; на пр.:

Према свему томе, наш је положај врло критичан. Противно сваком очекивању, он се није вратио. Као и у свакој другој прилици, он је и сад радио на своју руку. Као философ, Цицерон се угледао на Грке. Из тих и других разлога, ми нисмо могли пристати на то. — Сутра у осам сати пре подне почећемо рад.

11) Због стилизовања или скраћивања реченица, често тесне спојене речи долазе у такав положај да им је значење истакнутије и јасније кад се издвоје запетом; на пример:

Што омиље, не омрзну.

Зло рађење, готово суђење.

Без муке нема науке, а без науке напретка.

12) Противно томе, свезе: *али кад* (ако, пошто), *јер кад* (ако, пошто) *и кад* (ако, пошто), *али ако* итд. припадају различним реченицама, али су у изговору тесно спојене и не раздвајају се запетом; на пр.:

Били су немирни, али кад он уђе, умирише се. Пази да не погрешиш, јер ако погрешиш, рђаво ћеш проћи. Обећао сам им и ако дођу, све ћу им дати.

IV Тачка и запета

1. Овај се знак пише после реченице кад за њом долази друга реченица која је према њој доста самостална, али опет није толико, да би се од ње могла раставити тачком; на пр.: Дакле чуј, свети патријарше, глас народа нашега; прихвати нашу понуду; узлети над обичне људе; узвиси се међу изванредне духове. Има земаља које су страховите лепотом својом; има их које су чудноватe суморношћу својом; има их врло брдовитих, а има и сасвим равних. Језик је праведников сребро одабрано; срце безбожниково не вреди ништа.

2. Тачка и запета растављају групу речи једне врсте од групе речи друге врсте; на пр.: Око старца на гомиле леже средства сваке муке, леже знаци сваке силе: плузи бране, српи, грабље; топи, пушке, копља сабље; длијета, пиле и шестари; весла, сидра и кормила. Енклитике су ове речи: сам, си, је, смо, сте, су; ме, те, ми, му; ли.

V Наводници

1. Прва половина наводника стоји испред, а друга иза нечијих речи које се наводе онако како су речене. Ако те речи долазе иза речи којима се казује ко говори, онда пред наводницима стоје две тачке. На пр.: Онда стриц онога момка рече цару: „Сад ћемо му заповедити друго што заиста неће моћи учинити.“ „Шта сад да радимо?“ упита старац. „Боже, шта ћу ја сад?“ говораше она кроз плач. „Узми овај орах,“ рече му жена, „и чувај га до потребе.“

Често нам је згодно или потребно да туђе речи уплетемо у свој говор и онда се наводницима обележава да нису наше; на пр.: Не мрзите ближње своје, него „љубите и непријатеље своје“.

Народне изреке и сличне реченице не морају се обележавати наводницима, јер су опште природе и свакоме добро познате; на пр.: Добро вели народ: Ко се дима не надими ватре се не нагреја. Лепо ће они живети, јер врана врани очи не вади.

2. Наводницима обележавају се натписи, речи које се истичу из подругивања и речи које потсећају на нешто познато; на пр.: Дошла нам је „Босанска вила“. Купио сам Гундулићева „Османа“. А сад да видимо о чему говори наш „песник“ у тој својој „драми“. Овако мисли ваш „поштоваоц“ (потсмех коме за погрешку у језику). »Златно“ се доба више не може вратити.

3. За употребу овога знака у народним песмама и за случај где га треба удвојити нека послужи овај пример:

Вели њему Краљевићу Марко:
„Дођоше ти до две сиротице,
„Да нараниш леба бијелога
„И напојиш вина црвенога,
„А ти велиш двема сиротама:
„„Ид’ одатле један људски гаде!
„„Не гад’те ми пред господом вино!““

VI Прекидни знаци

1. Цртица се пише где се говор прекида и тако стоји место каквих изостављених речи; на пр.: То није лепо да ви —, али је најбоље ћутати. Он ће на то рећи: „Зар ти ниси никад мени —,“ и наједанпут умукне.

Место цртице могу се ставити и неколике тачке; на пр.: Ја ћу вас.... али шта говорим! За вас су све казне мале.

На муцање у говору и уопште на испрекидан говор боље потсећају тачке него цртица, и зато су оне ту боље; на пр.: Никад се ја... овај... не бих надао.... муцаше Стева. Слушај, куме, али... ето видиш... деца, па се заигрила.

Прекидање могу обележавати и дветри цртице (— — —).

Тачке се пишу и место изостављених слова; на пр.: Ту су били Милић, Сава, Милу..., не, не, хоћу рећи Богдан.

2. Место да писац у разговору двају лица употребљава наводнике, он често само почетним цртицама одваја говор једнога лица од говора другога лица и тиме претставља ток разговора простије и јасније; на пример:

На то ће он:
— Ну, шта је?
— Ја бих те нешто замолио.
— Добро, говори.
— Да ме пустиш да идем.

3. Овим се знаком одвајају, боље него запетом, нечије речи или какав пример од речи онога који говори; на пр.: Љубите и непријатеље своје — вели Исус Христос. Тако, истина, може се рећи: идем спавати, — али је чешће: идем да спавам.

4. Цртица се пише при окрету реченице у нешто неочекивано или супротно дотадашњем току мисли; на пр.: Онамо те лепе ствари чекају — јад и мука! Ја очекујем од тебе вола, а дође ми — јагње!

5. Цртице се могу употребити место запета с обе стране уметнутих реченица, ако су ове самосталне према реченицама у које су уметнуте; на пр.: Ко купује што му не треба — говорио је покојни отац — продаваће оно што му треба. Он ме је — Бог нека му суди! — и довео до просјачког штапа.

6. Напослетку, цртица се може ставитити између бројева место предлога *до*, на пр.: Рат је трајао 1914—1918. Школа има 50—60 ђака. Тако се обележавају и крајње тачке некога правца или пута: Београд—Скопље.

VII Узвичник

1. Узвичник употребљава се после различитих узвика у чуђењу, жељи, јаче наглашеној заповести, заклињању, радо-

вању и јаче наглашеном дозивању; на пр.: Да красна момка! Срећно путовао! Проклет био! У здравље да се видимо! Нека иде без трага! То је тако било, части ми моје! Напред, соколови! Не мене, Тимо! викну Живко. Јунаци! спомените се итд.

Ако таквих израза има два или више један до другога, па самостално стоје један према другоме, онда се иза сваког ставља узвичник; аколи то није случај, узвичник долази само иза последњег израза; на пр.: Добро јутро, децо! Честит вам Божић! У здрављу и други дочекали! — Прођи ме се, Бог с тобом! — Не лудујте, предајте се!

2. Узвичник се пише још иза реченица којима се казује нешто чудно, необично подругљиво или смешно; на пр.: Оваки људи мисле да је срамота признати своје незнање и учити оно што се не зна; а друге учити и у ономе што сами не знају, да је слава и част! Нарочито се радујем што си тако лепо разумео моје писмо! (тј. наопако). Некој девојци паде једном на ум да види себе каква је кад спава; зато дође к огледалу, стаде преда њ и зажмури!

3. Понекад се могу наћи здружени упитник и узвичник. То бива онда кад ко уједно и пита и чуди се; на пр.: По твоме мишљењу, дакле, школа је тамница?![1]

VIII Упитник

Упитник стоји иза независних упитних реченица; на пр.: Шта си чуо? Ко је тај човек што је дошао? Како ћеш поћи, кад не можеш од кише? „Где си био?“ запита ме отац. Јесам ли ја ово или ко други?

Ако има две или више упитних реченица међусобно самосталних, онда се иза сваке ставља упитник; аколи нису доста самосталне, упитник се пише само иза последње; на пр.: Где си био? Шта си радио? — Нађе ли онога човека? Шта говоре о њему? Може ли се с њим радити што? — Ко није сагрешио, ко ли неће? — Колико је мртвих, колико рањених и колико заробљених?

---

[1] У почетку писма многи пишу: Драги брате! Поштовани Господине! а треба: Драги брате, Поштовани Господине, — јер то нису узвици, него обични вокативи.

Такав вокатив сматра се као наслов, као нешто засебно, и стога се ту после запете не пише у почетку писма мало слово, него велико.

IX Везица

Кад се при писању тако заврши ред, да се један део које речи мора пренети на почетак другог реда, онда се иза онога дела на крају пише везица. Сама реч не може се делити где се хоће, него дељење иде по слоговима. Слог је целина која се одједанпут изговара, а постаје од једног или више гласова. Ако је од два или виши гласова, сви иду заједно и стога се једносложне речи не смеју растављати, на пр.: *то, све, друг, стар, свет, чврст* итд.

При дељењу речи од два или више слогова, односно при употреби везице, треба пазити ни неколико случајева.

1. Растављају се два самогласника који су један до другога; на пр.: *да-о, чу-о, виде-о* итд.

2. Ако један сугласник стоји између два самогласника, он припада другоме; на пр.: *но-га, Ми-лу-тин, го-во-ри-ти, пр-во, кр-ва-ва* итд.

3. Два сугласника између два самогласника чине слог са самогласником иза себе у ова два случаја:

а) кад је први сугласник *с, ш, з, ж:* ла-ста-вица, пове-смо, ла-ска-ти, пу-шка, бра-шно, ка-зни-ти, Гро-зда-на, ду-жник, дру-жба;

б) кад је други сугласник *л, љ, р, в, ј,* а први ма који, сем л, љ, р, в, ј, н: све-тлост, па-жљив, сма-тра-ти, ка-кво-ћа, ору-жје, класје; али: ор-ла, љу-бав-љу, мар-ва, бор-је, вој-вода, не-про-мен-љив.

Од овога се правила изузимају речи у којима је иза сугласника *в* и *р* слог *је* од ѣ (јата), јер у њима *вје* и *рје* чини један слог; на пр.: го-рје-ти, по-вје-смо (упореди у источном говору: ко-рен-чић, го-ре-ти, пове-смо).

4. У свим другим приликама два сугласника у средини речи раздвајају се и први припада првоме, а други другоме слогу: мај-ка, слам-ка, тан-ко, он-да, врап-ци, стар-че, тор-ба, воћ-ка, леп-ши, лак-ши, диг-ну-ти, лоп-та.

5. Кад је у средини речи више од два сугласника заједно, поступа се по предњим правилима, полазећи од последњега сугласника; на пр.: у речи *срп-сти с* и *т* иду заједно, а *п* и *с* се раздвајају; у речи *рот-ква к* и *в* иду заједно, а *т* и *к* се раздвајају; у речи *је-згро-вит г* и *р* иду заједно и *з* и *г* иду заједно, те тако сва три сугласника иду заједно;

тако исто у речима: *о-штро, јуна-штво* (али; *цар-ски*); примери за четири сугласника: *цар-ство, божан-ство, побра-тим-ство.*

6. Сложене речи растављају се на саставне делове, дакле без обзира на предња правила:

нај-одлучнији, од-уларити, ис-терати, ис-правити, над-живети.

7. У случајевима кад се сугласник прве састављене речи губи, дељење слогова иде по општим правилима: *и-сисати, и-шетати.*

8. Када је почетна реч својим завршетком ушла у корен друге речи, те се више и не познаје, онда ће се ту слогови делити по општим правилима: *о-те-ти* (*от* се више и не осећа као предметак), *у-зе-ти* (тако исто овде се *уз* не осећа као предметак), *о-ти-ћи; ра-зум* (а не *раз-ум*), итд.

9. При преношењу једног дела неке речи на почетак новог реда треба избегавати преношење једног само самогласника (чини-о), јер он ту може изгледати као засебна реч и створити забуну.

10. Сем службе за преношење једног дела речи, везица се још узима да одвоји наставак од основе или да споји две речи посебних значења у целину; на пр.: жен-а, жен-е, плет-у; Кара-Ђорђе, Будим-Пешта, Ризван-бег, српско-турски рат.

11. Најзад, везица се узима и при скраћивању речи: г-ђа, д-р итд.

X Заграда

1. У заграду се међу речи или реченице које служе за објашњење, а немају граматичке везе с правим смислом реченице; на пр.: Изишавши у трећи час (ујутру око девет часова), виде друге где стоје на чаршији беспослени. Тамо је био митрополит и ђакон Јанићије (потоњи владика ужички). Кромпири се онамо врло мало сеју (више као реткост него потребе ради), премда би могли бити од велике користи.

2. Самостално уметнуте реченице одвајају се не само запетама (стр. 102 тач. 1) или цртицама (стр. 109 тач. 5), него и заградом.

3. Заградом се обележава у граматици нестално *а* и двојака употреба неке речи, на пр.: враб(а)ц, порез(а).

Други део заграде, меће се као и тачка иза бројева или слова при означавању одељака: 1), 2); а), б) итд.

XI Апостроф

1. Овај се знак пише место ког сталног самогласника који је изостављен. То изостављење већином се врши у песмама, ради метричких потреба, а само погдекад у прози; на пр.: Скин' оружје, незнана делијо, па нос' главу куд је теби драго. Помоз' Бог! Стан'те људи! Је л' дошао?

2. Апостроф не треба писати место несталног *а*. Дакле: к мору (ка кући), с оцем (са стрицем), с мајком (али: Да с' нагледа мора и лепоте сваке — јер ту је самогласник *е* сталан и кад се, стиха ради, изостави, мора се место њега метнути апостроф).

Тако исто, уз крње инфинитиве *дођ, чинит* итд., који се могу јавити у приповеткама са села, не треба стављати апостроф.

X Други знаци

1. Знак ^ се ставља на крајњи самогласник генитива множине, да се њиме покаже, ако је потребно, да је тај облик генитив множине; на пр.: *облака̂* за разлику од *о̏блāка,* генитив једнине.

2. За ненаглашене дужине (на пр. у граматикама) употребљава се хоризонтална цртица (-) над вокалом, на пр.: *дѐвōјка, чинōвник* и др.

ПРАВОПИС

ПРВИ ОДЕЉАК

I Азбуке

1. У српскохрватском књижевном језику употребљавају се две азбуке: ћирилица и латиница.

2. Сем разлике по облику слова, ове азбуке разликују се једна од друге и по томе што се за три гласа у ћирилици употребљава по један знак (*љ, њ, џ*), а у латиници по два: за *љ* — *lj*, за *њ* — *nj*, за *џ* — *dž*. Глас *ђ* има у латиници знак *đ*.

3. За обележавање самогласничког р испред или иза самогласника може се употребити апостроф: *умр'о, тр'о, простр'о, гр'оце, сур'жица.*

II Писање великих и малих слова

1. Велико слово пише се у почетку реченице, просте или сложене: *Тада настаде тишина. Сви смо морали чекати док не дођу и остали.*

2. Велико слово пише се после две тачке у почетку директног говора, на пр.: *Он на то одговори: „Пристајем на све.“*

3. Велико слово пише се у почетку наслова: *Гоњење хришћана, Сеоба народа*, итд.

4. Имена лица, народа и имена уопште пишу се великим почетним словима: *Сима Милутиновић, Петар Петровић Његош, Хајдук-Вељко, Краљевић Марко, Јован Ђак, Србин, Француз.*

Када се уз име наводи и занимање, титула и сл., онда се ти називи, ако не улазе у име, пишу малим словима: *св. Сава, Смаил-ага, краљ Милутин* и сл.; али: *Хајдук Вељко.*

5. Великим се словима пишу и имена богова, звезда и животиња: *Аполон, Влашићи, Шарац.*

Бог у значењу хришћанског бога пише се великим словом; а као заједничко име — малим, на пр.: *У различним религијама различни су и богови.*

6. Присвојни придеви на: *-ов , -ев , -љев , -ји , -ији, -њи* и *-ин* од речи које се пишу великим почетним словом, — такође се пишу почетним великим словом: *Миросављево јеванђеље, Кочина крајина, Маркова сабља.*

7. Географска имена, било од једног дела било од више делова, пишу се великим почетним словом свих самосталних или полусамосталних делова својих.

Придеви од таквих имена пишу се малим почетним словом: *Балканско Полуострво, Шар-Планина, шар-планински, Београд, београдски, Дуго Село, дугоселски.*

8. Иако се називи народа и становника градова, области и сл. пишу великим почетним словом, придеви од њих изведени пишу се увек малим: *Србин — српски, Сремац — сремачки, Загрепчанин — загребачки* и сл.

9. Великим словом пишу се сви називи установа, улица, књига, листова, празника, као на пример:

Горски вијенац, Стари завет, Српска краљевска академија, Божић, Нова година и сл.

Кад се од ових назива могу градити придеви, они се пишу малим словом: *Божић — божићни* и сл.

10. У називима у којима поједине речи могу мењати место, само се прва реч пише почетним великим словом.

Таковска улица или *Улица таковска, Врачарски срез* или *Срез врачарски, Београдска општина* или *Општина београдска* и сл.

11. Кад се називи скраћују у једну реч, онда се та реч пише почетним великим словом: *Општина* место *Општина београдска, Академија* место *Српска краљевска академија;* али: има различних *академија.*

12. Све друге категорије назива и речи пишу се малим почетним словом, како идејних и других покрета, тако апстрактних или збирних именица које значе народ; називи који потичу од заједничке вероисповести, заједничких културних, верских и политичких обележја итд.; називи годишњих времена, месеца, дана и недеља итд.: *источно питање, француска револуција, светски рат; словенство, српство; хришћани, фра-*

њевци, демократи, латински језик и сл.; *лето, март, понедељак* итд.

13. Речи из почасти употребљене у непосредном обраћању пишу се великим почетним словима: *Ви, Ваш, Господине, Краљу, Господине Министре;* тако исто и при употреби титула: *Његово Величанство, Њ. Светост.*

14. Кад се ове титуле скраћено наводе, и тада се пишу великим словима. На пр.: *Њ. В. Краљ* или само *Краљ* у томе смислу; *Патријарх* у смислу *Њ. Св. Патријарх, Свети Отац Папа* или *Папа.* Тако исто и кад се по занимању наводи једно лице; на пр. *према одлуци г. Министра просвете* и сл.

III Одвојено и састављено писање речи

Заједно или састављено пишу се они делови сложене речи који у сложеници губе своје самостално значење и дају нову реч или којих се облик изван сложенице изгубио: *сутра, ономадне, убудуће, напречац, заиста* итд. Да напоменемо само неке појединости.

1. Свезицу *еда* треба писати као једну реч.

2. Иако се упитно *ли* пише одвојено од речи уз које стоји (*да ли, писа ли* и сл.), у *неголи, камоли, толи, аколи* треба га писати састављено, јер се ту изгубило значење упитне речце.

3. Одрично *хоћу* треба писати као једну реч, дакле: *нећу нећеш, неће* итд., исто онако као што се пише одрично *јесам* и *имам: нисам, немам.*

4. Концесивну свезицу *иако = премда* треба разликовати начином писања од две засебне свезице *и ако* (саставне и погодбене); на пр.: *Иако је живот тежак, и најнесрећнији жели да га продужи;* али: *Ми смо спремили све, и ако не буде ружно време, изаћи ћемо у поље.*

5. *Год* има два значења и двојаку употребу: дистрибутивно значење, са одвојеним писањем *год* (које има тада и свој засебни акценат): *Ко год зна, нека каже,* и неодређено значење, са састављеним писањем са речју којој даје такво значење: *кадгод, когод* и сл. Тада *год* нема засебног акцента: *Ако когод (= неко) зна, нека рече.*

6. Када се у сложеним речима једним делом одређује други, тада се оба дела пишу заједно: *североисточни, српско-православни, јужнословенски, мркожути, многопоштовани.*

Овде треба ставити и придев *српскохрватски* или *хрватскосрпски.*

7. Када у сложеним речима саставни делови значе засебне предмете, између њих се ставља везица: *српско-турски рат; Француско-српски речник; црно-жута застава* (са напоредним бојама црном и жутом); *моравско-вардарска долина* и сл.

8. Прилошко *по* чува своје засебно писање само онда када чува своје засебно дистрибутивно значење, на пр. *по који пут? по десет пута* итд. Али када је значење у вези изгубљено, па је добивено значење којим се само или појачава или ограничава значење речи којима се то *по* додаје, онда се пише састављено са дотичном речју: *понеки = неки, понекад, покаткад, покашто = кашто, повелики* (прилично велики), *понајбоље* и сл.

9. Има целих израза који су постали сложенице и тада их треба писати као једну реч. На пр.: *уосталом, углавном, поготову, уопште, богзна какав, пошто пото, кадикад, будзашто, напослетку, отприлике, напамет, наизуст* итд.

10. Али када се саставни делови израза осећају још као засебне речи, они се тако и пишу, и поред тога што израз почиње добијати значење једне речи: *чији му драго, који му драго, на жалост, на пример, без сумње, у сусрет, од прилике до прилике* и сл.

11. Тако исто и у скамењеним изразима који значе једну реч, делови се не одвајају чим се не осећају као засебне речи: *оченаш, Сокобања, Бањалука* (ген. једн. *Бањалуке*; али се може писати и *Бања Лука*; тада има у ген. *Бање Луке* итд.).

12. Када уз *подне* стоји предлог, он се пише одвојено: *око подне, у подне, пре подне, после подне.* То бива и у оним случајевима кад почињу добијати такви изрази именичко значење: *цело пре подне, свако по подне.*

ДРУГИ ОДЕЉАК

I О самогласницима

1. Треба пазити на правилно писање *е* и *и* код глагола на *ети* и на *ити* (*оболети*, а не: *оболити*).

2. У неким именицама *л* у наставку *лац* (*жетелац, неваљалац* и др.), када се непостојано *а* губи, даје *о*: *жетеоца, жетеоцу* (ген. мн. *жетелаца*); у другим се речима *л* задр-

жава увек: *неваљалац, неваљалца, неваљалцу*; *анђелак, анђелка* итд.; у некима, опет, узимају се оба начина: *сеоце* и *селце*, *криоце* и *крилце*, итд.

3. Када се *л* код придева испред *н* не претвара у *о*, онда оно остаје непретворено у целој промени: *сталан, стални, стално* и сл.; када се претвара у *о*, онда остаје у њима *о* у целој промени: *мисаона, мисаон, мисаони*; *смеона, смеон* и сл.; *осиона, осион, осиони* и сл.

II Књижевни изговори

У књижевном се језику допуштају два изговора старога гласа јат (ѣ): источни, у којем се тај глас замењује гласом *е*, и јужни, у којем се исти глас у дугим слоговима замењује гласовном групом *ије*, а у кратким — гласовном групом *је*.

Отступање у *источном* изговору од поменуте замене гласа јат гласом *е* допуштају се у овим случајевима:

а) у *нисам, ниси, није* итд. (место *несам, неси*, итд.);

б) у компаративима, као: *новији, старији* (место: *новеји, стареји*);

в) у имперфекту, као *плетијах*; али тамо где је у основи јат — остаје *е*: *смејах, смехај се, умејах* и др.; такво је и *бејах*;

г) у облицима у којима јужни изговор има и *их* и *ијех*, *тих* и *тијех* и сл., источни има *и* (*тих, добрих*).

За јужни изговор вреде ова правила:

1) У ген. мн. *је* се не дуљи у *ије*, већ остаје као *іē* (*је* дуго): *мјѐсто, мјѐстā; вјѐра — вјѐрā*, итд.

2) Од два могућна наставка у јужном изговору код заменица и придева *ијех* и *их*, *ијем* и *им*, *ијема* и *има* — треба употребљавати само облике са *и*: *их, им, има*; *добрих, добрима* и сл.

3) У облицима где се *је* дуљи испред сугласничке групе у којој је први сугласник *м, н, њ, л, љ, р* и *в*, — јат се не претвара у *ије*, већ остаје као *јē* (дуго): *прѝдјевак — прѝдјēвка*; *вѝдјети — вѝдјēвши*; *кòљено — кòљēнце*.

4) У хипокористичким се облицима *је* дуљи такође у *јē*, а не у *ије*: *дјѐвōјка — дјéва*; *дјѐд — дјéдо*; *дјѐвер — дјéша*; затим и у овим речима: *вјéштац* (према *вјѐштица*), *замјéрати* (према *зàмјерити*).

5) Када се *је* од краткога јат находи иза сугл. *р*, онда се *ј* губи: *нàпријед — нàпредак*; *брѝјег — брѐгови*; *прѝјек — прѐчи*; али у: *рјечник, рјечит, рјечица, рјечина, рјешавање, рјеђи* и код вишесложних глагола остаје *је*: *горјети, старјети* и сл.

6) Кад се кратко јат находи испред *о* или *ј*, оно прелау *и*: *цио, гријати* и сл.; али ипак има: *јео* и *ио*; *врио* (глагол) и *врео* (придев).

7) Гласовна група *је* од краткога јат када се нађе иза *т* или *д* — не спаја се са тим гласовима у *ћ* и *ђ*, већ остаје неизмењена: *тјерати, дјевојка*.

8) Када се *је* од гласа јат находи иза *л* и *н*, оно се спаја са тим гласовима образујући умекшане гласове *љ* и *њ*, иако се *љ* и *њ* у латиници пишу са два знака: *љепота, његовати* и сл. — *ljepota, njegovati*.

9) Месна имена и лична презимена у којима је било јат пишу се онако како се изговарају у крају у којем су поникла: *Београд, Пљевља, Бијело Поље, Бијели Бријег, Сплит, Бјеловучић, Слијепчевић*, итд.

III Писање гласа ј

1. У речима изведеним од речи са гласовном групом *-иј-* у основи *ј* се не пише када се у извесној речи *-иј-* налази пред сугласником: *убијати, убица, убиство* и сл.; *Шумадија — Шумадинац, Илија — илински* и сл.; само када је реч изведена придевским наставком *-ски*, допуштају се, према утврђеном обичају, два начина: без сугласника *ј* и са тим сугласником. Дакле: *шумадиски* и *шумадијски, теориски* и *теоријски* и сл.

2. Када се *иј* находи испред *и*, може се *ији* писати и као *и*: *тестија — тестијица* и *тестица; Илија — Илијић* и *Илић*; *терзија — Терзијић* и *Терзић*.

3. Када се у речи находи у основи *ј*, оно се чува и у изведеној речи пред самогласником и у промени: *Радоје — Радојица, издаја — издајица; сјај — сјајити, калај — калајисати*, а према овоме и: *ограјисати, Марија — Маријом, Италија — Италији*, итд.

4. *ј* на крају речи, према утврђеном обичају, у групи гласовној *иј* пише се у овим случајевима:

а) у туђим речима: *гениј, критериј* и сл.;

б) у императиву од једносложних глагола са *и* у основи: *биј, пиј, миј* и сл.; одавде се *иј* преноси и у множину: *пијмо, пијте; бијмо, бијте* (противно тачки 1: *убица*).

5. Када је на првом месту самогласник *и*, а иза њега су други самогласници, сем самогл. *о*, тада се између самогл. *и* и тих самогласника пише *ј*; дакле: *ија, ије, ију: пријати, специјални, пријем, фијук* и сл.; али: *иоле, носио, водио* и сл. У облицима као *Марија̂м, Италијо, Италијом ј* се употребљава по т. 3.

Кад је на другом месту самогл. *и*, а на првом ма који други самогласник, онда се међу тим самогласницима и самогласником *и* не пише *ј*: *таин, даире, наиме, поимати, истину* и сл.; испор. т. 3.

6. Присвојни придеви на *ји* како се изговарају тако се и пишу (*ји* и *ији*): *Божји* и *Божији; човечји* и *човечији; дечји* и *дечији*.

7. Присвојне заменице имају једино облике на *ији, ија* и сл.: *чији, свачији, чија, свачија* и сл.

8. У страним речима које се почињу са *е*, додаје се *ј* испред *е* само онда када је оно према изговору оправдано: *Јерина, јерес, Јелена, Јеврејин* итд.; али кад се код страних речи употреба тога сугласника колеба, он се не пише. Дакле: *Европа, еспап, ексер* и сл.

ТРЕЋИ ОДЕЉАК

I О групама самогласника

1. Два самогласника у сложеним речима када се једна реч једним завршује, а друга другим почиње, пишу се без икакве промене: *поодјутрити се, суочити се* и сл.

2. Када се групе самогласника нађу у средини речи или на крају, оне се сажимају, ако су једнаки самогласници: *со* (соо), *во, коца* итд., сем у сложеницама као *црноок* и сл.; иначе се оба самогласника пишу: *као, иоле, беочуг, јаук* итд.

II Удвајање сугласника

Удвојени сугласник допушта се само у суперлативу када се суперлативно *нај* налази пред речју која се почиње сугласником *ј*:

најјачи, најјуначнији и сл.

III Једначење сугласника по звучности

Сугласници у групи једначе се по звучности тако да се први сугласник управља према другом: ако је други звучни, мора бити и први; ако је други мукли, мора бити такав и онај који је пред њим.

Али кад се сугласник *д* находи у речима пред наставком *ски* или *ство*, он се у писању не мења; *Београд—Београдски, град—градски, господа—господство, средство*, итд.

У свима другим случајевима врши се једначење по звучности и сугласника *д* као и свих осталих сугласника. На пр.: *отсећи, отшетати, отцепити, потчинити, претседник* и сл.

IV Групе различитих сугласника

1. Када су сугласници различни по другим особинама, а не по звучности, они остају неизмењени у групама:

а) *зљ, сљ, зњ, сњ* у вези предметка са глаголом: *разљутити, изљубити* и сл. (а не *ражљутити, ижљубити* и сл.);

б) *ћн* (а не *ћњ* или *тњ*, или *тн*): *божићни;*

в) *ћњ*: *вођњак* (а не *вотњак* и сл.);

г) *ћц* (а не *јц* или *ц*): *жећца, ноћца* и сл.

2. У неким речима *нп* прелази у *мп*, док у другим остаје непромењено; на пр.: *стрампутуца, зелембаћ, химба* и сл.; али: *једанпут* и сл.

V Губљење сугласника

1. Када се у речима стекну различни сугласници, неки се од њих у нашем изговору губе, тако да се по правилу и не пишу:

отац: *оца* (од *отца*), *очевина* (од *отчевина*); *додатак*: *додаци* (од *додатци*); *уметак*: *умеци*; *судац*: *суца* (од *судца*) и сл.

2. У будућем времену не треба писати *т* или *ст*: *писаћу* (а не *писат ћу*), *пашћу* (а не *паст ћу*) и сл.; али: *ја ћу писати, доћи ћу* и сл.

3. Пред наставком *ски* и *ство* могу се у говору *д* или *т* претворити са гласом *с* у *ц* (*грацки*) или отпасти (*браство*), али се у писању увек задржавају: *градски, братски, господство, братство*.

4. Испред гласовне групе *шт* не пише се *т* у овим и њима сличним речима: *госпоштина, каштo, рашта, хрваштина*.

5. Када се наставак *ски* находи иза основе на сугласник *ћ*, — *с* се не пише: *никшићки, тршићки, пећки* и сл.

6. Није добро: *шеница, тица* итд., него треба писати: *пшеница, птица, пчела* итд.

7. Старије облике *тко, свашко, нешко,* уколико их још има, треба замењивати обичнијим: *ко, свако, неко.*

ЧЕТВРТИ ОДЕЉАК

Транскрибовање туђих речи и имена

1. Туђе речи које књижевници позајмљују пишу се онако како се у језику од којега се позајмљују изговарају. Ако наш језик нема слова и гласова којима би се транскрибовали гласови и слова других језика, они ће се обележити најближим гласовима нашег језика.

На пр. франц. *и* бележиће се нашим *и* (sujet = сиже); фран. *оп, еп, іп* пред сугласником и на крају речи означава се слогом *он, ан, ен,* итд.

2. Када су сугласници нагомилани на крају страних речи, онда за њих вреде ова правила:

а) Сугласници: *с, з, ш* и *ж; р, л, м* и *н; х, ј* и *в,* не одвајају се вокалом *а* од сугласника пред којим стоје; на пр.: *Дамаск, ађутант, обелиск, концерт, парламент;* али *зам* у: *бољшевизам, плеоназам, радикализам* и др.

б) Сугласници: *т* и *д; к* и *г; п* и *б,* одвајају се вокалом *а* од сугласника: *р* и *л*; *м* и *н*: *Петар, Александар, скиптар, Кадам, Патам* и сл.

в) Када један од сугласника *т* или *д*; *к* или *г*; *п* или *б,* стоји пред другим од тих истих сугласника — у неким речима се одваја вокалом *а* (*Египат*); у некима се може одвајати (*факат и факт, дијалекат* и *дијалект*); а у некима се не одваја (*пакт, такт, запт*).

3. У генитиву множине умеће се непостојано *а* међу саставне делове свију сугласничких група сем оних које почињу сугласницима *с, ш, з* и *ж*; на пр.: *патријараха, ађутаната, псалама, карата, катедара* и сл.: али: гâздā, кâстā, обелиска итд.

4. И лична имена, презимена и географска имена, била она словенска или несловенска, треба писати фонетски, тј. онако како се изговарају у дотичном језику. Када изговор њихов знатно отступа од изворног писања, потребно је да се, поред фонетски обележеног назива, стави у заграду и изворни, или обрнуто; на пр.: *Шо* (*Shaw*) или *Shaw* (*Шо*).

5. Када је потребно наше речи, нарочито лична и географска имена, изнети у актима и списима намењеним иностранству, она ће се писати или нашом ћирилицом или нашом латиницом, према томе да ли је потребно употребити у њима ћирилицу иии латиницу. У путним исправама за иностранство, у законским прописима за странце, у конвенцијама међународног карактера, на географским картама латиницом писаним — та имена писаће се: *Beograd, Đunis, Gradište, Ilidže, Stojšić, Mažuranić, Đorđević, Džamonja, Pančevo, Pelješac, Sokobanja* и сл.

6. Од два назива неког страног места узима се онај који је савременији, на пр.: *Минхен,* а не *Монаков; Дрезден,* а не *Дражђани; Лајпциг,* а не *Липиско,* итд.

7. Заједничке именице позајмљене из словенских језика, уколико се не наводе у оригиналном изговору, добијају у нашем језику гласовни облик као да су у њему поникле; на пр.: *сујетан, обиље, жртвовати, скрушен, савршенство, искушење.*

8. Облик имена земаља, градова и лица узетих из туђих језика удешава се, полазећи од рода тих имена, према особинама нашега језика, и даље се према њима он и мења. Тако, *Vendée — Вандеја, Champagne — Шампања, Жуковская — Жуковска, Ясная Поляна — Јасна Пољана, Versailles — Версај, Достоевскій — Достојевски* и сл.; у *Версају, код Достојевског, на Јасној Пољани, г-ђи Жуковској,* итд.

Али има и случајева када страни називи толико отступају од наших народних да се њихов облик мора оставити у потпуности не само у номинативу него и у осталим падежима; на пр. генитив једнине: *Гете — Гетеа, Мара — Мараа, Верди — Вердија, Вердијев, Нанси — Нансија.*

Иначе, кад год је могуће мењати их по особинама нашег језика, тако ваља и чинити: *Шевченко — Шевченка, Петрарка — Петрарке, Тасо — Таса, Молијер — Молијера, Петровска — Петровској, Толстој — Толстоја* итд.

9. За употребу речи из класичних језика код нас нема сталних правила, него ћемо их употребљавати онако како су преко школе и школске наставе уобичајене; на пр.: *Парис* (према номинитиву), а не Парид (према основи); *Цицерон* (према основи), а не *Цицеро* (према ном.); *мецена,* а не меценат; *Атина,* а не Атена или Атене (plur.); *хемија,* а не *кемија; историја,* а не *хисторија; Солуштије* (али: *јул* или *јули* од *Julius*); *Овидије,* а не *Овид;* итд.

САДРЖАЈ

Стр

Предговор 3
Предмет синтаксе 5

РЕЧЕНИЦА 5

Проста реченица 5

А. **Субјекат и предикат** 6

I Субјекат 6
II Предикат 7
III Слагање предиката са субјектом (конгруенција) . . . 8

Б. **Додаци** 11

I Глаголски додаци 11
II Именски додаци 12
III Именско-глаголски додаци 13

Сложена реченица 13

А. **Напоредне реченице** 14

I Саставне (копулативне) реченице 14
II Раставне (дисјунктивне) реченице 15
III Супротне (адверсативне) реченице 15
IV Искључне (ексклузивне) реченице 15
V Закључне (конклузивне) реченице 16
Неке особине напоредних реченица 16

Б. **Зависне реченице** 16

I Намерне (финалне) реченице 16
II Начинске (модалне) реченице 17
III Временске (темпоралне) реченице 17
IV Изричне (декларативне) реченице 18
V Узрочне (каузалне) реченице 18
VI Последичне (консекутивне) реченице 19
VII Погодбене (кондиционалне) реченице 19
VIII Допусне (концесивне) реченице 20
IX Односне (релативне) реченице 20
X Зависноупитне реченице (индиректна питања) 21
Додатак сложеној реченици 22

РЕЧИ

А. **Значење и употреба речи**

I Именице (супстантиви) 23
II Придеви (адјективи) 30
III Бројеви (нумералија) 33
IV Заменице (прономина) 35
V Глаголи (верба) 39
VI Прилози (адверби) 43

Стр.

VII Предлози (препозиције) 44
VIII Свезице (конјункције) 44
Одрицање (негација) 45
X Узвици (интерјекције) 47

Б. **Значење и употреба облика**

Именски облици

Падежи без предлога 47
I Номинатив 47
II Генитив 48
III Датив 52
IV Акузатив 54
V Вокатив 55
VI Инструментал 55
VII Локатив 57

Падежи с предлозима 57
I Предлози с једним падежом 58
II Предлози с два падежа 60
III Предлози с три падежа 65

Глаголски облици

I Садашње време (презент) 67
II Заповедни начин (императив) 70
III Пређашње несвршено време (имперфекат) 71
IV Пређашње свршено време (аорист) 71
V Прошло време (перфекат) 73
VI Давнопрошло време (плусквамперфекат) 74
VII Будуће време (футур) 75
VIII Прво предбудуће време (футур егзактни I) 76
IX Друго предбудуће време (футур егзактни II) 77
X Могући начин (потенцијал) 77
XI Неодређени гл. облик (инфинитив) 80
XII Глаголски прилози 82
XIII Глаголски придеви 85
Гл. придев прошли 85
Гл. придев трпни 86
Додатак глаголским облицима. Трпно стање (пасив) . . 88

В. **Ред речи у реченици** 90

Г. **Посебне напомене о неким нашим речима и о употреби туђих речи**

Синоними и хомоними 93
Провинцијализми 93
Старије особине у дијалектима 94
Архаизми 96
Неологизми 96
Туђе речи 96
Варваризми 96

Реченични знаци (интерпункција) 99
I Тачка 100
II Две тачке 107
III Запета 99
IV Тачка и запета 100
V Наводници 108
VI Прекидни знаци 108

Стр.

VII Узвичник 109
VIII Упитник 110
IX Везица 111
X Заграда 112
XI Апостроф 113
XII Други знаци 113

Правопис

Први одељак

I Азбуке 114
II Писање великих и малих слова 114
III Одвојено и састављено писање речи 116

Други одељак

I О самогласницима 117
II Књижевни изговори 118
III Писање гласа ј 119

Трећи одељак

I О групама самогласника 120
II Удвајање сугласника 120
III Једначење сугласника по звучности 120
IV Групе различних сугласника 121
V Губљење сугласника 121

Четврти одељак

Транскрибовање туђих речи и имена 122

Инв. бр. 35281

ИСПРАВКЕ

На стр. 20 у наслову место **Допунске реченице** треба: **Допусне реченице**
„ „ 27 у првом реду одозго место сбјекату треба: субјекат
„ „ 50 у т. 8 место *страх,* или *стид* треба: *страх* или *стид*
„ „ 58 место I) треба: I
„ „ 78 у 9 реду одозго и на 80 стр. у 13 реду одоздо место свеза треба: свезица